

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ Ν.Ο.Π.Ε.
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

**ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2006
ΔΙΔΑΣΚΩΝ: Α. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ**

ΘΕΜΑ:

ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ

**ΜΠΟΥΓΙΟΥΚΟΥ ΔΑΝΑΗ
ΕΤΟΣ Δ
Α.Μ: 1340200200336**

ΑΘΗΝΑ, 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	σελ.2
------------------	-------

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.....	σελ. 5
--	--------

I. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΓΕΝΙΚΑ.....	σελ. 7
A. Έννοια και ιστορική εξέλιξη της προστασίας της οικονομικής ελευθερίας.....	σελ. 7
B. Συνταγματική κατοχύρωση της οικονομικής ελευθερίας.....	σελ. 9
Γ. Νομική φύση του δικαιώματος στην οικονομική ελευθερία.....	σελ. 11
Δ. Μορφές εκδήλωσης και περιεχόμενο της οικονομικής ελευθερίας.....	σελ. 12
1. Η ελευθερία των συμβάσεων.....	σελ. 13
2. Η ελευθερία της επιχειρηματικής δραστηριότητας (ή ελευθερία του εμπορίου και της βιομηχανίας) –ταυτίζεται με τα όρια της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας.....	σελ. 14
3. Η ελευθερία της εργασίας και του επαγγέλματος.....	σελ. 15
4. Η ελευθερία των κερδοσκοπικών ενώσεων.....	σελ. 15
5. Η ελευθερία του ανταγωνισμού.....	σελ. 16
6. Η ελευθερία διαφημίσεως.....	σελ. 17
7. Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία.....	σελ. 18

II. ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ.....	σελ. 18
A. Η συνταγματική κατοχύρωση της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας.....	σελ. 18
B. Διάσταση και περιεχόμενο της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας.....	σελ. 21
Γ. Φορείς της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας.....	σελ. 23
1. Ως προς τα νομικά πρόσωπα.....	σελ. 23
2. Ως προς τους αλλοδαπούς.....	σελ. 26
Δ. Αποδέκτες του δικαιώματος.....	σελ. 27
Ε. Ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία και προστασία των καταναλωτών.....	σελ. 29

III. Η ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

<u>ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ.....σελ.30</u>	
<u>A. Γενικά για τις οριοθετήσεις.....σελ.30</u>	
<u>B. Η τριπλή οριοθέτηση του άρθρου 5 παράγραφος 1 του</u> <u>Συντάγματος.....σελ. 31</u>	
<u> 1. Τα δικαιώματα των άλλων.....σελ. 31</u>	
<u> 2. Το Σύνταγμα.....σελ. 33</u>	
<u> 3. Τα χρηστά ήθη.....σελ. 34</u>	
<u>Γ. Οι οριοθετήσεις του άρθρου 106 παράγραφος 2 του</u> <u>Συντάγματος.....σελ. 35</u>	
<u> 1. Η ελευθερία του ανθρώπου.....σελ. 36</u>	
<u> 2. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια.....σελ.36</u>	
<u> 3. Η εθνική οικονομία.....σελ.38</u>	

IV. ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

<u>ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ.....σελ.41</u>	
<u>A. Οι περιορισμοί γενικά.....σελ.41</u>	
<u>B. Οι περιορισμοί στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία.....σελ.42</u>	
<u> 1. Η επιφύλαξη του νόμου.....σελ. 42</u>	
<u> 2. Μορφές κρατικού παρεμβατισμού.....σελ. 43</u>	
<u> 2.1 Άρθρο 106 παράγραφος 1- Προγραμματισμός και συντονισμός</u> <u>της εθνικής οικονομίας.....σελ.43</u>	
<u> 2.2 Άρθρο 106 παράγραφος 3- Κρατικοποίηση</u> <u>επιχειρήσεων.....σελ.46</u>	
<u> 2.3 Συμπερασματικά σχόλια για την κρατική παρέμβαση και</u> <u>παραδείγματα περιορισμών.....σελ.47</u>	
<u>Γ. Τα όρια των περιορισμών.....σελ. 50</u>	
<u> 1. Η αρχή της αναγκαιότητας.....σελ. 50</u>	
<u> 2. Η αρχή της συστηματικότητας.....σελ. 51</u>	
<u> 3. Η αρχή της αναλογικότητας.....σελ. 51</u>	
<u> 4. Η μη προσβολή του πυρήνα του δικαιώματος.....σελ. 52</u>	
<u> 5. Η αρχή της ισότητας.....σελ. 53</u>	

V. Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ.....σελ. 55

A. Ειδικότερα ως προς την επίκληση λόγων γενικού συμφέροντος για την θεμελίωση της κρατικής επέμβασης στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία.....σελ. 55

B. Ως προς την γενικότερη αντιμετώπιση της οικονομικής ελευθερίας.....σελ. 57

VI. ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΟΥ ΚΑΘΙΕΡΩΝΕΙ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ.....σελ. 59

ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....σελ. 64

ΠΕΡΙΛΗΨΗ – ΒΑΣΙΚΑ ΛΗΜΜΑΤΑ.....σελ. 66

SYMMARY – KEYWORDS.....σελ. 67

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ. 68

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ.....σελ. 70

ΣτΕ 1149/1988.....σελ. 70

ΣτΕ 3905/1988.....σελ. 74

ΣτΕ 2614/1989.....σελ. 79

ΣτΕ 767/1998.....σελ. 83

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί το θέμα της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας στο πλαίσιο του Συνταγματικού Δικαίου και της Θεωρίας περί Δικαιωμάτων. Η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία αποτελεί ειδικότερη εκδήλωση του δικαιώματος στην οικονομική ελευθερία και ταυτίζεται με την ελευθερία των ιδιωτών και των επιχειρήσεων ν' αναπτύσσουν επιχειρηματική δραστηριότητα.

Η εξέταση της συνταγματικής κατοχύρωσης και προστασίας που απολαμβάνει η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία υπό το ισχύον στην Ελλάδα Σύνταγμα είναι μεγάλης σημασίας. Κι αυτό γιατί ακριβώς ο βαθμός προστασίας και αναγνώρισης του θεσμού της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, όπως και γενικότερα όλων των μορφών της οικονομικής ελευθερίας, είναι καθοριστικός για τη διαμόρφωση του χώρου εκείνου μέσα στον οποίο κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο μπορεί να δραστηριοποιείται επαγγελματικά χωρίς να παρεμποδίζεται από φορείς της κρατικής ή ιδιωτικής εξουσίας. Ταυτόχρονα, δε, εξίσου κεφαλαιώδους σημασίας είναι και οι περιορισμοί που κατά το Σύνταγμα μπορούν να επιβληθούν με νόμο στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, αφού προσδιορίζουν την μορφή και τις προϋποθέσεις του κρατικού παρεμβατισμού που προβλέπεται σε ορισμένες περιπτώσεις προς εξυπηρέτηση του κοινωνικού ή γενικού συμφέροντος. Στην πραγματικότητα, λοιπόν, ο βαθμός προστασίας της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας καθορίζει και διαμορφώνει, μαζί με άλλους παράγοντες, το χαρακτήρα του οικονομικού συστήματος του κράτους.

Στο Πρώτο Μέρος της εργασίας παρουσιάζεται συνοπτικά το δικαίωμα στην οικονομική ελευθερία και παρατίθενται οι επιμέρους εκφάνσεις του, μία από τις οποίες είναι, όπως είδαμε, η ελευθερία επιχειρηματικής δραστηριότητας, που στην ουσία ταυτίζεται με την ελευθερία της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας. Στη συνέχεια, στο Δεύτερο Μέρος, αναλύεται ειδικότερα η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, με έμφαση στην συνταγματική της κατοχύρωση και νομική της φύση, καθώς και στους φορείς και αποδέκτες του σχετικού δικαιώματος.

Στο Τρίτο Μέρος της εργασίας επιχειρείται η οριοθέτηση της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, τόσο μέσω της τριπλής οριοθετικής ρήτρας του άρθρου 5 παράγραφος 1 όσο και βάσει της ειδικής πρόβλεψης του άρθρου 106 παράγραφος 2, σύμφωνα με το οποίο «Η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται ν' αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας».

Στο Τέταρτο Μέρος αναλύεται η δυνατότητα επιβολής περιορισμών στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία με νόμο και παρουσιάζεται το φαινόμενο του κρατικού παρεμβατισμού (άρθρο 106 παράγραφος 1 και 3). Η κρατική παρέμβαση ξεκινάει από την απλή κρατική εποπτεία κατά την άσκηση μιας ιδιωτικής επιχείρησης κατά τον προγραμματισμό και συντονισμό της οικονομίας της χώρας και μπορεί να φθάσει και σε έντονες μορφές παρεμβατισμού, όπως το κρατικό μονοπώλιο.

Στο επόμενο μέρος εκτίθεται συνοπτικά η τάση της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας, αρχικά ως προς την επίκληση λόγων γενικού συμφέροντος για την επιβολή περιορισμών στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, και στη συνέχεια ως προς την γενικότερη αντιμετώπιση της οικονομικής ελευθερίας.

Στο τελευταίο μέρος πραγματοποιείται μια αναφορά στον τύπο οικονομικού συστήματος που καθιερώνει το ισχύον Σύνταγμα, σύμφωνα με όσα έχουν ήδη εκτεθεί ως προς την συνταγματική κατοχύρωση και προστασία της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, αλλά και των άλλων μορφών οικονομικής ελευθερίας, όπως του ελεύθερου ανταγωνισμού.

I. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΓΕΝΙΚΑ

A. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Η οικονομική ελευθερία είναι μια ειδικότερη εκδήλωση της ελευθερίας. Συγκεκριμένα, πρόκειται για την ελευθερία του ατόμου να αναπτύσσει προς διάφορες κατευθύνσεις την οικονομική του δραστηριότητα¹.

Κανένα από τα προηγούμενα ελληνικά Συντάγματα δεν έχει να παρουσιάσει ένα ειδικό κατάλογο ατομικών οικονομικών δικαιωμάτων ή ένα ειδικό μέρος για τον οικονομικό τομέα. Υπό την επήρεια αντιλήψεων που κρατούσαν από την εποχή της γαλλικής επανάστασης, η οικονομική ελευθερία θεωρήθηκε ανέκαθεν ότι αποτελεί φυσική συνέπεια της προσωπικής ελευθερίας και άρα ότι καλύπτεται από το γενικό ατομικό δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας².

Μόνο το Σύνταγμα του 1927 περιείχε στο άρθρο 22 κατευθυντήρια διάταξη, σύμφωνα με την οποία η εργασία, πνευματική και σωματική, προστατεύεται από το κράτος που φροντίζει συστηματικά για την ηθική και υλική εξύψωση των εργαζόμενων τάξεων, αστικών και αγροτικών. Στα πλαίσια της ισχύος των Συνταγμάτων 1864/1911 και 1952 τόσο η θεωρία³ όσο και η νομολογία⁴ δέχονταν ότι το άρθρο 4, σύμφωνα με το οποίο «η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστος» κατοχύρωνε και την ελευθερία της οικονομικής δραστηριότητας, δηλαδή την ελευθερία της εργασίας, του εμπορίου, της βιοτεχνίας ή της βιομηχανίας, καθώς και το

---

¹ Γεωργόπουλος, Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, 2001, σελ.597

² Λιακόπουλος, Η οικονομική ελευθερία αντικείμενο προστασίας στο δίκαιο του ανταγωνισμού, 1981, σελ.66-67

³ Ν. Σαρίπολος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, 1923, σελ.235

⁴ ΣτΕ 2175/47, 2222/74, ΑΠ 171/55

δικαίωμα του κάθε πολίτη να επιλέγει το επάγγελμά του, το είδος, τα μέσα και τον τρόπο της εργασίας του⁵.

Το ισχύον Σύνταγμα περιλαμβάνει στο άρθρο 5 παρ. 3 διάταξη όμοια με εκείνη του άρθρου 4 του Συντάγματος του 1952 αλλά και ορισμένες άλλες από τις οποίες η σπουδαιότερη είναι εκείνη του άρθρου 5 παρ. 1. Πράγματι, η εν λόγω διάταξη κατοχυρώνει τέσσερα θεμελιώδη δικαιώματα, το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (ατομική ελευθερία), το δικαίωμα της συμμετοχής στην κοινωνική ζωή (κοινωνική ελευθερία), το δικαίωμα της συμμετοχής στην οικονομική ζωή (οικονομική ελευθερία) και το δικαίωμα της συμμετοχής στην πολιτική ζωή (πολιτική ελευθερία) της χώρας⁶.

Η ρητή πια κατοχύρωση της ελεύθερης συμμετοχής στην οικονομική ζωή και μάλιστα ως προεκτάσεως της ελεύθερης αναπτύξεως της προσωπικότητας στο άρθρο 5 παρ. 1 αποτελεί σημαντική καινοτομία του Συντάγματος του 1975 σε ό,τι αφορά στην οικονομία⁷. Ο συντακτικός νομοθέτης μάλιστα δεν περιορίσθηκε στην κατοχύρωση της οικονομικής ελευθερίας ως ατομικού δικαιώματος. Με τις διατάξεις του άρθρου 106 επεκτάθηκε και στην ρύθμιση της οικονομικής ζωής ως θεσμού⁸, θέμα που θα αναπτυχθεί στο οικείο κεφάλαιο.

Την οικονομική ελευθερία κατοχυρώνουν ρητά τα ισχύοντα Συντάγματα της Ελβετίας, της Ιταλίας, του Λουξεμβούργου και ορισμένων άλλων ευρωπαϊκών κρατών⁹. Ο Θεμελιώδης Νόμος της ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας προστατεύει ρητά μόνο την επαγγελματική ελευθερία, την οποία κατοχυρώνουν και τα Συντάγματα άλλων χωρών της Ευρώπης. Την ίδια ελευθερία προστατεύουν επίσης η Παγκόσμια Διακήρυξη των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων (άρθρο 23 παρ.1

---

⁵ Γέροντας, Δημόσιο Οικονομικό Δίκαιο, 2002, σελ.300

⁶ Ράϊκος, Συνταγματικό Δίκαιο- Θεμελιώδη Δικαιώματα, Τόμος Β, 2002, σελ. 321

⁷ Δεληγιάννης, Οικονομική ελευθερία και Κρατική παρέμβαση, ΝοΒ(1992), σελ.1192

⁸ Τάχος, Διοικητικό Οικονομικό Δίκαιο, 1992, σελ. 220 επομ.

⁹ Τσεχία, Σλοβακία, Ουγγαρία

και το Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα (άρθρο 6)¹⁰.

Β. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Στο ισχύον Σύνταγμα, λοιπόν, η γενική οικονομική ελευθερία κατοχυρώνεται, μεταξύ άλλων, στο **άρθρο 5 παρ. 1**, το οποίο ορίζει ότι «**Καθένας έχει δικαίωμα ν' αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και τα χρηστά ήθη**».

Άλλες συνταγματικές διατάξεις εγγυώνται ειδικές πλευρές της οικονομικής ελευθερίας, όπως την ελευθερία χρήσεως και διαθέσεως της ιδιοκτησίας (άρθρο 17) ή την ελευθερία της εργασίας (άρθρο 22). Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να διακρίνουμε την συνταγματική προστασία της οικονομικής ελευθερίας σε γενική και ειδική¹¹. Η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 εφαρμόζεται επομένως μόνο επικουρικά: για να κατοχυρώνει δηλαδή πλευρές της οικονομικής ελευθερίας που δεν προστατεύονται από άλλες ειδικές διατάξεις του Συντάγματος. Πρόκειται κυρίως για την ιδιωτική αυτονομία και μάλιστα την ελευθερία των συμβάσεων και των κερδοσκοπικών ενώσεων, καθώς και την ελευθερία του ανταγωνισμού¹².

Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι στη θεωρία δεν επικρατεί ομοφωνία ως προς το ζήτημα της συνταγματικής θεμελίωσης της οικονομικής ελευθερίας. Υποστηρίζεται, συγκεκριμένα, η άποψη ότι η οικονομική ελευθερία, ως απόρροια της προσωπικής ελευθερίας, κατοχυρώνεται συνταγματικά κυρίως στο **άρθρο 5 παρ.3**, το οποίο καθιερώνει το απαραβίαστο της προσωπικής ελευθερίας¹³.

---

¹⁰ Ραΐκος, οπ.π., σελ. 356-357

¹¹ Τάχος, οπ.π., σελ.214

¹² Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Β, 2005, σελ. 1142

¹³ Ο Δαγτόγλου θεωρεί την κατοχύρωση της οικονομικής ελευθερίας στο άρθρο 5 παρ.1, ενώ ο Μάνεσης (Ατομικές Ελευθερίες 1979, σελ.151) και ο Μανιτάκης (Το

Το Συμβούλιο της Επικρατείας θεμελιώνει την οικονομική ελευθερία άλλοτε στη διάταξη της παρ.3 του άρθρου 5¹⁴ και άλλοτε στη διάταξη αυτή σε συνδυασμό με την παράγραφο 1 του ίδιου άρθρου¹⁵, ενώ άλλες αποφάσεις επικαλούνται τη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 5¹⁶ ή από κοινού τις διατάξεις του άρθρου 5 και τη διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 106, που κατοχυρώνει την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία.

Ορθότερη φαίνεται η άποψη ότι η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 είναι κατ' εξοχήν εκείνη που θεμελιώνει, υπό το ισχύον Σύνταγμα, την οικονομική ελευθερία. Βέβαια, η διάταξη αναφέρει συμμετοχή στην οικονομική ζωή, θα ήταν όμως παράλογο να υποστηριχθεί ότι η συμμετοχή αυτή, εφόσον μάλιστα συνδέεται με την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, είναι δυνατό να νοηθεί χωρίς την παράλληλη ύπαρξη της οικονομικής ελευθερίας¹⁷. Δεχόμαστε, λοιπόν, ότι η οικονομική ελευθερία κατοχυρώνεται ρητά από την ειδική διάταξη της παρ.1 του άρθρου 5, του Συντάγματος, η οποία κατοχυρώνει πρόδηλα το δικαίωμα της συμμετοχής στην οικονομική ζωή της χώρας αυτοτελώς και ανεξάρτητα από την ελευθερία αναπτύξεως της προσωπικότητας¹⁸.

Αναμφίβολα η οικονομική ελευθερία ανήκει στο περιεχόμενο της συμμετοχής στην οικονομική ζωή. Η συμμετοχή αυτή έχει δύο βασικές μορφές, είναι ενεργητική και παθητική¹⁹. Η παθητική είναι κυρίως καταναλωτική συμμετοχή, με την ευρύτερη έννοια της απόλαυσης των υλικών αγαθών. Η ενεργητική είναι κυρίως επιχειρηματική συμμετοχή,

---

υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων κατά το άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος, 1981, σελ.196) εμμένουν στην αντίθετη- και σύμφωνη με τη συνταγματική παράδοση- άποψη.

¹⁴ ΣτΕ 1045/82, 895/81

¹⁵ ΣτΕ 276/86, 1820/95, 1340/82, 2193/82

¹⁶ ΣτΕ 421/83, 1149/88, 2029/92, 3250/98

¹⁷ Γεωργόπουλος, οπ.π., σελ.599

¹⁸ Ράϊκος, οπ.π., σελ.352

¹⁹ Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα- Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος III, 2004, σελ. 348

δηλαδή συμμετοχή στην ευρύτερη παραγωγική διαδικασία (κατασκευής και εμπορίας) των υλικών αγαθών²⁰.

Γ. ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Δικογνωμία επικρατεί ως προς τη νομική φύση της διατάξεως του άρθρου 5 παρ.1 του ελληνικού Συντάγματος. Σύμφωνα με την κρατούσα γνώμη, η διάταξη αυτή θεσπίζει έναν κανόνα δικαίου άμεσης ισχύος και μάλιστα καθιερώνει ένα αυτοτελές θεμελιώδες δικαίωμα²¹. Τον επιτακτικό χαρακτήρα της διατάξεως θεώρησε ως αυτονόητο και η πάγια νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας²². Υπέρ της γνώμης αυτής συνηγορούν η θέση της διατάξεως στο τμήμα περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων και, προπαντός, η διατύπωση αυτής. Η γνώμη αυτή επικρατεί στην επιστήμη.

Υποστηρίζεται όμως και η αντίθετη γνώμη, η οποία δέχεται τον κατευθυντήριο χαρακτήρα της διάταξης²³. Ωστόσο, καθίσταται σαφές ότι η υποβάθμιση της οικονομικής ελευθερίας ουσιαστικά σε κατευθυντήρια αρχή²⁴ παραγνωρίζει το γεγονός ότι αυτή δεν είναι απλώς η βάση του αστικού καθεστώτος της ελεύθερης οικονομίας ή οικονομίας της αγοράς, αλλά στον πυρήνα της είναι και συστατικό μέρος της ελευθερίας εν γένει. Μια τέτοια υποβάθμιση, λοιπόν, καταλύει στην πραγματικότητα το

---

²⁰ Δημητρόπουλος, ο.π.π., σελ. 348

²¹ Ράϊκος, ο.π.π., σελ.318-319 / Γέροντα, ο.π.π., σελ. 303

²² Ως αυτονόητο θεώρησε τον επιτακτικό χαρακτήρα της εν λόγω διατάξεως και η απόφαση 10/1982 του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου.

²³ Μάνεσης, Ατομικές Ελευθερίες, σελ. 119: «Με τον πανηγυρικό χαρακτήρα της διάταξης θεσπίζεται μια κατευθυντήρια αρχή για το νομοθέτη και ένας γενικός ερμηνευτικός κανόνας για τη διοίκηση και τα δικαστήρια, τον οποίον μπορεί να επικαλεσθεί, αλλά μάλλον επικουρικά, ο διοικούμενος, όταν θίγονται τα συμφέροντά του.» / Επίσης Λιακόπουλος, ο.π.π., σελ.68

²⁴ ΣτΕ 1149/88, 3905/88

ατομικό δικαίωμα και εξουδετερώνει την αξίωση δικαστικής προστασίας²⁵.

Δ. ΜΟΡΦΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Η οικονομική ελευθερία, ως ειδικότερη εκδήλωση της ελευθερίας, εμφανίζει με τη σειρά της μερικότερες εκδηλώσεις. Κατέστη ήδη σαφές ότι η διάταξη του άρθρου 5 παρ.1 προστατεύει κάθε δυνατή μορφή εκδηλώσεως της οικονομικής ελευθερίας. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία κυρίως ενόψει του γεγονότος ότι το περιεχόμενο της οικονομικής ελευθερίας, το οποίο σύμφωνα με τη νομολογία συνίσταται αφενός στην επιλογή της οικονομικής δραστηριότητας και αφετέρου στην άσκησή της, δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθεί εκ των προτέρων εξαντλητικά²⁶, και αυτό γιατί η οικονομική ελευθερία χαρακτηρίζεται από μια δυναμικότητα στα πλαίσια των κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων με αποτέλεσμα να εμφανίζονται συνεχώς νέες μορφές εκδήλωσης της οικονομικής ελευθερίας, οι οποίες μπορούν να υπαχθούν στην προστατευτική λειτουργία του άρθρου 5 παρ.1 του Συντάγματος²⁷. Όπως επισημαίνει ο Δ. Τσάτσος, το άρθρο αυτό αποκτά ένα πεδίο αυτόνομης λειτουργίας στη συνταγματική τάξη. Η «διατύπωση και το νόημά του το καθιστά κατάλληλο για να διαμορφωθεί ερμηνευτικά σε διάταξη ανοικτή στις μελλοντικές εξελίξεις, ικανή να καταλαμβάνει τις νέες κοινωνικές σχέσεις, τη νέα ύλη δηλαδή που γεννά η ραγδαία εξέλιξη της σύγχρονης κοινωνίας».

Ως προς τη διάκριση των ειδικότερων μορφών της οικονομικής ελευθερίας, η θεωρία δεν τηρεί μία κοινή στάση. Σημαντική είναι η διάκριση (που αποτελεί άλλωστε το συνηθέστερο διαχωρισμό που γίνεται

---

²⁵ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1141

²⁶ Ως προς το ότι η οικονομική ελευθερία δεν έχει ένα θετικά προσδιορισμένο περιεχόμενο κι ότι οι εκδηλώσεις της δεν μπορούν να προδιαγραφούν a priori και εξαντλητικά, βλ. και Λιακόπουλο, οπ.π., σελ. 82 επομ.

²⁷ Γέροντας, οπ.π., σελ.304.

από τους συγγραφείς) μεταξύ ελευθερίας της επιχειρηματικής δραστηριότητας (εμπορίου και βιομηχανίας κατά την παραδοσιακή διατύπωση) αφενός και της εργασίας και του επαγγέλματος αφετέρου. Αυτή η αντίληψη, η οποία υποστηρίζεται επίσης από την πάγια νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, οφείλεται στην διαφοροποίηση του τρόπου με τον οποίο τα μέλη της κοινωνίας συμμετέχουν στην οικονομική ζωή : οι επιχειρηματίες διοικούν στην αγορά μέσα παραγωγής και κεφάλαια, ενώ οι εργαζόμενοι διαθέτουν απλώς και μόνο την εργατική τους δύναμη²⁸.

Περαιτέρω, εκτός από τις δύο ήδη αναφερθείσες, εκφάνσεις της οικονομικής ελευθερίας συνιστούν και η ελευθερία των συμβάσεων, η ελευθερία των κερδοσκοπικών ενώσεων, η ελευθερία ανταγωνισμού, η ελευθερία διαφημίσεως, καθώς και το δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Μία ακροθιγής αναφορά στις εν λόγω εκφάνσεις κρίνεται σκόπιμη, πριν προχωρήσουμε στο κύριο θέμα :

1. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ

Η ελευθερία των συμβάσεων είναι το σπουδαιότερο τμήμα της ιδιωτικής αυτονομίας, της νομικής δηλαδή αυτοδιαθέσεως του ιδιώτη. Η ιδιωτική αυτονομία περιέχει και άλλες «μη συμβατικές » πλευρές, όπως προπάντων την ελευθερία της εργασίας, την ελευθερία ενώσεως και την ελευθερία χρήσεως ή διαθέσεως της ιδιοκτησίας. Η κατοχύρωσή της σημαίνει την εγγύηση ενός βιοτικού χώρου τον οποίο ο ιδιώτης είναι κατ' αρχήν ελεύθερος να ορίζει σύμφωνα με τη βούλησή του και τις συμφωνίες του με άλλους ιδιώτες²⁹.

Η ελευθερία των συμβάσεων, πιο συγκεκριμένα, προστατεύεται στο γενικό περί οικονομίας άρθρο 5 παρ.1 του Συντάγματος και στο άρθρο 361 του Αστικού Κώδικα. Αναλύεται σε ελευθερία σύναψης ή μη της

---

²⁸ Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, σελ. 178

²⁹ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ. 1146-1147.

σύμβασης³⁰, ελευθερία επιλογής του αντισυμβαλλομένου³¹ και ελευθερία καθορισμού του περιεχομένου της. Θεμελιώδης αρχή της είναι ότι οι συμβάσεις δεσμεύουν τους συμβαλλομένους (pacta sunt servanda)³².

2. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ (Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ) – ΤΑΥΤΙΖΕΤΑΙ ΜΕ ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ

Η παραδοσιακή διατύπωση που χρησιμοποιείτο ήταν ελευθερία εμπορίου και βιομηχανίας. Στη σύγχρονη εποχή, όμως, έχει επικρατήσει και γενικά φαίνεται προτιμότερος ο όρος ελευθερία της επιχειρηματικής δραστηριότητας, που ταυτίζεται προς τα όρια της κατά το άρθρο 106 Συντ., ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Άλλωστε ο εν λόγω όρος περιλαμβάνει όχι μόνο το εμπόριο και τη βιομηχανία αλλά και την παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών³³. Έτσι π.χ. ο μέτοχος ανώνυμης εταιρίας, αν και δεν αποκτά εμπορική ιδιότητα, είναι πάντως επενδυτής κεφαλαίου και συνεπώς φορέας της παραπάνω ελευθερίας.

Η επιχειρηματική ελευθερία συνίσταται στο δικαίωμα της ίδρυσης και εκμετάλλευσης, χωρίς εμπόδια διοικητικού ή συντεχνιακού χαρακτήρα, ιδιωτικών εμπορικών ή βιομηχανικών επιχειρήσεων³⁴ και αποτελεί την κατ' εξοχήν έκφραση της οικονομικής ελευθερίας στις καπιταλιστικές χώρες³⁵. Πρόκειται δηλαδή για την ελευθερία εγκατάστασης και λειτουργίας επιχειρηματικής δραστηριότητας, υπό συνθήκες που διασφαλίζουν την ελεύθερη οικονομική λειτουργία της

---

³⁰ Ειρην. Αθηνών 2327/80

³¹ ΑΠ 2/98, ΤοΣ 1999, σελ.120

³² Χρυσόγονος, οπ.π., σελ. 178

³³ Μάνεσης, οπ.π., σελ. 162-168

³⁴ ομοίως, σελ. 168-169

³⁵ Γέροντας, οπ.π., σελ.393

επιχείρησης, ώστε να μπορεί να εργάζεται κερδοσκοπικά προσαρμοζόμενη στους όρους της ανταγωνιστικής αγοράς³⁶.

Συνταγματικό έρεισμα βρίσκει η μορφή αυτή οικονομικής ελευθερίας στο συνδυασμό του άρθρου 5 παρ.1 με το άρθρο 106 και ιδίως την παρ.2 του τελευταίου, που εξαγγέλλοντας τα όρια της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας προϋποθέτει κατ' αρχήν την ύπαρξή της ως θεσμού³⁷. Στη συνέχεια της εργασίας, η ιδιωτική πρωτοβουλία θα αναλυθεί εκτενώς.

Η επιχειρηματική ελευθερία αναγνωρίζεται και με το άρθρο 16 του Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αποτελεί απόρροια της νομολογίας του ΔΕΚ³⁸.

3. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ

Η (θετική) ελευθερία της εργασίας και του επαγγέλματος σημαίνει ότι ο καθένας μπορεί να επιλέγει ή να αλλάζει το είδος, τον τόπο και τον χρόνο της εργασιακής απασχόλησής του, καθώς και τον τρόπο άσκησης της³⁹. Η ελευθερία της εργασίας ως ατομικό δικαίωμα εντάσσεται στο εννοιολογικό πεδίο της παρ.1 του άρθρου 5 του Συντ. («Καθένας έχει δικαίωμα ν' αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του») και όχι στο άρθρο και όχι στο άρθρο 22 παρ. 1 που κατοχυρώνει το δικαίωμα στην εργασία ως κοινωνικό δικαίωμα που τυγχάνει της προστασίας του κράτους⁴⁰.

4. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΩΝ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΩΝ ΕΝΩΣΕΩΝ

---

³⁶ ΣτΕ 2112/83

³⁷ Χρυσόγονος, οπ.π., σελ. 180

³⁸ βλ. τις αποφάσεις της 14. 5. 1974, υποθ. 4/73, της 27. 9. 79, υποθ. 230/78 και της 5. 10. 1999, C-240/97.

³⁹ Μάνεσης, οπ.π., σελ. 162-163

⁴⁰ Αναστόπουλος, Σημειώσεις Δημόσιου Οικονομικού Δικαίου, 1986, σελ. 29

Η οικονομική ελευθερία προστατεύει και την ελευθερία συστάσεως, οργανώσεως και λειτουργίας κερδοσκοπικών ενώσεων (προ πάντων εμπορικών εταιριών). Οι ενώσεις αυτές –με εξαίρεση τους συνεταιρισμούς- εξαιρούνται ρητώς από την προστασία του άρθρου 12 του Συντ⁴¹. Επομένως κατοχυρώνονται στο επικουρικής εφαρμογής άρθρο 5 παρ.1⁴².

5. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Η ελευθερία του ανταγωνισμού αποτελεί την πιο χαρακτηριστική ελευθερία της οικονομίας της αγοράς και συνιστά την κινητήρια δύναμη της καπιταλιστικής οικονομίας σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο⁴³.

Η κατά το άρθρο 5 παρ.1 ελευθερία συμμετοχής στην οικονομική ζωή της χώρας και η απαγόρευση της προσβολής των δικαιωμάτων των άλλων προϋποθέτουν λογικά και απαιτούν επομένως την ελευθερία ανταγωνισμού ως ατομικό δικαίωμα⁴⁴. Το Σύνταγμα κατοχυρώνει όμως την ελευθερία του ανταγωνισμού και ως αντικειμενική θεσμική εγγύηση, αφού αυτή αποτελεί αναγκαία συνέπεια της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας και της υποχρέωσης του κράτους, άρθρο 25 παρ.1, να την προστατεύει, με την έννοια της παρέμβασης για τη διατήρηση ανταγωνιστικών συνθηκών στην αγορά⁴⁵. Στη θεσμική εγγύηση, λοιπόν, του ελεύθερου ανταγωνισμού ανήκουν η ελευθερία προσβάσεως στην αγορά και η ελευθερία ανταγωνισμού εντός της αγοράς. Στην ελευθερία ανταγωνισμού αντιστοιχεί η απαγόρευση του αθέμιτου ανταγωνισμού⁴⁶.

Η πρώτη νομοθετική ρύθμιση του ανταγωνισμού στη χώρα μας έγινε με τη θέσπιση του νόμου 146/1914 «περί αθέμιτου ανταγωνισμού».

---

⁴¹ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1153

⁴² Ν.Ρόκας, Η επίδραση του νέου Συντάγματος επί του εμπορικού δικαίου, στον τόμο «Η επίδραση του Συντάγματος του 1975 κ.λ.π.», 1976, σελ. 37 επ., 40

⁴³ Γέροντας, οπ.π., σελ. 395

⁴⁴ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1156

⁴⁵ ΣτΕ 27/1993

⁴⁶ Μανιτάκης, Το υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων, 1981, σελ. 229

Αργότερα ψηφίστηκε ο νόμος 703/1977 «περί ελέγχου μονοπωλίων και ολιγοπωλίων και προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού», ο οποίος στηρίχθηκε πλήρως στις διατάξεις των άρθρων 81 και 82 ΣυνθΕΚ. Το δίκαιο του ανταγωνισμού περιέχει κανόνες με τους οποίους επιδιώκεται η προστασία της οικονομικής ελευθερίας κατά την άσκησή της. Σε τελευταία ανάλυση, λοιπόν, οι ρυθμίσεις του εξειδικεύουν σε επίπεδο ιδιωτικού δικαίου τη διάταξη του άρθρου 5 παρ.1 Συντ⁴⁷.

6. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΩΣ

Η ελευθερία της διαφήμισης είναι συστατικό στοιχείο της οικονομικής ελευθερίας και *conditio sine qua non* του ελεύθερου ανταγωνισμού, της ελεύθερης προσβάσεως στην αγορά και γενικότερα της άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας⁴⁸. Όσον αφορά στην εμπορική διαφήμιση, αυτή περιλαμβάνει την ελευθερία των διαφημιζομένων να προβάλλουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους, αλλά και την ελευθερία των καταναλωτών να έχουν πλήρη πληροφόρηση σχετικά με τα αγαθά που κυκλοφορούν⁴⁹.

Ως προς την συνταγματική προστασία που απολαμβάνει, ορθότερη είναι η εξής άποψη : Η εμπορική διαφήμιση, ως οικονομική δραστηριότητα, πρέπει κατ' αρχήν να υπάγεται στη συνταγματική κατοχύρωση της οικονομικής ελευθερίας (άρθρο 5 παρ.1). Όπου όμως, παρά την εμπορική της εμφάνιση, υπερέχει στην συγκεκριμένη περίπτωση η έκφραση και διάδοση της γνώμης και πληροφορίας, εφαρμοστέο είναι το άρθρο 14 παρ.1 του Συντ. Εν αμφιβολία τεκμαίρεται έκφραση γνώμης και πληροφορίας⁵⁰.

---

⁴⁷ Λιακόπουλος, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, Έκδοση Ε, 2000, σελ. 407-408

⁴⁸ Χρυσόγονος, οπ.π., σελ. 182

⁴⁹ Σκουρή/ Ιωάννου, Η ελευθερία της διαφήμισης - Η συνταγματική προστασία της διαφήμισης στην Ελλάδα, 1999, σελ. 24

⁵⁰ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1162-1164

7. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

Η ατομική ιδιοκτησία αποτελεί δικαίωμα που συναρτάται άμεσα με την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία. Κατοχυρώνεται στο ισχύον ελληνικό Σύνταγμα στο άρθρο 17, το οποίο στη συνέχεια παραθέτει τις περιπτώσεις και προϋποθέσεις στέρησης της ατομικής ιδιοκτησίας για δημόσια ωφέλεια ή της επιβολής περιορισμών στην ιδιοκτησία, ιδίως προκειμένης της εκτελέσεως έργων κοινής ωφελείας ή γενικότερης σημασίας για την οικονομία της χώρας⁵¹.

II. ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ

A. Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ

Από την κατοχύρωση της οικονομικής ελευθερίας στο άρθρο 5 παρ.1 του Συντάγματος, προκύπτει αβίαστα, σύμφωνα με τα ανωτέρω εκτεθέντα, και η συνταγματική εγγύηση της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, που περιέχει και την προστασία της επιχειρηματικής ελευθερίας (ή ελευθερίας επιχειρηματικής δραστηριότητας). Ο συντακτικός νομοθέτης την αναφέρει όμως και ρητά στο **άρθρο 106 παρ.2**, αν και για να την περιορίσει. Ήδη όμως ο περιορισμός αυτός προϋποθέτει λογικά την κατ' αρχήν αναγνώριση της ελευθερίας της οικονομικής πρωτοβουλίας⁵².

Πράγματι, το εν λόγω άρθρο ορίζει ότι **«Η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας»**. Για πρώτη φορά, λοιπόν, το Σύνταγμα του 1975 αναφέρεται ειδικά στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία. Και η ειδική

⁵¹ Αναστόπουλος, οπ.π., σελ. 32

⁵² Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1142-1143

αυτή συνταγματική κατοχύρωση συνοδεύτηκε από την οριοθέτηση του δικαιώματος. Το Σύνταγμα θέτει δύο βασικά κριτήρια για την οριοθέτηση της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, ένα κοινωνικού και ένα οικονομικού χαρακτήρα, τα οποία θα παρατεθούν πιο αναλυτικά στο οικείο κεφάλαιο. Συνοπτικά, η ελευθερία και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια διαγράφουν τα κοινωνικά όρια της ανάπτυξης της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας. Με την οριοθέτηση αυτή, ειδικά για τον οικονομικό χώρο, το Σύνταγμα επιτάσσει (ακόμη μια φορά) την εφαρμογή της διαπροσωπικής ενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Το δεύτερο κριτήριο, η βλάβη της εθνικής οικονομίας, είναι κυρίως οικονομικού χαρακτήρα⁵³.

Η διάταξη του άρθρου 106 παρ. 2 επιδιώκει τον διπλό σκοπό να θέσει όρια τόσο στον κρατικό παρεμβατισμό (τον οποίο επιτρέπει για την προστασία του γενικού συμφέροντος στην παρ.1 του ίδιου άρθρου), όσο και στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία. Έτσι ο κρατικός παρεμβατισμός δεν επιτρέπεται να συνίσταται σε μέτρα που καταπνίγουν την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία και επιβάλλουν στη χώρα καθεστώς διευθυνόμενης οικονομίας. Από την άλλη πλευρά, όπως ήδη αναφέρθηκε, δεν επιτρέπεται η ανάπτυξη της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας εις βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας. Το Σύνταγμα όμως αρκείται σ' αυτόν τον αρνητικό (αποθετικό) περιορισμό (υποχρέωση αποχής) και δεν επιβάλλει θετικές υποχρεώσεις στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, ανάλογα με τη διάταξη του άρθρου 17 παρ. 1 που κατοχυρώνει την ιδιωτική ιδιοκτησία⁵⁴.

Ακριβώς από τα ανωτέρω προκύπτει και η διαφορά ανάμεσα στις διατάξεις των άρθρων 5 παρ.1 και 106 παρ.2 του Συντάγματος. Ενώ το άρθρο 5 παρ. 1 κατοχυρώνει, μεταξύ άλλων, το ατομικό δικαίωμα της οικονομικής ελευθερίας, το άρθρο 106 παρ.2 περιέχει θεσμική εγγύηση της ελεύθερης ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας –και τα δύο βέβαια

---

⁵³ Δημητρόπουλος, οπ.π., σελ. 352

⁵⁴ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1143

εντός ορίων⁵⁵. Με άλλα λόγια, ενώ στο άρθρο 5 παρ.1 προέχει η υποκειμενική διάσταση της ελευθερίας επιχειρηματικής δραστηριότητας του καθενός, στο άρθρο 106 προέχει η αντικειμενική ή θεσμική διάσταση, δηλαδή η προστασία του συστήματος της ελεύθερης οικονομίας ή οικονομίας της αγοράς⁵⁶. Η θεσμική εγγύηση της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας περιλαμβάνει και τη θεσμική εγγύηση του ελεύθερου ανταγωνισμού, τον οποίο πρέπει να προστατεύει το κράτος. Από αυτή την άποψη μόνο προκύπτει υποχρέωση του κράτους να προστατεύει την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία⁵⁷.

Αναφέρεται, ωστόσο, σε αυτό το σημείο, ότι υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη. Κατά τον Ι. Σαρμά, το Συμβούλιο της Επικρατείας αντιλαμβάνεται την οικονομική ελευθερία αποκλειστικώς ως ατομικό δικαίωμα και όχι ως αρχή οργανώσεως του οικονομικού ή κοινωνικού συστήματος της Ελλάδος ούτε ως θεσμική εγγύηση της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας⁵⁸.

Κρατούσα, ωστόσο, στη θεωρία φαίνεται η άποψη που εκτέθηκε ανωτέρω ότι το Σύνταγμα δεν κατοχυρώνει μόνο την οικονομική ελευθερία ως ατομικό δικαίωμα, αλλά και ως θεσμική εγγύηση, στο άρθρο 106 παρ.2⁵⁹. Ενισχύεται, λοιπόν, η ιδιότητά της ως κανόνος αντικειμενικού δικαίου, που διέπει τις ιδιωτικές οικονομικές σχέσεις, και ως γενικής αρχής, η οποία διασφαλίζει και οριοθετεί την αντικειμενική κατάσταση του ελεύθερου ανταγωνισμού. Η νομοθεσία περί ελεύθερου ανταγωνισμού δεν αποβλέπει μόνο στην προστασία του μεμονωμένου ιδιώτη, αλλά κυρίως στη θεσμική εγγύηση του συστήματος του ελεύθερου ανταγωνισμού⁶⁰. Και αυτή ακριβώς η θεσμική εγγύηση επιβάλλει στους φορείς της κρατικής εξουσίας να προβαίνουν στη λήψη

---

⁵⁵ ομοίως, σελ.1144. Έτσι και ο Αντ. Μανιτάκης, Το υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων, 1981, σελ.229

⁵⁶ Χρυσόγονος, οπ.π., σελ. 180.

⁵⁷ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1144

⁵⁸ Σαρμάς, Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, 1990, σελ. 437 και σελ.343 υπ.3

⁵⁹ Αναστόπουλος, οπ.π., σελ.26.

⁶⁰ Γέροντας, οπ.π., σελ.305-306

θετικών μέτρων για τη διαφύλαξη των όρων και των προϋποθέσεων ομαλής λειτουργίας της οικονομίας της αγοράς⁶¹. Κατ' αντίθεση, λοιπόν, προς την κλασική αντίληψη του οικονομικού φιλελευθερισμού που υπαγόρευε την αποχή του κράτους από κάθε επέμβαση στην οικονομική διαδικασία, στη σημερινή φάση της οικονομικής εξελίξεως, το καθεστώς της οικονομίας της αγοράς προστατεύεται αποτελεσματικά με τρόπο όχι μόνο αρνητικό, αλλά και θετικό, δηλαδή με τον κρατικό παρεμβατισμό⁶².

Ας υπενθυμίσουμε, στο σημείο αυτό, ότι η μεταβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί μέρος μιας γενικής μεταβολής στην έννομη τάξη. Η ατομικιστική –υποκειμενική κατεύθυνση του δικαιοϋικού συστήματος άλλαξε σε ανθρωπιστική –κοινωνική, με έμφαση στους θεσμούς. Ομοίως στα δικαιώματα υποχώρησε ο υποκειμενικός χαρακτήρας και αναπτύχθηκε η αντικειμενική διάστασή τους⁶³.

Β. ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ

Σύμφωνα με τη νέα θεωρία περί δικαιωμάτων, κάθε ελευθερία προσδιορίζεται από: α) τη διάστασή της, που διακρίνεται σε αμυντική, προστατευτική και διεκδικητική και β) το περιεχόμενό της, το οποίο εξαρτάται από την πράξη που αξιώνει ο φορέας του δικαιώματος από το κράτος –θετική ή αποθετική, και διακρίνεται σε θετικό και αρνητικό αντίστοιχα⁶⁴.

Συγκεκριμένα, το δικαίωμα στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία εμφανίζει, κατ' αρχήν, αμυντική διάσταση. Βάσει αυτής, ο φορέας του

---

⁶¹ ομοίως, σελ. 306. Βλ. και ΔΠρωτΑθ 76/38/82, ΜΔΠρωτΑθ 21613/95 σε: Κουτσούκη- Τζουγανάτο, Η εφαρμογή του ν.703/1977, 1996, σελ.335 επ.

⁶² Μάνεσης/ Μανιτάκης, Κρατικός Παρεμβατισμός και Σύνταγμα (Γνωμοδότηση), σε: "Η υπόθεση Ανδρεάδη και το Οικονομικό Σύνταγμα, 1991, σελ. 29-30, και ΝοΒ(1981), σελ.1206

⁶³ Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα –Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού δικαίου, Τόμος Γ, Ημίτομος Ι, 2005, σελ. 47, 49

⁶⁴ Δημητρόπουλος, οπ.π., σελ. 43-45

δικαιώματος δύναται να αξιώνει αποχή από κάθε ενέργεια που παρεμποδίζει την οικονομική του δραστηριότητα⁶⁵. Αυτό πραγματώνεται άλλοτε με πράξη και άλλοτε με παράλειψη, και άρα το περιεχόμενο του εν λόγω δικαιώματος μπορεί να είναι είτε θετικό είτε αρνητικό.

Οι σχετικές συνταγματικές διατάξεις ιδρύουν υποχρέωση του κράτους προς αποχή (*nec facere*) από ορισμένη σφαίρα δράσης των ατόμων και αντίστοιχη αξίωση αυτών προς αποκλεισμό ή περιορισμό της επέμβασης του Κράτους εντός της σφαίρας αυτής. Το ατομικό δικαίωμα της οικονομικής ελευθερίας, συγκεκριμένα, απολαμβάνει κατ' αρχήν αρνητική μόνο προστασία⁶⁶. Θεμελιώνει αξίωση για αποχή του κράτους από το πεδίο της ιδιωτικής οικονομικής δραστηριότητας (χωρίς να ιδρύει η παρ.1 του άρθρου 5 μια αγωγή αξίωση κατά του κράτους) και η αξίωση αυτή στρέφεται τόσο κατά του νομοθέτη όσο και κατά της διοίκησης⁶⁷.

Επιπλέον, η αξίωση προς αποχή μπορεί να στρέφεται τόσο κατά της κρατικής όσο και κατά της ιδιωτικής εξουσίας. Πρόκειται, επομένως, για ένα απόλυτο αμυντικό δικαίωμα –*erga omnes*, όπως άλλωστε όλα τα αμυντικά δικαιώματα⁶⁸. Το ζήτημα αυτό θα αναλυθεί, ωστόσο, στη συνέχεια (βλ. κεφάλαιο II υπ.Δ).

Παράλληλα, η επιχειρηματική δραστηριότητα διαφυλάσσεται από τις επιθετικές ενέργειες των λοιπών κοινωνιών του δικαίου μέσω της προστατευτικής διάστασής της. Με την εφαρμογή της συνταγματικής αρχής της προστασίας, επιβάλλεται στο κράτος η παροχή βοήθειας προς τον ιδιώτη του οποίου το δικαίωμα προσβάλλεται, τόσο προς απόκρουση της προσβολής όσο και προς αποκατάσταση της προκληθείσας βλάβης. Η αξίωση που πηγάζει από το προστατευτικό περιεχόμενο της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας είναι άλλοτε προς πράξη και άλλοτε προς

---

⁶⁵ ομοίως, σελ. 53

⁶⁶ Λιακόπουλος, οπ.π., σελ. 68

⁶⁷ Μάνεσης, Ατομικές Ελευθερίες, σελ. 151

⁶⁸ ομοίως, σελ. 53

παράλειψη, επομένως το περιεχόμενό της μπορεί να είναι τόσο αρνητικό όσο και θετικό⁶⁹.

Γ. ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ

Κατ' αρχήν, διευκρινίζουμε ότι ως φορέας ενός δικαιώματος νοείται το –φυσικό ή νομικό–πρόσωπο, το οποίο αναγνωρίζεται από το δίκαιο ως ικανό να φέρει (όχι αναγκαία και να ασκήσει) την εξουσία που απορρέει από το εν λόγω δικαίωμα. Στο οποίο δηλαδή αναγνωρίζεται η δυνατότητα να ασκεί την αντίστοιχη εξουσία, όπως αυτή ρυθμίζεται από το δίκαιο⁷⁰.

1. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

Ειδικότερα ως προς την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, ως φορείς της θεωρούνται, κατ' αρχήν, τα φυσικά πρόσωπα. Ωστόσο, δεδομένου ότι οι ιδιώτες μετέχουν στην οικονομική ζωή της χώρας, αναπτύσσοντας την οικονομική τους πρωτοβουλία, με την συγκρότηση επιχειρήσεων, στις οποίες προσδίδουν συνηθέστατα νομική προσωπικότητα, γίνεται δεκτό ότι και τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου είναι υποκείμενα της οικονομικής ελευθερίας⁷¹. Είναι μάλιστα κατ' εξοχήν και τα υποκείμενα του ατομικού δικαιώματος της οικονομικής ελευθερίας, εάν ληφθεί υπόψη ότι τα νομικά πρόσωπα με τη μορφή εταιρίας δραστηριοποιούνται και κυριαρχούν σε εθνικό ή πολυεθνικό επίπεδο⁷². Εξ' άλλου, το Σύνταγμα με τον ορισμό των προϋποθέσεων για την αναγκαστική εξαγορά επιχειρήσεων (στο άρθρο 106 παρ.3), έμμεσα αναγνωρίζει την επιχείρηση ως φορέα συνταγματικά προστατευόμενων οικονομικών δικαιωμάτων⁷³.

---

⁶⁹ ομοίως, σελ. 53-54

⁷⁰ Δημητρόπουλος, οπ.π., σελ. 125

⁷¹ ΣτΕ 598/53, 434/59.

⁷² Γέροντας, οπ.π., σελ.306-307, Μάνεσης, Ατομικές ελευθερίες, σελ. 153

⁷³ Αναστόπουλος, οπ.π., σελ.27

Ο Δαγτόγλου αναφέρει χαρακτηριστικά: «Πλάϊ στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, το άρθρο 5 παρ.1 κατοχυρώνει ρητώς και την ελεύθερη συμμετοχή στην οικονομική ζωή της χώρας, η οποία συμμετοχή γίνεται στην πράξη σχεδόν αποκλειστικά μέσω νομικών προσώπων. Θα ήταν επομένως εξωπραγματικό και άτοπο να αποκλείσει κανείς τα νομικά πρόσωπα από την συνταγματική κατοχύρωση της οικονομικής ελευθερίας⁷⁴ ή, αντίστροφα, να συναγάγει από έναν τέτοιο αποκλεισμό, ότι η οικονομική ελευθερία δεν θεμελιώνεται στην παρ.1, αλλά στην παρ.3 του άρθρου 5⁷⁵»

Διχογνωμία υπάρχει σχετικά με τους μετόχους μιας ανώνυμης εταιρίας. Υποστηρίζεται ότι εκτός από το νομικό πρόσωπο μιας εταιρίας, υποκείμενα της οικονομικής ελευθερίας είναι και οι μέτοχοι. Ως επιχείρημα προβάλλεται ότι η αντίθετη άποψη δεν είναι μόνο λογικά άτοπη και ξένη προς την επιχειρηματική πραγματικότητα, αλλά και επικίνδυνη για την μειονότητα των μετόχων⁷⁶. Υπάρχει, ωστόσο, και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία υποκείμενο της οικονομικής ελευθερίας στις ανώνυμες εταιρίες είναι το ίδιο το πρόσωπο της εταιρίας, εκπροσωπούμενο από την εκάστοτε νόμιμη διοίκησή του. Οι μέτοχοι της ανώνυμης εταιρίας δεν είναι φορείς της ελεύθερης επιχειρηματικής δραστηριότητας παρά μόνο κατ' αντανάκλαση, και δεν θίγονται από περιοριστικά της ελευθερίας μέτρα παρά μόνο επειδή περιορίζεται η οικονομική πρωτοβουλία του νομικού προσώπου⁷⁷.

Φορείς της οικονομικής ελευθερίας είναι μόνο τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, όπως προπάντων οι εμπορικές εταιρίες. Αντιθέτως τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, ως προέκταση του κράτους, δεν είναι κατ' αρχήν υποκείμενα ατομικών δικαιωμάτων, έστω και στο μέτρο που ασκούν οικονομική (συναλλακτική) δραστηριότητα⁷⁸.

---

⁷⁴ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1169

⁷⁵ Όπως υποστηρίζει ο Μάνεσης, Ατομικές ελευθερίες, σελ. 153

⁷⁶ Δαγτόγλου, οπ.π, σελ.1170

⁷⁷ Μάνεσης/ Μανιτάκης, Κρατικός παρεμβατισμός και Σύνταγμα (Γνωμοδότηση), ΝοΒ(1981), σελ.1208

⁷⁸ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1170

Αυτό ισχύει κατ' αρχήν και για τους δημόσιους οργανισμούς που ασκούν οικονομική δραστηριότητα με μορφή νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου (κατά κανόνα: ανώνυμης εταιρίας), δηλαδή τις δημόσιες επιχειρήσεις που αποτελούν μονοπώλια ή κατέχουν δεσποζουσα θέση στην παροχή ζωτικών αγαθών ή υπηρεσιών (ύδρευση, αποχέτευση, ηλεκτρισμός, τηλεπικοινωνίες, συγκοινωνίες κ.ο.κ.)⁷⁹. Οι επιχειρήσεις αυτές δεν είναι φορείς της συνταγματικά κατοχυρωμένης οικονομικής ελευθερίας και δεν μπορούν να την αντιτάξουν στο κράτος. Δεδομένου μάλιστα ότι το δημόσιο αποτελεί συνήθως τον μοναδικό μέτοχο των δημόσιων επιχειρήσεων, αυτές αποτελούν πολύ περισσότερο «βραχίονα του κράτους» από ό,τι μερικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου. Η οικονομική ελευθερία δεν προστατεύει τις δημόσιες επιχειρήσεις έναντι του κράτους, αλλά αντιθέτως προστατεύει τους ιδιώτες έναντι των δημόσιων επιχειρήσεων, που είναι σχεδόν οι μόνοι φορείς μονοπωλίων της χώρας⁸⁰.

Απ' αυτό, βέβαια, δεν συνάγεται *a contrario* ότι είναι για το κράτος και τα δημόσια νομικά πρόσωπα ανεπίτρεπτη η άσκηση οικονομικής δραστηριότητας. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι, πέραν από τους δημόσιους οργανισμούς κοινής ωφελείας, που δεν αποτελούν παρά δημόσιες υπηρεσίες υπό λειτουργική έννοια, το Συμβούλιο της Επικρατείας δεν αρνήθηκε στο Κράτος (και τα δημόσια νομικά πρόσωπα) τη δυνατότητα ίδρύσεως βιομηχανιών, χάριν του δημοσίου σκοπού της προωθήσεως της βιομηχανικής αναπτύξεως της χώρας⁸¹. Εξ' άλλου, το ΣτΕ την εκ λόγων δημοσίου συμφέροντος ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας από δημόσια νομικά πρόσωπα δεν την θεώρησε κωλυόμενη συνταγματικώς από το γεγονός της υπάρξεως ομοειδών ιδιωτικών επιχειρήσεων⁸². Τέλος, πρέπει να παρατηρηθεί ότι το επιτρεπτό της ασκήσεως επιχειρηματικής δραστηριότητας από το Κράτος

---

⁷⁹ Αναστόπουλος, οι δημόσιες επιχειρήσεις, 1987 / Σπηλιωτόπουλος, Η δημοσία επιχείρησις, 1963 / Τάχος, Διοικητικό Οικονομικό Δίκαιο, 1992, σελ. 340 επ.

⁸⁰ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1170-1171

⁸¹ Τούτο συνάγεται έμμεσα από τις ΣτΕ 1048/80 και 2811/74

⁸² ΣτΕ 1210/76

εξυπακούουν και οι διατάξεις των παρ.3 και επ. του άρθρου 106 του Συντάγματος⁸³. Ωστόσο, σημειώνεται ότι η άσκηση οικονομικών δραστηριοτήτων από το κράτος, είτε για την παροχή κοινωφελών υπηρεσιών, είτε για την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, η οποία θεμελιώνεται στο δημόσιο συμφέρον, έχει τον χαρακτήρα περιορισμού της οικονομικής ελευθερίας των ιδιωτών (φυσικών ή νομικών προσώπων)⁸⁴.

Στις περιπτώσεις, αντιθέτως, που δημόσιες επιχειρήσεις ούτε μονοπώλια είναι ούτε δεσπόζουσα θέση στην αγορά κατέχουν⁸⁵, αλλά απλώς μετέχουν, υπό ίσους βασικά όρους όπως και οι ανταγωνιστές τους, στην οικονομική ζωή της χώρας, είναι και αυτές υποκείμενα της οικονομικής ελευθερίας⁸⁶.

2. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΔΑΠΟΥΣ

Η διάταξη του άρθρου 5 παρ.1 του Συντάγματος κατοχυρώνει τα δικαιώματα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και της συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας υπέρ οποιουδήποτε ατόμου (Έλληνα πολίτη και ξένου). Αυτό προκύπτει από τη σαφή διατύπωση της διάταξης, η οποία χρησιμοποιεί τη λέξη «καθένας». Προκύπτει, λοιπόν, αναμφίβολα, ότι η εν λόγω διάταξη κατοχυρώνει και τα τέσσερα γενικά θεμελιώδη δικαιώματα ως δικαιώματα του ανθρώπου και όχι του πολίτη⁸⁷.

Πιο συγκεκριμένα, η οικονομική ελευθερία κατοχυρώνεται, τόσο από τη γενική διάταξη του άρθρου 5 παρ.1, όσο και από ειδικότερες διατάξεις

---

⁸³ Βροντάκης, Προβλήματα ερμηνευτικής τακτικής του Συμβουλίου της Επικρατείας σε θέματα οικονομικού προγραμματισμού και παρεμβατισμού –Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων, Οι Συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη, 1986, σελ. 313-314.

⁸⁴ Αναστόπουλος, οπ.π., σελ. 27

⁸⁵ ΠΠΡΑΘ 10/2002 : ποσοστό συμμετοχής στην αγορά κάτω του 10% ανατρέπει τον ισχυρισμό δεσπόζουσας θέσης, Δίκαιο Επιχειρήσεως και εταιριών 8, 2002, σελ.169

⁸⁶ Γέροντας, οπ.π., σελ.307 / Δαγτόγλου, οπ.π., σελ. 1171

⁸⁷ Ράϊκος, οπ.π., σελ. 330

(άρθρα 17,22), χωρίς διάκριση μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών. Μέσα όμως στα όρια που προβλέπει εκάστοτε το Σύνταγμα ο νόμος μπορεί να προβλέψει ειδικούς περιορισμούς για τους αλλοδαπούς, δεδομένου ότι η ιθαγένεια δεν ανήκει στα κριτήρια διαφοροποίησης που απαγορεύει απολύτως το Σύνταγμα (φυλή, γλώσσα, θρησκευτικές ή πολιτικές πεποιθήσεις)⁸⁸. Επί παραδείγματι, ο νομοθέτης μπορεί να θεσπίσει απαγόρευση βιομηχανικών εγκαταστάσεων σε αλλοδαπό νομικό πρόσωπο σε παραμεθόριες περιοχές⁸⁹.

Ειδικώς για τους υπηκόους των άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (κοινοτικούς αλλοδαπούς), το (υπερέχον του εσωτερικού) ευρωπαϊκό δίκαιο απαγορεύει διακρίσεις λόγω ιθαγένειας⁹⁰, δεδομένου ότι είναι όλοι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ενώσεως⁹¹.

Δ. ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Διάσταση απόψεων παρατηρείται ως προς το ζήτημα αν αποδέκτες της ισχύος του δικαιώματος της οικονομικής ελευθερίας και συνακόλουθα της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας μπορούν να είναι, εκτός από την κρατική εξουσία στις διάφορες μορφές της, και οι ιδιώτες.

Κατά μία άποψη, στις μεταξύ τους σχέσεις οι ιδιώτες δεν μπορούν κατ' αρχήν να επικαλεστούν την οικονομική ελευθερία και ιδίως την ελευθερία των συμβάσεων. Η τυχόν άμεση τριτενέργεια της ελευθερίας των συμβάσεων θα στερούσε την ελευθερία του αντικειμένου της. Κατ' αρχήν, λοιπόν, η συνταγματική κατοχύρωση της οικονομικής ελευθερίας αναπτύσσει μόνο έμμεση τριτενέργεια, και αυτή ακριβώς είναι η έννοια της νέας διατάξεως του άρθρου 25 παρ.1 εδ.3 που προσέθεσε η

---

⁸⁸ Άρθρο 5 παρ.2 υποπαρ.1 εδ.1 Συντ.

⁸⁹ ΣτΕ 3469/1991, ΔιΔικ 1992, σελ.557

⁹⁰ Άρθρο 12 ΣυνθΕΚ

⁹¹ Άρθρο 17 (πρώην άρθρο 8) ΣυνθΕΚ

αναθεώρηση του 2001⁹². Κατ' εξαίρεση, πάντοτε βέβαια σύμφωνα με τη συγκεκριμένη άποψη, άμεση τριτενέργεια συντρέχει μόνο στις περιπτώσεις που η παροχή βιοτικών αγαθών ή υπηρεσιών εξαρτάται από μονοπωλιακή ή δεσπόζουσα επιχείρηση, και βασίζεται όχι μόνο στο άρθρο 25 παρ.3, αλλά και στο άρθρο 106 παρ.2 (θεσμική εγγύηση και περιορισμοί της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας), το οποίο θεμελιώνει απευθείας σε τέτοιες περιπτώσεις την αξίωση συνάψεως συμβάσεως⁹³.

Ωστόσο, στον αντίποδα της παραπάνω θεωρίας, υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη, η οποία φαίνεται ορθότερη. Πράγματι, με την κατάργηση του δυαδισμού της έννομης τάξης, της παραδοσιακής διακρίσεως, δηλαδή, της εξουσίας σε κρατική και δημόσια, η απόλυτη αμυντική ενέργεια των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι αναμφίβολο ότι στρέφεται ενάντια σε κάθε προσβολή, ανεξάρτητα από το αν προέρχεται από τη δημόσια ή την ιδιωτική εξουσία. Για το δίκαιο και τη διαπροσωπική εφαρμογή των αμυντικών δικαιωμάτων είναι, με άλλα λόγια, αδιάφορο αν τα δικαιώματα αυτά παραβιάζονται από φορέα της δημόσιας ή της ιδιωτικής εξουσίας⁹⁴.

Η διαπροσωπική ενέργεια της αμυντικής λειτουργίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων επιβεβαιώθηκε άλλωστε και από την συνταγματική αναθεώρηση του 2001 (άρθρο 25 παρ.1 εδ.γ). Και, συνακόλουθα, στο χώρο της ελληνικής νομολογίας τα τελευταία χρόνια φαίνεται να σχηματίζεται μια συγκεκριμένη και σαφής αντίληψη για το ζήτημα της «τριτενέργειας», κατά την οποία τα ατομικά δικαιώματα ισχύουν όχι μόνο έναντι του κράτους, αλλά και έναντι των ιδιωτών⁹⁵. Επομένως, δεν

---

⁹² Άρθρο 25 παρ.1 εδ.3 : «Τα δικαιώματα αυτά (τα δικαιώματα του ανθρώπου) ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν.»

⁹³ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1171-1172

⁹⁴ Δημητρόπουλος, Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία, 1982, σελ.129-130

⁹⁵ ΑΠ 1/80. Βλ. και την εμπειριστατωμένη απόφαση του ΕφΑθ 4054/1992, ΝοΒ 1992, σελ.923

φαίνεται ορθή η διάκριση σε δικαιώματα που τριτενεργούν και σε άλλα που δεν αναπτύσσουν τριτενέργεια⁹⁶.

Προς επίρρωση της δεύτερης απόψεως επισημαίνεται ακόμα ότι, εάν αποδέκτης του δικαιώματος της οικονομικής ελευθερίας ήταν αποκλειστικά η κρατική εξουσία, τότε η αναφορά του άρθρου 5 παρ.1 Συντ., στα «δικαιώματα των άλλων» είναι αμφίβολο αν θα είχε πρακτική σημασία. Εξάλλου τα δικαιώματα αυτά δεν αποτελούν έναν απόλυτο περιορισμό για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, αλλά αξιώνουν την πρακτική εναρμόνισή τους με την προστασία της προσωπικότητας⁹⁷.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι η εφαρμογή του συνταγματικού δικαιώματος της συμμετοχής στην οικονομική ζωή στις διαπροσωπικές σχέσεις καταλήγει στις ίδιες πρακτικές λύσεις, με εκείνες που παρέχει η ήδη υπάρχουσα νομοθεσία για τον αθέμιτο ανταγωνισμό, που απαγορεύει κάθε πράξη, που επιχειρείται προς το σκοπό ανταγωνισμού και είναι αντίθετη στα χρηστά ήθη⁹⁸. Το δικαίωμα αναπτύξεως επιχειρηματικής δραστηριότητας, στην προς τους ιδιώτες κατεύθυνσή του, στρέφεται και κατά των ιδιωτικών συμφωνιών, οι οποίες περιορίζουν ή και καταργούν την εφαρμογή του σε συγκεκριμένο τομέα οικονομικής δραστηριότητας⁹⁹.

Ε. ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ

Η ελευθερία της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας δεν αναφέρεται μόνο στην παραγωγή και προσφορά, αλλά και στην κατανάλωση αγαθών

---

⁹⁶ Δημητρόπουλος, Συνταγματικά δικαιώματα- Γενικό μέρος, Σύστημα Συνταγματικού δικαίου, Τόμος Γ, Ημίτομος Ι, 2005, σελ.96, 99, 100

⁹⁷ Χρυσόγονος, οπ.π., σελ.172-173

⁹⁸ Δημητρόπουλος, Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία, 1982, σελ. 294-295 / του ιδίου, Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος ΙΙΙ, 2004, σελ. 348-349

⁹⁹ Στα ίδια αποτελέσματα αλλά με άλλη αιτιολογία καταλήγει η 5508/76 του ΕφΑθ.

και υπηρεσιών, χωρίς την οποία η πρώτη είναι χωρίς αντικείμενο. Η ελευθερία των συμβάσεων και η ελευθερία του ανταγωνισμού αποσκοπούν και στην ελευθερία των καταναλωτών¹⁰⁰. Από τη διασπορά των καταναλωτών και τη δυσχέρεια οργάνωσής τους προκύπτει η ασθενικότερη θέση τους έναντι των παραγωγών και συνεπώς η ανάγκη προστασίας τους¹⁰¹. Ας μην ξεχνούμε, άλλωστε, ότι τα αμυντικά δικαιώματα, εφαρμοζόμενα στο συναλλακτικό χώρο, έχουν ακριβώς αυτό ως στόχο: να περιορίσουν την οικονομική εξουσία και να προστατεύσουν τον ασθενέστερο συναλλασσόμενο από τον ισχυρότερο συναλλασσόμενο¹⁰².

III. Η ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ

A. ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ

Οριοθέτηση (ή προσδιορισμός) των συνταγματικών δικαιωμάτων καλείται ο καθορισμός του γενικού τους περιεχομένου μέσω διατάξεων του δικαίου, ο προσδιορισμός των ανώτατων ορίων άσκησής τους. Η οριοθέτηση αυτή μπορεί να είναι είτε γενική είτε ειδική · πραγματοποιείται άλλοτε με ειδικές διατάξεις που αναφέρονται στο συγκεκριμένο δικαίωμα, και άλλοτε με γενικές διατάξεις που αφορούν σε όλες τις συνταγματικές ελευθερίες. Έχει ιδιαίτερη σημασία να τονιστεί ότι η χάραξη της περιφέρειας του γενικού περιεχομένου δεν αποτελεί κατά κυριολεξία «περιορισμό» (όπως συνήθως υπολαμβάνεται) αλλά «προσδιορισμό» του δικαιώματος¹⁰³.

---

¹⁰⁰ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ. 1144

¹⁰¹ Γέμος, Οικονομική ελευθερία και προστασία του καταναλωτή σε μια σύγχρονη δημοκρατική κοινωνία, ΤοΣ 1990, σελ. 19

¹⁰² Δημητρόπουλος, οπ.π., σελ. 346

¹⁰³ Δημητρόπουλος, οπ.π., σελ. 59

Αναφέρεται, τέλος, ότι γενικές οριοθετήσεις προβλέπονται στα άρθρα 5 παρ.1 και 25 του Συντάγματος: α) τα δικαιώματα των άλλων β) το Σύνταγμα γ) τα χρηστά ήθη δ) η απαγόρευση καταχρηστικής άσκησης και ε) η κοινωνική οριοθέτηση. Όπως προκύπτει από τη συστηματική ερμηνεία των εν λόγω άρθρων, ο συντακτικός νομοθέτης θέτει τρεις επάλληλες και σε ένα βαθμό αλληλοεπικαλυπτόμενες βασικές αρχές της συνολικής έννομης τάξης, τρεις βασικές οριοθετικές ρήτρες, την ρήτρα της νομιμότητας, την ρήτρα της κοινωνικότητας και τη ρήτρα της χρηστότητας, κάθε μία από τις οποίες αναλύεται σε μερικότερες¹⁰⁴.

Συγκεκριμένα ως προς την οριοθέτηση της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, ως μορφής της οικονομικής ελευθερίας, αυτή πραγματοποιείται τόσο μέσω της τριάδας των περιορισμών που κατοχυρώνει το άρθρο 5 παρ.1, όσο και ειδικότερα στο άρθρο 106 παρ.2 του Συντάγματος.

B. Η ΤΡΙΠΛΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 5 ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 1 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Σύμφωνα με το **άρθρο 5 παρ.1** του Συντ., «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, **εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη**».

Ως απώτατα όρια της ασκήσεως της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας καθιερώνονται, λοιπόν:

1. ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ

Στα δικαιώματα των άλλων στο πλαίσιο της οικονομικής ελευθερίας ανήκει πρώτον το δικαίωμα και αυτών να μετέχουν στην οικονομική ζωή

---

¹⁰⁴ Δημητρόπουλος, Συνταγματικά δικαιώματα- Γενικό μέρος, Σύστημα Συνταγματικού δικαίου, Τόμος Γ, Ημίτομος Ι, 2005, σελ174- 175

της χώρας. Επομένως, η καταχρηστική εκμετάλλευση της δεσπόζουσας θέσεως στην αγορά ή η άσκηση αθέμιτου ανταγωνισμού συγκροτεί «προσβολή των δικαιωμάτων των άλλων» και δεν υπάγεται στην ελεύθερη συμμετοχή στην οικονομική ζωή της χώρας. Απεναντίας, η ελευθερία ανταγωνισμού σημαίνει ότι η οικονομική ελευθερία δεν ανήκει μόνο σε ορισμένους, κατ' αποκλεισμό των υπολοίπων¹⁰⁵.

«Δικαιώματα των άλλων» είναι όμως και όλα τα άλλα ατομικά δικαιώματα, ιδίως μάλιστα η ελευθερία και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια (βλ. άρθρο 106 παρ.2). Εύκολα, ωστόσο, παρατηρεί κανείς ότι οι δύο πρώτες οριοθετήσεις που θέτει το άρθρο 5 παρ.1 τέμνονται, αφού δικαιώματα καθιερώνει και το ίδιο το Σύνταγμα. Άρα, προκειμένου ν' αποφευχθεί η ταυτολογία, θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι και στις δύο περιπτώσεις η οριοθέτηση εκτείνεται πέρα από το σημείο αυτό της τομής, πέρα δηλαδή από τα συνταγματικά δικαιώματα. Έτσι η αναφορά στα δικαιώματα των άλλων πρέπει να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνει και όσα δικαιώματα δεν είναι κατοχυρωμένα από το Σύνταγμα αλλά από την κοινή νομοθεσία¹⁰⁶, δηλαδή και ιδιωτικά δικαιώματα που μπορεί να προκύπτουν είτε από το νόμο είτε από σύμβαση, αρκεί να μην θεσπίζονται ειδικώς για να ματαιώσουν ή περικόψουν την οικονομική ελευθερία ενός συγκεκριμένου προσώπου.

Η οικονομική ελευθερία περιορίζεται πάντως μόνο από δικαιώματα και όχι από απλά συμφέροντα των άλλων που δεν προστατεύονται ειδικώς από το δίκαιο¹⁰⁷. Ιδίως δεν προστατεύεται η πελατεία μιας επιχειρήσεως από τους ανταγωνιστές της¹⁰⁸.

«Δικαιώματα των άλλων», τέλος, είναι και τα δικαιώματα των καταναλωτών¹⁰⁹, που ο νομοθέτης μπορεί να προστατεύει τόσο ουσιαστικά όσο και δικονομικά.

---

¹⁰⁵ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1173

¹⁰⁶ Χρυσόγονος, οπ.π., σελ.168. Βλ. και Παραρά, Σύνταγμα και ΕΣΔΑ, 2001, σελ.45.

¹⁰⁷ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ. 1173

¹⁰⁸ Έτσι π.χ. ο Ν. Ρόκας, Αθέμιτος Ανταγωνισμός, 1981, σελ. 3

¹⁰⁹ Βλ. άρθρο 153 ΣυνθΕΚ και ΣτΕ 2711/76, που ανάγει την προστασία των καταναλωτών στο γενικό συμφέρον. Επίσης βλ. Γέμτο, οπ.π., σελ.σελ.21

2. ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Κατά μία γνώμη, ως Σύνταγμα, το οποίο δεν επιτρέπεται να παραβιάζει η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, θεωρείται το τυπικό Σύνταγμα¹¹⁰. Αξίζει να γίνουν, στο σημείο αυτό, δύο ορολογικές διευκρινίσεις: Στην τυπική διάσταση του Συντάγματος δεν ανήκει μόνο ο γραπτός τύπος, αλλά και η τυπική υπεροχή. Αντίθετα, Σύνταγμα υπό ουσιαστική έννοια είναι το σύνολο των κανόνων, που ρυθμίζουν την οργάνωση και λειτουργία του κράτους, τη θέση των ατόμων και τα όρια της κρατικής εξουσίας¹¹¹.

Κατά την γνώμη αυτή, λοιπόν, η οικονομική ελευθερία δεν επιτρέπεται, σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ.1 Συντ., να παραβιάζει μόνο το τυπικό Σύνταγμα, και όχι τη συνολική συνταγματική τάξη. Με τη διάταξη αυτή θεσπίζεται επομένως η υπεροχή των άλλων συνταγματικών διατάξεων χωρίς να είναι αναγκαία η θεμελίωση του ειδικού χαρακτήρα τους. Η οικονομική ελευθερία περιορίζεται όχι μόνο από τις διατάξεις των άρθρων 106 παρ.2 και 17 παρ.1 που αναφέρονται στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία και στην κρατική προστασία της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, αλλά και από όλες τις άλλες συνταγματικές διατάξεις (όπως εκείνες του άρθρου 24 για την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος¹¹²), μέσα πάντως στα όρια της αρχής της αναλογικότητας.

Υποστηρίζεται όμως και η άποψη ότι η αναφορά στο Σύνταγμα υπονοεί κυρίως τις οργανωτικές διατάξεις του, δηλαδή πρώτιστα την άσκηση της νομοθετικής αρμοδιότητας την πολιτείας, αφού τα συνταγματικά δικαιώματα περιλαμβάνονται ήδη στα «δικαιώματα των άλλων». Κατά την άποψη αυτή, ως Σύνταγμα με την έννοια του άρθρου 5 παρ.1 νοείται τόσο το τυπικό όσο και το ουσιαστικό Σύνταγμα. Άρα όριο στην συμμετοχή στην οικονομική ζωή της χώρας τίθεται όχι μόνο από το

¹¹⁰ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ. 1174, Γέροντας, οπ.π., σελ.311.

¹¹¹ Δημητρόπουλος, Το Σύνταγμα ως βάση της έννομης τάξης, 2002, σελ.79, 80, 83, 84

¹¹² ΣτΕ 3478/1999. Για την σύγκρουση προστασίας περιβάλλοντος και οικονομικής ανάπτυξης στη νομολογία του ΣτΕ βλ. Σιούτη, Δίκαιο περιβάλλοντος, 2002, σελ. 41 επ.

ίδιο το τυπικό Σύνταγμα, αλλά και από τους νόμους που έχουν παραχθεί σύμφωνα μ' αυτό¹¹³.

3. ΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ

Την οριοθέτηση της οικονομικής ελευθερίας στο άρθρο 5 παρ.1 ολοκληρώνει η αναφορά στα χρηστά ήθη. Η έννοια των χρηστών ηθών είναι εμπειρικά προσδιορίσιμη κατά περίπτωση με βάση τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις¹¹⁴. Στην απόφαση 717/1985 ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι η ανάπτυξη της προσωπικότητας πρέπει να μην αντίκειται «στις επιταγές της επικρατούσας κοινωνικής και συναλλακτικής ηθικής και στις θεμελιώδεις ηθικές και οικονομικές αντιλήψεις του μέσου ηθικής κοινωνικού ανθρώπου και να μην οδηγεί σε καταφώρως άδικα και αντικοινωνικά αποτελέσματα». Το ασφαλέστερο κριτήριο για τη διάγνωση των αντιλήψεων του μέσου κοινωνικού ανθρώπου θα μπορούσε να θεωρηθεί πως απορρέει από «τας αξιολογικές παραστάσεις του νομοθέτου, τας συναγομένους εκ των δικαιϊκών θεσμών». Και αυτό γιατί ο νομοθέτης, θεωρητικά τουλάχιστον, εκφράζει με τον πιο οργανωμένο και αυθεντικό τρόπο τη συγκεκριμένη κοινωνία και τις επικρατούσες σ' αυτή αντιλήψεις¹¹⁵.

Η εν λόγω οριοθέτηση αποτελεί στην πραγματικότητα επιφύλαξη του νόμου, με την έννοια ότι τα χρηστά ήθη καθορίζονται από τους εκάστοτε ισχύοντες (ποινικούς προπάντων, αλλά όχι μόνο) νόμους, μέσα όμως στα όρια που προδιαγράφει το σύνταγμα. Δραστηριότητες που απαγορεύονται άμεσα ή έμμεσα από το σύνταγμα ή τους νόμους, όπως η προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, υγείας, η εμπορία δούλων, η σωματεμπορία ή η εμπορία ναρκωτικών αποτελούν οριοθετήσεις και της οικονομικής ελευθερίας¹¹⁶.

---

¹¹³ Χρυσόγονος, οπ.π., σελ.169

¹¹⁴ «αι ιδέαι του εκάστοτε κατά την γενικήν αντίληψιν χρηστώς και εμφρόνως σκεπτόμενου κοινωνικού ανθρώπου»

¹¹⁵ Χρυσόγονος, οπ.π., σελ. 171 / Γέροντας, οπ.π., σελ.313

¹¹⁶ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ. 1175

Η ρήτρα των χρηστών ηθών, επομένως, δεν θεσπίζει καθεαυτή μια γενική απαγόρευση της ανήθικης συμπεριφοράς, αλλά απλώς δίνει στο νομοθέτη τη δυνατότητα να επιβάλλει όρια προκειμένου να προστατεύσει τα χρηστά ήθη. Πολύ περισσότερο τα χρηστά ήθη δεν μπορούν ν' αποτελέσουν κριτήριο αξιολόγησης της συνταγματικότητας νομοθετικών ρυθμίσεων. Μια τέτοια οιονεί φυσικοδικαιϊκή δέσμευση του νομοθέτη δεν βρίσκει κανένα έρεισμα στο άρθρο 5 παρ.1¹¹⁷.

Γ. ΟΙ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 106 ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 2 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία οριοθετείται όχι μόνο βάσει των γενικών οριοθετικών ρητρών του άρθρου 5 παρ.1, αλλά και βάσει των ειδικών προβλέψεων του **άρθρου 106 παρ.2** του Συντάγματος. Σύμφωνα με τη διάταξη του τελευταίου αυτού άρθρου, ***«η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας»***.

Η διάταξη του άρθρου 106 παρ.2 θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί μια περίπτωση εφαρμογής της γενικής αρχής της απαγορεύσεως της καταχρήσεως των θεμελιωδών δικαιωμάτων, την οποία καθιερώνει το άρθρο 25 παρ.3 του Συντάγματος. Με άλλα λόγια, απαγορεύει την καταχρηστική άσκηση της οικονομικής ελευθερίας. Η διάταξη καθορίζει περιοριστικά τα έννομα αγαθά, σε βάρος των οποίων απαγορεύει την ανάπτυξη της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας¹¹⁸.

Πρόσθετα κριτήρια οριοθέτησης, λοιπόν, της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας αποτελούν:

---

¹¹⁷ Χρυσόγονος, οπ.π., σελ. 170

¹¹⁸ Ράϊκος, οπ.π., σελ. 383

1. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Υπό τον όρο «ελευθερία» δε νοείται μόνο η φυσική ελευθερία (η προσωπική ελευθερία του άρθρου 5 παρ.3)¹¹⁹, αλλά όλες οι ατομικές ελευθερίες τις οποίες κατοχυρώνει το Σύνταγμα και οι συνάδοντες με αυτό νόμοι. Καθίσταται, επομένως, σαφές ότι η εν λόγω οριοθέτηση περιέχεται ήδη στην οριοθέτηση των δικαιωμάτων των άλλων και του Συντάγματος που προβλέπει η πρώτη παράγραφος του άρθρου 5.

Η ελευθερία του ανθρώπου οριοθετεί επομένως την οικονομική ελευθερία και προπάντων την ελευθερία των συμβάσεων. Έτσι δεν μπορεί ο άνθρωπος να παραχωρήσει την ελευθερία του στο σύνολό της ή στον απαραβίαστο πυρήνα της. Ενώ ασφαλώς μπορεί να περιορίσει *in concreto* την ελευθερία του έναντι άλλων ανταλλαγμάτων, δεν μπορεί να παραιτηθεί γενικά από μία ή περισσότερες ατομικές ελευθερίες που κατοχυρώνει το Σύνταγμα. Μια τέτοια παραίτηση θα ήταν νομικά ανίσχυρη, ανεξάρτητα μάλιστα από τις συνθήκες υπό τις οποίες έγινε¹²⁰. Τα κριτήρια αυτά χρησιμοποιούνται και για να κριθεί το επιτρεπτό ή ανεπιτρεπτό των αναγκαστικών συμβάσεων¹²¹.

2. Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ

Φραγμό στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία θέτει κατά το άρθρο 106 παρ.2 και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Το ισχύον Σύνταγμα διακηρύσσει και προστατεύει για πρώτη φορά ρητώς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Πράγματι το άρθρο 2 παρ.1, το οποίο μάλιστα δεν υπόκειται ούτε σε αναστολή ούτε σε αναθεώρηση¹²², καθιερώνει ως πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου. Η παραίτηση από το δικαίωμα της

---

¹¹⁹ ΣτΕ 4674/98 Ολ., ΤοΣ 1999, σελ. 106

¹²⁰ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ. 1176

¹²¹ Πρβλ. Ν. 1648/1986 περί αναγκαστικής προσλήψεως πολυτέκνων, ατόμων με ειδικές ανάγκες κ.τ.λ.

¹²² Άρθρα 48 παρ.1, 110 παρ.1 Συντ.

αξιοπρέπειας του ανθρώπου είναι πάντοτε αντισυνταγματική, έστω κι αν γίνεται για μια συγκεκριμένη φορά, και ανεξάρτητα από τις συνθήκες υπό τις οποίες γίνεται, χωρίς να μπορούν ν' αντιταχθούν στο ανίσχυρο αυτό ούτε η ελευθερία της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας ούτε η ελευθερία των συναλλαγών¹²³.

Από τη συστηματική θέση του άρθρου 2 παρ.1 Συντ. και από το περιεχόμενο της διάταξης προκύπτει ότι η αξία του ανθρώπου συνιστά θεμελιώδη αρχή, το περιεχόμενο της οποίας δεν περιορίζεται στα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, αλλά έχει καθοριστική σημασία για την ερμηνεία και άλλων συνταγματικών διατάξεων, διασφαλίζοντας έτσι την «ενότητα του συντάγματος»¹²⁴.

Στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου αντίκειται η προσωποκράτηση για χρέη προς το Δημόσιο κατά τις διατάξεις του ΚΕΔΕ είτε προς ιδιώτες σύμφωνα με τον ΚΠολΔ, διότι υποβιβάζει τον οφειλέτη σε μέσο για την είσπραξη των χρεών, δηλαδή σε αντικείμενο. Προσωπική κράτηση δεν μπορεί πια να διαταχθεί κατά εμπόρων για εμπορικές απαιτήσεις που προέρχονται από συμβάσεις, σύμφωνα με το άρθρο 11 του Διεθνούς Συμφώνου περί Ατομικών και Πολιτικών δικαιωμάτων.

Παράλληλα, η ανθρώπινη αξιοπρέπεια σχετίζεται στενά με την απαίτηση περί προστασίας του περιβάλλοντος, αφού το δικαίωμα στο περιβάλλον που κατοχυρώνει το άρθρο 24 παρ.1 Συντ. συνίσταται στην αξίωση που η έννομη τάξη παρέχει στον άνθρωπο προς ικανοποίηση του εννόμου βιοτικού συμφέροντος που αποτελούν γι' αυτόν ένα περιβάλλον υγιεινό και οικολογικά ισορροπο, αφενός ως αγαθό καθεαυτό και αφετέρου ως προϋπόθεση διαφόρων στοιχείων της προσωπικότητάς του και επομένως και η προστασία του περιβάλλοντος¹²⁵.

---

¹²³ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ.1176-1177

¹²⁴ Για τη διάταξη του άρθρου 2 παρ.1 ως ύπατο ερμηνευτική κριτήριο βλ. Μανιτάκη, Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, 1994, σελ. 410 επ.

¹²⁵ Σιούτη, οπ.π., σελ. 86 επ.

3. Η ΕΘΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Νέος έναντι των περιορισμών του άρθρου 5 παρ.1 είναι ο περιορισμός της εθνικής οικονομίας, την οποία κατά το άρθρο 106 παρ.2 δεν πρέπει να βλάπτει η ανάπτυξη της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας.

Η οικονομική ελευθερία δεν περιορίζεται μεν από τα απλά οικονομικά συμφέροντα των άλλων, αλλά δεν μπορεί να αναπτύσσεται εις βάρος της εθνικής οικονομίας. Δεν αρκεί δηλαδή το συμφέρον ενός μόνο ατόμου, επιχειρήσεως ή συνδικαλιστικής οργανώσεως, ούτε, κατ' αρχήν, ενός μόνο κλάδου της οικονομίας ή μιας μόνο τοπικής οικονομίας. Πότε πάντως θίγεται η εθνική οικονομία ορίζει η Βουλή και η Κυβέρνηση · η απόφασή τους μόνο σε ακραίες περιπτώσεις υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο¹²⁶.

Από αυτό προκύπτει ότι κρατικά μέτρα προς καταπολέμηση του πληθωρισμού, προστασία του νομίσματος¹²⁷, ενίσχυση του τραπεζικού συστήματος¹²⁸ και γενικά προς προστασία της εθνικής οικονομίας δεν αντιστρατεύονται την οικονομική ελευθερία, εφόσον τηρείται η αρχή της αναλογικότητας και διασφαλίζεται ο πυρήνας της οικονομικής ελευθερίας¹²⁹. Έτσι το ΣτΕ επισημαίνει ότι «οι εξ' αντικειμένου περιορισμοί ούτοι δεν είναι επιτρεπτόν να εισέρχονται τόσον ουσιωδώς εις τον κύκλον των συναλλαγών της ιδιωτικής επιχειρήσεως, ώστε πράγματι να καθίσταται αδύνατος ή να τίθεται υπό άμεσον κίνδυνον η πραγματοποίησις και των θεμιτών σκοπών της επιχειρηματικής δραστηριότητος, εξ' ων εξαρτάται η επιβίωσις της ως οικονομικής μονάδος, εκτός εάν το κράτος ακολουθήσει άλλας μεθόδους ως αναγκαστικήν απαλλοτριώσιν ή δημοσιοποίησιν των επιχειρήσεων, εάν τούτο συγχωρείται συνταγματικώς»¹³⁰.

---

¹²⁶ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ. 1178

¹²⁷ ΣτΕ 2125/77,

¹²⁸ ΣτΕ 598/53

¹²⁹ Γέροντας, οπ.π., σελ.314

¹³⁰ ΣτΕ 2112/1963, Σαρμάς, οπ.π., σελ. 431-439

Επικρατεί η αντίληψη ότι το άρθρο 106 παρ.2, ανάγοντας το συμφέρον της εθνικής οικονομίας σε όριο για την ανάπτυξη της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, στην ουσία το ταυτίζει με το δημόσιο ή γενικό συμφέρον. Η νομολογία του ΣτΕ θεμελιώνει την περιοριστική ή ρυθμιστική επέμβαση του νομοθέτη ή της διοίκησης επί των οικονομικών ελευθεριών στο δημόσιο ή γενικό ή κοινωνικό συμφέρον ή στο γενικότερο συμφέρον της εθνικής οικονομίας. (Το ζήτημα αυτό θα εκτεθεί βέβαια πιο αναλυτικά στη συνέχεια, στο οικείο κεφάλαιο). Σημειώνεται, πάντως, ότι οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται αδιακρίτως στην νομολογία του ΣτΕ¹³¹. Ο όρος γενικό συμφέρον αναφέρεται επί λέξει στο άρθρο 106 του Συντάγματος (παρ.1), ενώ άλλοτε συναντιέται ως δημόσιο συμφέρον ή δημόσια ωφέλεια ή δημόσια τάξη, ασφάλεια και υγεία. Οι έννοιες πάντως γενικό ή δημόσιο συμφέρον είναι ταυτόσημες¹³².

Από τη διατύπωση του άρθρου 106 παρ.1 προκύπτει ότι το ισχύον Σύνταγμα ανάγει την προαγωγή της εθνικής οικονομίας σε κύριο καθήκον του κράτους. Έτσι, η μέριμνα του κράτους για ανάπτυξη έχει καταστεί θεσμός του ελληνικού δημοσίου δικαίου και αναφέρεται σε όλους τους τομείς της κοινωνικής προόδου¹³³. Για την εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος της εθνικής οικονομίας, το κράτος προγραμματίζει και συντονίζει τις οικονομικές δραστηριότητες, και λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα. Εξάλλου, όπως είδαμε, το άρθρο 106 παρ.2 καθιερώνει την προτεραιότητα του συμφέροντος της εθνικής οικονομίας έναντι της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας και επιβάλλει την κρατική παρέμβαση για την προάσπιση του συστήματος της ελεύθερης αγοράς και του ανταγωνισμού.

Αλλά και πέρα από αυτές τις ρητές συνταγματικές αναφορές στο γενικότερο συμφέρον της εθνικής οικονομίας, η επιδίωξη σκοπών γενικής οικονομικής πολιτικής από το νομοθέτη θεωρείται ότι υλοποιεί

---

¹³¹ Βροντάκης, οπ.π., σελ. 315

¹³² Αναστόπουλος, οπ.π., σελ. 36

¹³³ Τάχος, οπ.π., σελ. 184

το γενική συμφέρον και συνεπώς εισάγει θεμιτούς περιορισμούς στα ατομικά δικαιώματα οικονομικού περιεχομένου¹³⁴.

Τέλος, ορθά πρέπει να επισημανθεί ότι, υπό τα όρια που χαράσσει το άρθρο 106 παρ.2 Συντ., οποιοσδήποτε άλλος περιορισμός της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας είναι ανεπίτρεπτος. Έτσι, λόγοι γενικού συμφέροντος, οι οποίοι δεν αναφέρονται στην εθνική οικονομία, δεν μπορούν να δικαιολογούν τη νομοθετική καθιέρωση άμεσων περιορισμών του ατομικού αυτού δικαιώματος. Την αντίθετη γνώμη δέχεται η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, που θεωρεί και εδώ ως αυτονόητη τη ρήτρα του γενικού συμφέροντος¹³⁵.

Το γενικό συμφέρον, πάντως, σαν περιορισμός της οικονομικής ελευθερίας πλησιάζει περισσότερο με την απαγόρευση καταχρήσεως δικαιώματος ή θεσμού και εμφανίζεται λιγότερο ως αυτοτελής περιοριστικός ή έστω προσδιοριστικός όρος του δικαιώματος¹³⁶.

---

¹³⁴ ΣτΕ 2010/65, 2125/77, 2193/82, 836/83

¹³⁵ Ράϊκος, οπ.π, σελ. 383-384

¹³⁶ Λιακόπουλος, Η οικονομική ελευθερία αντικείμενο προστασίας στο δικαίο του ανταγωνισμού, 1981, σελ. 79

IV. ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ

A. ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΓΕΝΙΚΑ

Περιορισμός με την ευρεία έννοια του όρου είναι κάθε με ανθρώπινη ενέργεια προκαλούμενη συρρίκνωση του νόμιμου γενικού περιεχομένου του δικαιώματος, δηλαδή της κτήσης και της άσκησης του. Ο περιορισμός με την ευρύτερη έννοια του όρου διακρίνεται στον απλό περιορισμό και την προσβολή. Το κριτήριο που διαφοροποιεί τον απλό περιορισμό από την προσβολή είναι η νομιμότητα, το επιτρεπτό της συρρίκνωσης. Έτσι, απλός περιορισμός καλείται κάθε επιτρεπόμενη από το δίκαιο και με ενέργεια κρατικού οργάνου ή ιδιώτη προκαλούμενη συρρίκνωση του γενικού περιεχομένου του δικαιώματος κατά την εφαρμογή του στο πλαίσιο ειδικής σχέσεως. Πάντως, αξίζει να επισημανθεί ότι ο περιορισμός έχει έκτακτο χαρακτήρα, αποτελεί την εξαίρεση στον κανόνα¹³⁷.

Ανάλογα με την πηγή της προέλευσής τους, οι περιορισμοί διακρίνονται σε: α) συνταγματικούς ή άμεσους, οι οποίοι προβλέπονται ευθέως στο Σύνταγμα και σε β) νομοθετικούς ή έμμεσους, τους οποίους το Σύνταγμα τους επιτρέπει, εισάγονται όμως με την κοινή νομοθεσία. Πρόκειται δηλαδή για τους περιορισμούς που έχουν συνταγματική θεμελίωση αλλά επιβάλλονται με τη λεγόμενη «επιφύλαξη νόμου»¹³⁸. Η διάταξη του άρθρου 25 παρ.1 τελευταίο εδάφιο προβλέπει: «Οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά (του ανθρώπου) πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας».

---

¹³⁷ Δημητρόπουλος, Συνταγματικά δικαιώματα – Γενικό μέρος, 2005, σελ. 200-205

¹³⁸ Δημητρόπουλος, Παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, Τόμος III, σελ. 904-905

Β. ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ

1. Η ΕΠΙΦΥΛΑΞΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

Η οικονομική ελευθερία δεν προστατεύεται κατά τρόπο απόλυτο, αλλά τελεί υπό την επιφύλαξη του νόμου, ο οποίος μπορεί όχι μόνο να επέμβει ρυθμιστικά στην άσκηση του δικαιώματος, αλλά και να το υποβάλει σε περιορισμούς χάριν του γενικότερου συμφέροντος¹³⁹.

Επιφύλαξη υπέρ του νόμου διατυπώνεται ρητά στη διάταξη της παρ.3 του άρθρου 5 του Συντάγματος (η οποία κατά την άποψη του Μάνεση καλύπτει και την οικονομική ελευθερία¹⁴⁰) και αυτήν επικαλούνται οι αποφάσεις που θεμελιώνουν την οικονομική ελευθερία στη διάταξη αυτή. Από τις αποφάσεις που θεμελιώνουν την οικονομική ελευθερία στη διάταξη της παρ.1 του άρθρου 5, άλλες δέχονται απλώς τη δυνατότητα επεμβάσεως του νομοθέτη, χωρίς ειδικότερη ενασχόληση με το από πού συνάγεται η επιφύλαξη υπέρ του νόμου¹⁴¹. Άλλες εξάγουν την ύπαρξη επιφυλάξεως υπέρ του νόμου από την έννοια αυτής της διατάξεως¹⁴², θεωρώντας μάλιστα την επιφύλαξη αυτή «αυτονόητη»¹⁴³. Και άλλες εξειδικεύουν τη συναγωγή της επιφυλάξεως αυτής εκ των ορίων που θέτει η παρ.1 του άρθρου 5, σε συνδυασμό πάντως προς τη διάταξη της παρ.3 του ίδιου άρθρου, αλλά και προς τους ορισμούς των παρ.1 και 2 του άρθρου 106¹⁴⁴.

Ορθότερη φαίνεται η άποψη της συνδυασμένης εφαρμογής των παρ.1 και 3 του άρθρου 5 Συντ. Νομιμοποιείται έτσι η νομοθετική επέμβαση στην οικονομική ελευθερία, η παρέμβαση όμως αυτή πρέπει να κινηθεί

---

¹³⁹ Βροντάκης, οπ.π., σελ. 314

¹⁴⁰ Μάνεσης/ Μανιτάκης, Κρατικός παρεμβατισμός και Σύνταγμα, ΝοΒ 1981,σελ. 1207 / Μάνεσης, Ατομικές ελευθερίες, σελ. 152 επ.

¹⁴¹ ΣτΕ 1521/81, 4126/80

¹⁴² ΣτΕ 685/81

¹⁴³ ΣτΕ 670/82

¹⁴⁴ ΣτΕ 2193/82

στο πλαίσιο των ορίων που διαγράφει η παρ.1 και το άρθρο 106¹⁴⁵. Αυτό σημαίνει, λοιπόν, ότι το Σύνταγμα παρέχει στον κοινό νομοθέτη ευρεία διακριτική εξουσία προς περιορισμό της επιχειρηματικής δραστηριότητας του ιδιώτη μέσω του κρατικού παρεμβατισμού. Ωστόσο αυτή η εμπλοκή της κρατικής εξουσίας στην οικονομική ζωή έχει όρια: μπορεί να εκτείνεται μέχρι το σημείο όπου δεν καταλύεται η οικονομική ελευθερία, της οποίας το χαρακτήρα δεν μπορεί να αλλοιώσει. Γι' αυτό εξακολουθεί να παραμένει το παραδοσιακό σχήμα ενός χώρου που επιφυλάσσεται αποκλειστικά στον ιδιώτη και από τον οποίο οφείλει κατ' αρχήν ν' απέχει η πολιτεία, παρεμβαίνοντας μόνο στα πλαίσια θεσμικών εγγυήσεων¹⁴⁶.

2. ΜΟΡΦΕΣ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΑΡΕΜΒΑΤΙΣΜΟΥ

2.1 ΑΡΘΡΟ 106 ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 1- ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Στο άρθρο 106 παρ.1 ορίζεται ότι: «Για την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του γενικού συμφέροντος, το Κράτος προγραμματίζει και συντονίζει την οικονομική δραστηριότητα στη Χώρα, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει την οικονομική ανάπτυξη όλων των τομέων της εθνικής οικονομίας. Λαμβάνει τα επιβαλλόμενα μέτρα για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου, από την ατμόσφαιρα και τα υπόγεια ή υποθαλάσσια κοιτάσματα, για την προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης και την προαγωγή ιδίως της οικονομίας των ορεινών, υψιωματικών και παραμεθόριων περιοχών».

Στα πλαίσια του εν λόγω άρθρου, αναγνωρίζεται η ευθύνη του κράτους να προγραμματίζει και να συντονίζει την οικονομική δραστηριότητα της χώρας. Η συγκεκριμένη διάταξη πάντως τελεί σε έναν

---

¹⁴⁵ Λιακόπουλος, οπ.π., σελ. 75

¹⁴⁶ Δεληγιάννης, οπ.π. σελ. 1183

λανθάνοντα ανταγωνισμό με τις ρυθμίσεις της Συνθήκης του Μάαστριχτ για την ΟΝΕ, οι οποίες στερούν από το ελληνικό κράτος πολλά από τα μέσα για την άσκηση του συντονιστικού του ρόλου στην οικονομία¹⁴⁷. Οι στόχοι του προγραμματισμού και του συντονισμού της οικονομικής δραστηριότητας είναι η κοινωνική ειρήνη και το γενικό συμφέρον. Η αναφορά στην κοινωνική ειρήνη κρίνεται περιττή, αφού αυτή περιλαμβάνεται αναμφίβολα στο γενικό συμφέρον¹⁴⁸. Με το άρθρο αυτό, πάντως, ο συνταγματικός νομοθέτης επιφυλάσσει στο κράτος το ρόλο του «διαιτητή» για τις κοινωνικές διαφορές¹⁴⁹.

Προκύπτει, λοιπόν, από την ανάγνωση του άρθρου αυτού ότι η ελευθερία της επιχειρηματικής δραστηριότητας μπορεί να υπαχθεί σε δεσμεύσεις με νόμο. Πρόκειται για το φαινόμενο του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία, τον οποίο ρητά προβλέπει το άρθρο 106 παρ.1 και τον ανάγει στην εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του γενικού συμφέροντος. Επομένως περιορισμοί της οικονομικής δραστηριότητας μπορούν να δικαιολογηθούν με επίκληση του τελευταίου, όπως άλλωστε κατά κόρον συμβαίνει¹⁵⁰. Η νομολογία του ΣτΕ απαιτεί, μάλιστα, τέτοιοι περιορισμοί να γίνονται με ειδικότερο προσδιορισμό του γενικότερου αυτού συμφέροντος ως δημοσίου¹⁵¹, και μερικές φορές ως δημοσίου και κοινωνικού¹⁵².

Με τους περιορισμούς που θέτει το άρθρο 106 στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία ανατρέπεται η παραδοσιακή σχέση κράτους και οικονομίας και με τη ρυθμιστική εξουσία που ανατίθεται στο κράτος από τη διάταξη αυτή κατοχυρώνεται ο κρατικός παρεμβατισμός στον οικονομικό βίο κατά τρόπο θετικό και άμεσο στην παραγωγική

---

¹⁴⁷ Σκανδάμης, Ευρωπαϊκό δίκαιο, θεσμοί και έννομες τάξεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 1997, σελ. 344

¹⁴⁸ Ράϊκος, οπ.π., σελ. 381

¹⁴⁹ Γέροντας, οπ.π., σελ. 337

¹⁵⁰ Χρυσόγονος, οπ.π. σελ. 183

¹⁵¹ ΣτΕ 1340/82, 1985/81

¹⁵² ΣτΕ 2956/83

διαδικασία¹⁵³. Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η υποκατάσταση του κράτους και των άλλων φορέων δημόσιας εξουσίας στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία είναι συνταγματικά επιτρεπτή μόνο κατ' εξαίρεση και, συγκεκριμένα, μόνο στις περιπτώσεις κατά τα οποίες αυτό επιβάλλει το γενικό συμφέρον (106 παρ.1).

Κατ' αρχήν, το γενικό συμφέρον σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να δικαιολογήσει οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα των φορέων δημόσιας εξουσίας, η οποία αποβλέπει αποκλειστικά στην επίτευξη κέρδους. Το γενικό συμφέρον δικαιολογεί την οικονομική δραστηριότητα των φορέων δημόσιας εξουσίας μόνο όταν η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία αδυνατεί απόλυτα ή δεν μπορεί να εκπληρώσει εξίσου καλά και ορθολογικά ορισμένα δημόσια καθήκοντα. Το επιτρεπτό, λοιπόν, της κρατικής παρεμβάσεως κρίνεται σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας¹⁵⁴. Απαγορεύεται πάντως από το Σύνταγμα η επιβολή πλήρως διευθυνόμενης οικονομίας, γιατί αυτή δεν συμβιβάζεται με την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία ¹⁵⁵(άρθρο 106 παρ.2).

Χρειάζεται πάντως να τονιστεί ότι στο Σύνταγμα δεν προβλέπεται ως γενική οριοθέτηση το δημόσιο συμφέρον, κι επομένως δεν είναι δυνατός ο εν ονόματι του γενικού συμφέροντος νομοθετικός περιορισμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων, εφόσον δεν βασίζεται σε ειδική συνταγματική διάταξη. Εν προκειμένω, ωστόσο, σε ό,τι αφορά στην άσκηση οικονομικών δικαιωμάτων, το γενικό συμφέρον θεωρείται ότι προβλέπεται ως ειδική ρήτρα (άρθρα 106, 107), με αποτέλεσμα να μπορεί κατ' εξαίρεση να εισάγει περιορισμούς στα δικαιώματα αυτά¹⁵⁶, και ειδικότερα και στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία.

Ωστόσο, διατυπώνεται επίσης η αντίληψη ότι μια γενική κι αόριστη επίκληση του δημοσίου συμφέροντος από τη νομολογία, προκειμένου να χαρακτηριστεί ως συνταγματικός ένας περιορισμός της οικονομικής

---

¹⁵³ Γέροντας, οπ.π. σελ. 336

¹⁵⁴ Ράϊκος, οπ.π., σελ. 392-393

¹⁵⁵ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ. 1183

¹⁵⁶ Δημητρόπουλος, Συνταγματικά δικαιώματα- Παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, Τόμος III, 2004, σελ. 71-72

ελευθερίας, το θέτει υπεράνω του Συντάγματος και αποδυναμώνει τα ατομικά δικαιώματα ¹⁵⁷.

2.2 ΑΡΘΡΟ 106 ΠΑΡ.3 – ΚΡΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Ιδιαίτερα έντονες μορφές κρατικής παρέμβασης προβλέπει η διάταξη του **άρθρου 106 παράγραφος 3** του Συντ.¹⁵⁸, η οποία ορίζει ως εξής: **«Με την επιφύλαξη της προστασίας που παρέχεται από το άρθρο 107 ως προς την επανεξαγωγή κεφαλαίων εξωτερικού, μπορεί να ρυθμίζονται με νόμο τα σχετικά με την εξαγορά επιχειρήσεων ή την αναγκαστική συμμετοχή σε αυτές του Κράτους ή άλλων δημόσιων φορέων, εφόσον οι επιχειρήσεις αυτές έχουν χαρακτήρα μονοπωλίου ή ζωτική σημασία για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου, ή έχουν ως κύριο σκοπό την παροχή υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο»**. Στις επόμενες παραγράφους του ίδιου άρθρου (παρ.4,5) περιέχονται ειδικές προβλέψεις για την χορήγηση αποζημιώσεως στους μετόχους, εταίρους ή κυρίου της επιχείρησης που εξαγοράζεται ή στην οποία επιβάλλεται αναγκαστική συμμετοχή.

Η εν λόγω διάταξη επιτρέπει δύο σοβαρότατες παρεμβάσεις του κράτους στην οικονομική ζωή και, συγκεκριμένα, την εξαγορά επιχειρήσεων ή την αναγκαστική συμμετοχή του κράτους ή άλλων δημόσιων φορέων σ' αυτές. Πρόκειται για το φαινόμενο της ολικής ή μερικής εθνικοποίησης επιχειρήσεων¹⁵⁹, που αποτελεί εξαιρετικά δραστική μορφή κρατικού παρεμβατισμού, καθώς στην πρώτη περίπτωση (με την εξαγορά των επιχειρήσεων) καταργείται πλήρως η οικονομική ελευθερία των μέχρι τότε μετόχων ή ιδιοκτητών της επιχείρησης , ενώ στην δεύτερη (αναγκαστική συμμετοχή του κράτους σε αυτές) η ελευθερία αυτή πλήττεται σοβαρότατα. Οι εξαγοραζόμενες επιχειρήσεις μπορούν να περιέρχονται είτε απευθείας στο κράτος είτε σ'

---

¹⁵⁷ Δαγτόγλου, οπ.π., σελ. 1179

¹⁵⁸ Τάχος, οπ.π., σελ. 214

¹⁵⁹ Χρυσόγονος, οπ.π., σελ. 183

άλλους δημόσιους φορείς. Ως δημόσιοι φορείς νοούνται προφανώς από τη διάταξη τόσο νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου όσο και νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου ελεγχόμενα πλήρως από το κράτος¹⁶⁰.

Ακριβώς επειδή πρόκειται για δραστικό περιορισμό της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας (στην ολική εθνικοποίηση μάλιστα επέρχεται πλήρης απαγόρευση της), οι προϋποθέσεις που απαιτούνται για να προχωρήσει το κράτος σε τόσο έντονου χαρακτήρα κρατική παρεμβατισμό απαριθμούνται περιοριστικά στο άρθρο 106 παρ.3. Ειδικότερα, επιτρέπεται η εξαγορά ή η αναγκαστική συμμετοχή στις ακόλουθες τρεις περιπτώσεις: α) όταν οι επιχειρήσεις έχουν το χαρακτήρα μονοπωλίου β) όταν έχουν ζωτική σημασία για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου και γ) όταν έχουν ως κύριο σκοπό την παροχή υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο. Συνεπώς, είναι ανεπίτρεπτη η εξαγορά ή η αναγκαστική συμμετοχή για οποιονδήποτε άλλο λόγο γενικού συμφέροντος¹⁶¹.

2.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΑΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ

Οι παρεμβάσεις που μπορούν να ασκηθούν στην οικονομική ελευθερία κλιμακώνονται, λοιπόν, σε ένα ευρύ φάσμα που αρχίζει από την άδεια και καταλήγει σε βαθιές μορφές κρατικού παρεμβατισμού, όπως το κρατικό μονοπώλιο. Συνταγματικοί έχουν κριθεί περιορισμοί ως προς τον τρόπο άσκησης της επιχειρηματικής δραστηριότητας, όπως η υπαγωγή της σε καθεστώς προηγούμενης διοικητικής άδειας¹⁶² μετά την διαπίστωση της συνδρομής ορισμένων τυπικών ή ουσιαστικών προσόντων, η αφαίρεση της άδειας αυτής υπό τη μορφή διοικητικής κυρώσεως για ορισμένες παραβάσεις νόμων¹⁶³ ή ο αποκλεισμός συγκεκριμένων ή όλων των εταιρικών τύπων. Επίσης μπορεί ν'

---

¹⁶⁰ Ράϊκος, σελ. 381-382

¹⁶¹ ομοίως, σελ. 382

¹⁶² ΣτΕ 54/1979, ολ. ΤοΣ 1979, σελ. 302

¹⁶³ ΣτΕ 1972/1993, Αρμ. 1994, σελ. 221, ΣτΕ 1212/1994, ΤοΣ 1995, σελ. 399

απαγορευθεί η χρήση συγκεκριμένης επωνυμίας από ιδιωτικές επιχειρήσεις για ν' αποφευχθεί η σύγχυση του κοινού προς αντίστοιχες υπηρεσίες παρεχόμενες από το κράτος¹⁶⁴. Κατά μείζονα λόγο θεωρούνται θεμιτά αγορανομικά μέτρα για την ρύθμιση των τιμών, την εξασφάλιση της επάρκειας και την αποτροπή της νοθείας στα πωλούμενα αγαθά¹⁶⁵.

Έχει κριθεί, ακόμη, ότι όταν ο περιορισμός αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος, αυτός μπορεί να φθάσει έως την πλήρη απαγόρευση της ασκήσεως ορισμένης δραστηριότητας, ή την απαγόρευσή της σε συγκεκριμένη περιοχή¹⁶⁶, ή την υποχρεωτική άσκηση επαγγέλματος σε ορισμένη περιοχή. Τέλος, οι παρεμβάσεις μπορούν να πάρουν και τη μορφή της αφαίρεσης ορισμένης επιχειρηματικής δραστηριότητας από την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, με αναγωγή της σε κρατικό μονοπώλιο διαχειριζόμενο από το Δημόσιο ή παραχωρούμενο σε τρίτους, εφόσον πάντως αυτό προβλέπεται στην οικεία διάταξη.

Παραπέρα, γίνεται δεκτό ότι η κρατική εξουσία δικαιούται, υπό προϋποθέσεις, να επέμβει και να αλλοιώσει την ίδια τη φυσιογνωμία ιδιωτικών επιχειρήσεων σημαντικών για την εθνική οικονομία. Κρίθηκε έτσι θεμιτή η υποχρεωτική συγχώνευση τραπεζών βάσει του άρθρου 10 του ν. 2292/1953¹⁶⁷. Στο σημείο αυτό τονίζουμε ότι η νευραλγική θέση των τραπεζών στην οικονομική διαδικασία δικαιολογεί την έντονη μέριμνα του κράτους για την ομαλή λειτουργία τους, καθώς και τον δραστικό, σε σχέση με άλλους οικονομικούς τομείς, έλεγχό τους. Πράγματι, οποιαδήποτε διαταραχή της ομαλής λειτουργίας του πιστωτικού συστήματος δύναται να έχει τεράστιες και ίσως τραγικές επιπτώσεις στη νομισματική ισορροπία της χώρας¹⁶⁸.

---

¹⁶⁴ ΣτΕ 1149/1988, ΤοΣ 1989, σελ. 465

¹⁶⁵ ΣτΕ 2711/1976, ΤοΣ 1977, σελ. 685

¹⁶⁶ ΣτΕ 1258/ 2000, ΤοΣ 2000, σελ. 1271

¹⁶⁷ Βλ. ΣτΕ 598/1953 σε Σαρμά, οπ.π., σελ. 339 επ.

¹⁶⁸ Μάνεσης / Μανιτάκης, Κρατικός παρεμβατισμός και Σύνταγμα (Γνωμοδότηση), ΝοΒ 1981, σελ. 1207-1208.

Συνοψίζοντας, καθίσταται φανερό ότι το Σύνταγμα δεν καθιερώνει ορισμένο πρότυπο δράσεως αλλά ανέχεται ένα ευρύ φάσμα παρεμβάσεων που κινείται στα πλαίσια του φιλελεύθερου κοινωνικού κράτους¹⁶⁹. Ως γνωστόν, ο παραδοσιακός παρεμβατισμός έχει αφετηρία και βάση την ελεύθερη οικονομία της αγοράς και στηρίζεται στην αντίληψη ότι το κράτος παρεμβαίνει στις οικονομικές σχέσεις μόνο επικουρικά, δηλαδή μόνο εκεί, όπου η ιδιωτική πρωτοβουλία στην οικονομική παραγωγή δεν εκδηλώνεται ή είναι λιγότερο πρόσφορη από την κρατική ή είναι επιζήμια για το κοινωνικό σύνολο. Τις τελευταίες δεκαετίες, όμως, λαμβάνει χώρα μια μεγάλη κοινωνικοοικονομική εξέλιξη: η σύγχρονη πολιτική οικονομικού λιμπεραλισμού του κράτους γνωρίζει κι εφαρμόζει τόσο κοινωνικό έλεγχο όσο και κοινωνικοποιήσεις, συνήθως με την μορφή των εθνικοποιήσεων. Σ' αυτήν τη βάση αποκρούεται η αρχή της επικουρικότητας και γίνεται αποδεκτή η αρχή της σχετικής ουδετερότητας του συντάγματος απέναντι στα οικονομικά συστήματα. Το κοινωνικό συμφέρον βρίσκεται σε μια σχέση συγκεκριμένου αλληλοπεριορισμού με το ιδιωτικό συμφέρον. Η νομοθετική επιβολή κοινωνικού ελέγχου της παραγωγής (βλ. άρθρο 106 παρ.1 και ιδίως 3) θεμελιώνεται στο σύστημα προστασίας του κοινωνικού συμφέροντος. Συγχρόνως, όμως, οριοθετείται από τα όρια αυτού του συστήματος, που χαράσσει η συνταγματική προστασία του πυρήνα της οικονομικής ελευθερίας και της ατομικής ιδιοκτησίας στο σύστημα οικονομικής παραγωγής¹⁷⁰.

---

¹⁶⁹ Δεληγιάννης, οπ.π., σελ. 1189

¹⁷⁰ Κασσιμάτης, Νέες Μορφές Παρέμβασης στο Σύστημα Οικονομικής Παραγωγής, Συνταγματικές Ελευθερίες στην πράξη, Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων, 1986, σελ. 236-239, 245-246, 258

Γ. ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ

Η νομιμότητα των περιορισμών των ατομικών δικαιωμάτων οικονομικού περιεχομένου και γενικότερα των οικονομικών παρεμβάσεων που στηρίζονται στο άρθρο 106 του Συντάγματος, θα κριθεί κάθε φορά σε αναφορά προς το αν υπάρχει υπέρβαση των ακραίων ορίων της διακριτικής ευχέρειας που παρέχεται σχετικά στο νομοθέτη ή την διοίκηση. Τέτοια όρια συνιστούν η αρχή της αναγκαιότητας και συστηματικότητας, η μη προσβολή του πυρήνα του δικαιώματος, η αρχή της αναλογικότητας και η αρχή της ισότητας¹⁷¹. Κοινό τόπο σε όλα τα δημοσιεύματα αποτελεί η δυνατότητα επιβολής περιορισμών στη συνταγματικά προστατευόμενη οικονομική ελευθερία με γενικούς κανόνες προς εξυπηρέτηση του δημόσιου ή κοινωνικού συμφέροντος, εφόσον δε θίγεται ιδίως ο πυρήνας του σχετικού δικαιώματος και δεν παραβιάζεται η αρχή της αναλογικότητας¹⁷².

Όρια, επομένως, της κρατικής επεμβάσεως συνιστούν:

1. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑΣ

Οι λόγοι γενικού συμφέροντος, χάριν των οποίων επιβάλλονται από το νομοθέτη περιορισμοί στην οικονομική ελευθερία, πρέπει να είναι, κατά πάγια νομολογία του ΣτΕ, «αποχρώντες»¹⁷³. Πρέπει, δηλαδή, να είναι εμφανές, κατά την κοινή αντίληψη, ότι η επιβολή των περιορισμών αυτών αποτελεί πρόσφορο και αναγκαίο μέσο για την επιδιωκόμενη εξυπηρέτηση του γενικότερου συμφέροντος. Το αν είναι ή όχι οι προβαλλόμενοι λόγοι αποχρώντες ελέγχεται από τον ακυρωτικό

---

¹⁷¹ Αναστόπουλος, οπ.π., σελ. 39

¹⁷² Μάνεσης/ Παπαδημητρίου, Κρατικός παρεμβατισμός και Σύνταγμα (Γνωμοδότηση), Η υπόθεση Ανδρεάδη και το Οικονομικό Σύνταγμα, 1991, Μάνεση- Μανιτάκη- Παπαδημητρίου, σελ. 66-67

¹⁷³ ΣτΕ 685/81,2301/81

δικαστή¹⁷⁴ και διαπιστώνεται επί τη βάσει των διδαγμάτων της κοινής πείρας.

2. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Όπως δέχεται η νομολογία, οι λόγοι δημοσίου συμφέροντος θα πρέπει να είναι άμεσα συναφείς προς το αντικείμενο και τον χαρακτήρα της οικονομικής δραστηριότητας στην οποία επιβάλλονται περιορισμοί, και όχι να αναφέρονται σε στοιχεία άσχετα, «συμπτωματικώς λαμβανόμενα υπ' όψιν»¹⁷⁵.

3. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η αρχή αυτή επιτάσσει ότι μεταξύ συγκεκριμένου μέτρου και του επιδιωκόμενου σκοπού πρέπει να υπάρχει εύλογη σχέση¹⁷⁶. Πιο συγκεκριμένα, πρέπει ο θεσπιζόμενος περιορισμός να είναι κατάλληλος και αναγκαίος για την επίτευξη του σκοπού στον οποίο αποβλέπει, και επιπλέον πρέπει να είναι ο ηπιότερος δυνατός για την θεραπεία του επιδιωκόμενου σκοπού, να αποτελεί δηλαδή την λιγότερο περιοριστική για τα δικαιώματα των ιδιωτών λύση. Δεν είναι θεμιτό συνεπώς το περιοριστικό μέτρο όταν βρίσκεται «κατά την κοινή αντίληψη σε έκδηλη δυσαναλογία προς τη σημασία του επιδιωκόμενου σκοπού»¹⁷⁷.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει δεχθεί την αρχή της αναλογίας ως συνταγματική αρχή εφαρμοζόμενη στην επαγγελματική και γενικότερα στην οικονομική ελευθερία¹⁷⁸. Έτσι, δέχεται ότι οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά (όπως άλλωστε και σε όλα τα δικαιώματα) πρέπει να σέβονται την αρχή

---

¹⁷⁴ Βροντάκης, οπ.π., σελ. 320

¹⁷⁵ ΣτΕ 1786/81

¹⁷⁶ Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 1984, σελ. 135

¹⁷⁷ Βροντάκης, οπ.π., σελ. 322 / Αναστόπουλος, οπ.π., σελ. 40

¹⁷⁸ ΣτΕ 2112/1984, 1149/88

της αναλογικότητας, όπως προβλέπεται και από τη συνταγματική διάταξη του άρθρου 25 παρ. 1 εδ.δ. Χαρακτηριστικές είναι οι πρόσφατες αποφάσεις ΣτΕ 1511-12/2002, όπου το Δικαστήριο εφαρμόζει ρητά την αρχή της αναλογικότητας.

4. Η ΜΗ ΠΡΟΣΒΟΛΗ ΤΟΥ ΠΥΡΗΝΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Οι νομοθετικοί περιορισμοί της οικονομικής ελευθερίας, οι οποίοι καθιερώνονται κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 106 παρ.1-3 του Συντ., δεν μπορούν να προσβάλλουν τον πυρήνα αυτής. Η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία αποτελεί πράγματι τη βάση του οικονομικού συστήματος της χώρας και δεν πρέπει να την θίγουν οι παρεμβάσεις του κράτους στην οικονομική ζωή αυτής¹⁷⁹.

Η επίκληση, λοιπόν, του γενικού συμφέροντος για την επιβολή περιορισμών δεν επιτρέπεται να θίγει την οικονομική ελευθερία στον πυρήνα της, αλλά να περιορίζει μόνο την άσκησή της¹⁸⁰. Γίνεται δεκτό ότι ισχύει ως γενικότερη αρχή ότι ο περιορισμός δεν μπορεί να καταλήγει σε πλήρη απαγόρευση της άσκησης του δικαιώματος, ούτε να είναι ο ίδιος απεριόριστος σε έκταση ή χρονική διάρκεια¹⁸¹.

Η προστασία του ουσιώδους περιεχομένου των ατομικών δικαιωμάτων αποτελεί συστατικό στοιχείο του θεμελιώδους δικαιώματος, δηλαδή κάθε δικαίωμα έχει έναν πυρήνα στον οποίο δεν έχει πρόσβαση ο νομοθέτης. Η νομολογία δέχεται ανεπιφύλακτα ότι οι περιορισμοί των ατομικών δικαιωμάτων δεν πρέπει να θίγουν τον πυρήνα αυτό, δεν πρέπει με άλλα λόγια να φθάνουν έως την «ουσιώδη παρακώλυση της άσκησής τους¹⁸²» ή «να εξαφανίζονται ή να αδρανοποιούνται¹⁸³» το συνταγματικό δικαίωμα.

Πράγματι, εφόσον κατ' αρχήν η πολιτεία αναγνωρίζει το θεμιτό μιας δραστηριότητας, δεν μπορεί να την υποβάλει σε τέτοιους περιορισμούς

---

¹⁷⁹ Ράϊκος, οπ.π., σελ. 385

¹⁸⁰ Λισκόπουλος, οπ.π., σελ. 78-79 / Γέροντας, οπ.π., σελ. 343

¹⁸¹ Μάνεσης, Ατομικές ελευθερίες, 1982, σελ. 77 / Χρυσόγονος, οπ.π., σελ. 97

¹⁸² ΣτΕ 2198/1986

¹⁸³ ΣτΕ 1503/82, 780/81, 3621/81, 1874/82

που στην ουσία θα την καθιστούσαν κενή περιεχομένου¹⁸⁴. Όταν, λοιπόν, επιβάλλονται αντικειμενικοί περιορισμοί στην άσκηση μιας οικονομικής δραστηριότητας, δικαιολογούμενοι από γενικότερους λόγους, δεν μπορούν να φθάσουν μέχρι του σημείου ώστε να καταστήσουν αδύνατη ή ασύμφορη την άσκησή της. Αυτό ακριβώς επιβεβαιώθηκε με την υπ' αριθ. 2112/1963 του ΣτΕ, σύμφωνα με την οποία οι επιβαλλόμενοι στην οικονομική δραστηριότητα αντικειμενικοί περιορισμοί «δεν είναι επιτρεπτό να εισέρχονται τόσο ουσιαστικά εις τον κύκλο των συναλλαγών της ιδιωτικής επιχειρήσεως, ώστε πράγματι να καθίσταται αδύνατος ή να τίθεται υπό άμεσον κίνδυνον η πραγματοποίησις και των θεμιτών σκοπών της επιχειρηματικής δραστηριότητος, εξ' ων εξαρτάται η επιβίωσις της ως οικονομικής μονάδος...».

Η εν λόγω απόφαση είναι από τις σπάνιες αποφάσεις του ΣτΕ με τις οποίες με βάση σαφώς διατυπωμένες αρχές που διέπουν την οικονομική ελευθερία ασκείται κυρωτικός δικαστικός έλεγχος σε κρατική ρύθμιση οικονομικού παρεμβατισμού. Η μεγαλύτερή της πρωτοτυπία δε έγκειται στο ότι αποδεσμεύει το επιτρεπτό του περιορισμού της οικονομικής ελευθερίας από την έννοια του δημοσίου συμφέροντος. Ο σκοπός θεραπείας του δημοσίου συμφέροντος δεν καθιστά συνταγματικό το μέτρο το οποίο ανατρέπει την οικονομική ελευθερία από το ίδιο της το βάθος, δηλαδή την αναζήτηση εκείνου του ποσοστού θεμιτού κέρδους που καθιστά βιώσιμη την επιχειρηματική μονάδα¹⁸⁵.

5. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

Τέλος, η νομολογία του ΣτΕ δέχεται πάγια ότι η αρχή της ισότητας επιβάλλει την ομοιόμορφη μεταχείριση των προσώπων που βρίσκονται κάτω από τις ίδιες συνθήκες και δεσμεύει όχι μόνο τα όργανα της Διοίκησης και της δικαστικής εξουσίας κατά την ερμηνεία κι εφαρμογή

---

¹⁸⁴ Δεληγιάννης, οπ.π., σελ.1190

¹⁸⁵ Σαρμάς, οπ.π., σελ. 433-434

των νόμων, αλλά και το νομοθέτη¹⁸⁶. Βέβαια, η προώθηση και η υλοποίηση του γενικού συμφέροντος της εθνικής οικονομίας ως κυρίαρχου οικονομικού σκοπού επιβάλλει συχνά τη διαφορετική μεταχείριση ομοίων καταστάσεων και τη θέσπιση παρεκκλίσεων, εξαιρέσεων και προνομίων προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο σκοπός του γενικότερου συμφέροντος. Έτσι, η εφαρμογή της αρχής της ισότητας στο πεδίο των οικονομικών ρυθμίσεων σχετικοποιείται σημαντικά. Η σχετικοποίηση αυτή της συνταγματικής αρχής της ισότητας οφείλεται κυρίως στη μη συγκρισιμότητα των οικονομικών καταστάσεων και στην ανάγκη διαφοροποιητικών ρυθμίσεων. Συνεπώς, ο δικαστικός έλεγχος της τήρησης της αρχής της ισότητας στον οικονομικό τομέα είναι αναγκαστικά πολύ περιορισμένος. Προκύπτει πράγματι από την οικονομική νομολογία των δικαστηρίων, τόσο στην Ελλάδα όσο και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ότι ο δικαστής αποφεύγει να υποκαθιστά τις αντιλήψεις του περί του γενικού συμφέροντος σε εκείνες του νομοθέτη ή της διοίκησης¹⁸⁷.

---

¹⁸⁶ βλ. και ΑΠ 21/1997

¹⁸⁷ Γέροντας, οπ.π., σελ. 327-329

V. Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

A. ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΙΚΛΗΣΗ ΛΟΓΩΝ ΓΕΝΙΚΟΥ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ

Τις τελευταίες δεκαετίες διαπιστώνεται η τάση της δημοσιοποίησης και πολιτειακής ενεργοποίησης του κοινωνικού στοιχείου. Το κοινωνικό συμφέρον είναι συνταγματικά θεσμοποιημένο είτε ως γενική συνταγματική αρχή είτε ως όρος ειδικών κατηγοριών σχέσεων κράτους και κοινωνίας. Διεκδικεί, λοιπόν, τουλάχιστον ισότιμη θέση με τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα της οικονομικής και επαγγελματικής ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και με τα κοινωνικά δικαιώματα οικονομικού χαρακτήρα. Ταυτόχρονα, όμως, πρέπει να απορριφθεί και η άποψη κατά την οποία το γενικό συμφέρον αποτελεί υπέρτερη αξία σε σχέση με τα συνταγματικά κατοχυρωμένα ατομικά δικαιώματα¹⁸⁸.

Συγκεκριμένα ως προς την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, περιοριστικά ως προς την άσκησή της λειτουργεί και η συνταγματική διάταξη του άρθρου 106 που, όπως είδαμε, θεσμοποιεί το γενικό συμφέρον και μάλιστα σε συνταγματικό επίπεδο.

Κατά τη νομολογία του ΣτΕ, λοιπόν, η ρυθμιστική επέμβαση του νομοθέτη και η θέσπιση περιορισμών της οικονομικής ελευθερίας πρέπει να γίνεται χάριν του γενικότερου συμφέροντος, συνήθως μάλιστα με ειδικότερο προσδιορισμό αυτού ως δημοσίου και μερικές φορές ως δημοσίου ή κοινωνικού¹⁸⁹. Η νομολογία του ΣτΕ αντιμετωπίζει τον όρο γενικό συμφέρον ως αόριστη αξιολογική έννοια, το περιεχόμενο της οποίας συγκεκριμενοποιείται κατά περίπτωση από τον κοινό νομοθέτη υπό τον έλεγχο πάντα του ακυρωτικού δικαστή. Το ΣτΕ ελέγχει την ορθότητα της υπαγωγής της επιδίωξης ενός σκοπού στην έννοια του

---

¹⁸⁸ Γέροντας, οπ.π., σελ. 329-336

¹⁸⁹ ΣτΕ 1985/81, 712/80

γενικότερου δημοσίου ή κοινωνικού συμφέροντος και συνακόλουθα τη συνταγματικότητα των περιορισμών της οικονομικής ελευθερίας¹⁹⁰.

Κατά τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, στην έννοια του γενικότερου συμφέροντος μπορούν να υπαχθούν: Κατά πρώτο λόγο, η προστασία της δημοσίας τάξεως και ασφαλείας, υπό ευρύτερη έννοια, που περιλαμβάνει ιδίως την προφύλαξη της δημοσίας υγείας¹⁹¹. Κατά δεύτερο λόγο, η επιδίωξη από το κράτος σκοπών οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής¹⁹² (μόνο στην περίπτωση αυτή κυριολεκτούμε , μιλώντας για κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομία). Τέλος και εν όψει των εκ των διατάξεων των παρ.1 του άρθρου 5 και παρ.2 του άρθρου 106 του Συντ. ορίων της οικονομικής ελευθερίας, εμπίπτει στην έννοια του γενικότερου συμφέροντος και η νομοθετική πρόνοια για την προστασία της οικονομικής ελευθερίας των τρίτων, όπως έχει ήδη εκδηλωθεί με το νόμο 703/1977 «περί ελέγχου μονοπωλίων και ολιγοπωλίων και προστασίας του ελευθέρου ανταγωνισμού», εφαρμογή του οποίου δεν έχει έρθει ακόμη αναιρετικά προς κρίση στο ΣτΕ¹⁹³.

Σαν γενικότερο σχόλιο θα μπορούσε να διατυπωθεί το εξής: Κατά την εκτίμηση της συνταγματικότητας των νομοθετικών περιορισμών της ελευθερίας της επιχειρηματικής δραστηριότητας τα ελληνικά δικαστήρια επιδεικνύουν χαρακτηριστική προθυμία να δεχθούν ότι αυτοί υπαγορεύονται από το γενικό συμφέρον¹⁹⁴. Στις συγκριτικά λίγες περιπτώσεις όπου τέτοιοι περιορισμοί κρίθηκαν ως αντισυνταγματικοί επρόκειτο κυρίως για ρυθμίσεις με καταφανή στόχο την εξυπηρέτηση συντεχνιακών συμφερόντων ορισμένης επαγγελματικής κατηγορίας¹⁹⁵.

Ωστόσο, επισημαίνεται για ακόμη μια φορά ότι μια συχνή γενική κι αόριστη επίκληση του δημοσίου συμφέροντος από τη νομολογία, προκειμένου να χαρακτηριστεί ως συνταγματικός ένας περιορισμός της

---

¹⁹⁰ Βροντάκης, οπ.π., σελ. 315-316

¹⁹¹ ΣτΕ 723/82, 2110/78

¹⁹² ΣτΕ 836/83, 2193/82

¹⁹³ Βροντάκης, σελ. 318

¹⁹⁴ Χρυσόγονος, οπ.π., σελ. 184

¹⁹⁵ ΣτΕ 2614/1989, ΤοΣ 1989, σελ. 468

οικονομικής ελευθερίας, το θέτει υπεράνω του Συντάγματος και αποδυναμώνει τα ατομικά δικαιώματα ¹⁹⁶.

Β. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Η οικονομική ελευθερία γνώρισε μια ενδιαφέρουσα εξέλιξη στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Οι ακόλουθες περίοδοι εξέλιξεως παρατηρούνται εν προκειμένω:

Πρώτη περίοδος: Η νομολογία του ΣτΕ επί της οικονομικής ελευθερίας γεννιέται σε μια εποχή οικονομικής κρίσεως κατά την οποία συζητείται εντόνως η ικανότητα της ιδιωτικής επιχειρηματικής πρωτοβουλίας να εξασφαλίσει, χωρίς κρατική παρέμβαση, ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβιώσεως στους πολίτες. Εγκαινιάζεται δια της ΣτΕ Ολ. 138/1930 και αποτελεί γνήσιο προϊόν της εποχής της, καθώς δίνει μεγάλη έμφαση στην προστασία του κοινωνικού συμφέροντος κι εμπιστοσύνη στην κρατική παρέμβαση.

Δεύτερη περίοδος: Την απαρχή μιας νέας περιόδου νομολογιακής εξέλιξεως για την οικονομική ελευθερία χαράσσει η έκδοση της ΣτΕ Ολ. 2175/1947. Το ΣτΕ αρχίζει ν' ασκεί έντονο έλεγχο στις νομοθετικές ρυθμίσεις που, κατά παραβίαση της αρχής της ισότητας, εξασφαλίζουν την άσκηση οικονομικών ελευθεριών μόνο υπέρ ορισμένης κατηγορίας πολιτών.

Τρίτη περίοδος: Το ξεκίνημα μιας νέας περιόδου στη νομολογία διαφαίνεται με την έκδοση της ΣτΕ Ολ. 2112/1963, που χαρακτηρίζεται από ένα ευνοϊκό για την οικονομική ελευθερία κλίμα. Κατ' αρχήν, το Δικαστήριο, όπως μαρτυρούν οι αποφάσεις του της εποχής εκείνης, εμπνέεται από φιλελεύθερες αρχές. Φιλελεύθερες όχι μόνο υπό την πολιτική έννοια, που άλλωστε αποτελούν και μέρος της νομολογιακής του παραδόσεως, αλλά και υπό την οικονομική έννοια. Η ΣτΕ 2112/1963 και η σχεδόν σύγχρονή της ΣτΕ Ολ. 1131/1965

---

¹⁹⁶ Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Β, σελ. 1179

διατυπώνονται κατά τρόπο που μαρτυρούν ότι οι συντάκτες τους κατέχουν την οικονομική επιστήμη και διαπνέονται από την πίστη στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία και το άτομο¹⁹⁷.

Τέταρτη περίοδος: Σε νέα φάση εισέρχεται η νομολογία κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Επιδεικνύει πλέον ιδιαίτερη ευαισθησία προς τα ζητήματα προστασίας του περιβάλλοντος. Επίσης η οικονομική ελευθερία υποχωρεί πάντα έναντι του γενικού συμφέροντος ή προς προαγωγή συγκεκριμένης κοινωνικής πολιτικής του κράτους.

Παρά την κυματοειδή εξέλιξη της νομολογίας του Δικαστηρίου, ορισμένα συμπεράσματα συνάγονται εξ' αυτής ως προς το συνταγματικό καθεστώς της οικονομικής ελευθερίας στην Ελλάδα:

- 1) Η οικονομική ελευθερία μπορεί να υπαχθεί από τον κοινό νομοθέτη σε καθεστώς περιορισμών και ρυθμίσεων χάριν προστασίας ή προαγωγής γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων.
- 2) Οι περιορισμοί και οι ρυθμίσεις στην οικονομική ελευθερία πρέπει να επιβάλλονται εξ' αντικειμένου, δηλαδή να καθορίζονται με βάση την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως των πολιτών.
- 3) Επί των περιοριστικών και ρυθμιστικών παρεμβάσεων του νομοθέτη το ΣτΕ δικαιούται να ασκήσει έλεγχο υπερβάσεως άκρων ορίων.
- 4) Το ΣτΕ εγγυάται πάντως την προστασία του πυρήνα της ιδιωτικής οικονομικής ελευθερίας και συνακόλουθα της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας από την οποιαδήποτε νομοθετική παρέμβαση¹⁹⁸.

---

¹⁹⁷ Σαρμάς, οπ.π., σελ. 434-436

¹⁹⁸ ομοίως, σελ. 436-439

VI. ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΟΥ ΚΑΘΙΕΡΩΝΕΙ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Βάσει όλων όσων έχουν ήδη αναφερθεί στα προηγούμενα κεφάλαια, τόσο σε σχέση με την κατοχύρωση της οικονομικής ελευθερίας ως ατομικού δικαιώματος αλλά και της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας ως θεσμικής εγγύησης και βάσης του συστήματος της ελευθερίας της αγοράς, όσο και σε σχέση με τις μορφές κρατικού παρεμβατισμού που επιτρέπει το Σύνταγμα (βλ. άρθρο 106), καθίσταται πλέον δυνατό, στο σημείο αυτό, να πραγματοποιηθεί μια σύντομη αναφορά στο οικονομικό καθεστώς που καθιερώνει το ισχύον Σύνταγμα. Θα παρατεθεί ακροθιγώς, με άλλα λόγια, το ζήτημα του «οικονομικού Συντάγματος».

Με τον όρο «οικονομικό σύστημα» ή «οικονομικό καθεστώς» νοείται συγκεκριμένη μορφή οργάνωσης και λειτουργίας του οικονομικού χώρου, της οικονομικής διαδικασίας, ως διαδικασίας παραγωγής και διανομής των οικονομικών αγαθών¹⁹⁹. Μπορεί να ορισθεί, με άλλα λόγια, ως το σύνολο των κανόνων και θεσμών, εσωτερικής και διεθνούς τάξης, που αναφέρονται στο ισχύον οικονομικό σύστημα και την οικονομική πολιτική. Επισημαίνεται ότι, για τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, το οικονομικό τους καθεστώς δεν αντλεί τις αρχές του από την μόνη πηγή του εθνικού Συντάγματος, αλλά εμπλουτίζεται και με τις θεμελιώδεις αρχές του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου²⁰⁰.

Κατ' αρχήν, το Σύνταγμα δεν επιτάσσει ένα ορισμένο οικονομικό σύστημα. Δεν υπάρχουν πράγματι διατάξεις που να διακηρύσσουν δεσμευτικά και απόλυτα την ελεύθερη οικονομία της αγοράς ή τη διευθυνόμενη οικονομία²⁰¹. Το Σύνταγμα δεν παίρνει θέση γενικά υπέρ ή κατά ενός ορισμένου οικονομικού συστήματος, αλλά αφήνει την απόφαση αυτή στο νομοθέτη, που απολαμβάνει μεγάλη σχετική

---

¹⁹⁹ Δημητρόπουλος, οπ.π., σελ. 337

²⁰⁰ Αναστόπουλος, οπ.π., σελ. 23

²⁰¹ Αντιθέτως τα παλαιά συντάγματα των χωρών του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού»

ελευθερία κινήσεως. Από αυτή την άποψη το Σύνταγμα είναι οικονομικοπολιτικά ουδέτερο²⁰².

Η ουδετερότητα όμως αυτή δεν είναι πλήρης. Υπάρχει μέσα σε ορισμένα όρια που ορίζει το ίδιο το Σύνταγμα. Τα όρια αυτά είναι διπλά. Από την μια πλευρά χαράζονται όρια με την κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων και μάλιστα της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας και ιδιοκτησίας και τον αντίστοιχο περιορισμό της κρατικής εξουσίας. Από την άλλη πλευρά τίθενται όρια με την επιβολή θετικών υποχρεώσεων στο κράτος και τους ιδιώτες, καθώς και με τον περιορισμό των δικαιωμάτων των τελευταίων. Προκύπτει, λοιπόν, από αυτή την οριοθετική λειτουργία του Συντάγματος ότι τόσο η άκρατα ατομοκεντρική όσο και η πλήρως διευθυνόμενη οικονομία βρίσκονται εκτός των ορίων του Συντάγματος. Οι ενδιάμεσες όμως πολυάριθμες λύσεις είναι κατ' αρχήν στη διάθεση του νομοθέτη, εφόσον αυτός σέβεται στον πυρήνα τους την ελεύθερη οικονομική πρωτοβουλία και τον ελεύθερο ανταγωνισμό αφενός και τους κοινωνικούς περιορισμούς που προβλέπει το Σύνταγμα αφετέρου²⁰³.

Υπό αυτή την έννοια, λοιπόν, το ισχύον Σύνταγμα δεν μπορεί κατ' ακριβολογία να θεωρηθεί ως οικονομικοπολιτικά ουδέτερο²⁰⁴. Η γνώμη περί οικονομικοπολιτικής ουδετερότητας του Συντάγματος ενέχει μια υπερβολή, αφού και τα ευρύτατα για τον κοινό νομοθέτη συνταγματικά πλαίσια του επιβάλλουν μια οικονομικοπολιτικής φύσεως δέσμευση (απαγόρευση υπερβάσεως των ορίων αυτών, απαγόρευση ακραίων οικονομικών συστημάτων). Ορθό, επομένως, είναι αυτό που σήμερα διατυπώνεται σαφέστερα στη Δ. Γερμανία, ότι δηλαδή το Σύνταγμα είναι ανοικτό στο θέμα του συγκεκριμένου οικονομικού συστήματος, ότι δεν επιλέγει ένα από τα δυνατά συστήματα, αλλά αφήνει, μέσα σε ορισμένα όρια, ευρεία διαπλαστική εξουσία στον κοινό νομοθέτη²⁰⁵.

---

²⁰² Δαγτόγλου, οπ.π., σελ. 1185-1186

²⁰³ Δαγτόγλου, οπ.π. σελ. 1186-1188

²⁰⁴ Μάνεσης/ Μανιτάκης, Κρατικός παρεμβατισμός και Σύνταγμα, σελ. 1204

²⁰⁵ Σταθόπουλος, Οικονομική Ελευθερία, Οικονομικό Σύστημα και Σύνταγμα, ΤοΣ 1981, σελ. 528

Το ελληνικό Σύνταγμα, λοιπόν, είναι ξεκάθαρο ότι δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί οικονομικοπολιτικά ουδέτερο. Παράλληλα με το δημοκρατικό πολίτευμα, καθιερώνει ένα οικονομικό καθεστώς που χαρακτηρίζεται ως «φιλελεύθερο-δημοκρατικό» και συνάμα «διευθυνόμενο -δημοκρατικό». Δηλαδή, στα άτομα αναγνωρίζεται μεν ευρύ πεδίο αυτόνομης δράσης, πλην όμως επιτρέπεται και περιορισμός ή διεύθυνση της ιδιωτικής δράσης, βάσει νόμου, προς όφελος του κοινωνικού συνόλου²⁰⁶. Πιο συγκεκριμένα, αφενός κατοχυρώνεται η οικονομική ελευθερία (άρθρο 5 παρ.1, κατά μία άποψη δε και παρ.3) και η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία ως δικαίωμα και ως θεσμός, αφετέρου αυτές περιορίζονται μέσω του κρατικού παρεμβατισμού, όταν αυτό επιβάλλεται από λόγους γενικού ή κοινωνικού συμφέροντος (άρθρο 106 παρ.1 και 3).

Συνεπώς, το ελληνικό σύστημα είναι ένα μικτό οικονομικό σύστημα, ένα «σύστημα μικτής οικονομίας»²⁰⁷. Από τη μία θεμελιώνεται στην ελεύθερη οικονομία ή οικονομία της αγοράς, της οποίας στήριγμα αποτελούν η ελευθερία των συμβάσεων, η ελευθερία του ανταγωνισμού και η ελευθερία της ατομικής ιδιοκτησίας²⁰⁸. Παράλληλα, όμως, επιτάσσει και την εμπλοκή του κράτους στην οικονομική δραστηριότητα, με σκοπό την προώθηση μιας πιο κοινωνικής πολιτικής.

Η επιβολή περιορισμών στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία και η νομιμοποίηση των κρατικών επεμβάσεων δικαιολογείται ιδίως, όταν πρόκειται για επιχειρήσεις κοινής ωφελείας ή για επιχειρήσεις που έχουν ως κύριο σκοπό την παροχή υπηρεσιών προς το κοινωνικό σύνολο (βλ. και άρθρο 106 παρ.3). Σε κάθε περίπτωση, πάντως, απαγορεύεται η υπέρβαση του συστήματος της οικονομίας της αγοράς. Πράγματι, η πλήρης κατάργηση ή ουσιαστική εκμηδένιση της αγοράς θα έθιγε στον πυρήνα της την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, αποτέλεσμα που θα προσέκρουε στην συνταγματική κατοχύρωσή της²⁰⁹.

---

²⁰⁶ Τάχος, οπ.π., σελ. 214

²⁰⁷ Δημητρόπουλος, οπ.π., σελ. 338-339

²⁰⁸ Μάνεσης/ Μανιτάκης, οπ.π., σελ. 1204

²⁰⁹ Σταθόπουλος, οπ.π., σελ. 529

Τέλος, στο σημείο αυτό, και ενώ έχει ήδη αναλυθεί το ζήτημα των κρατικοποιήσεων και εθνικοποιήσεων ως περιορισμών της οικονομικής ελευθερίας, σκόπιμο θα ήταν ν' αναφερθούμε με λίγα λόγια και στο ζήτημα των ιδιωτικοποιήσεων. Το ζήτημα της ιδιωτικοποίησης (φαινόμενο κατά το οποίο μια δραστηριότητα δεν ασκείται πλέον από το δημόσιο νομικό πρόσωπο του κράτους ή από ένα νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου αλλά από ένα νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, που ανήκει όμως στο κράτος) ή αποκρατικοποίησης (ως τέτοια νοείται η γνήσια μεταβίβαση αρμοδιοτήτων και επιχειρήσεων στον ιδιωτικό τομέα) τίθεται ιδιαίτερα έντονα στην περίπτωση της παροχής υπηρεσιών που έχουν ζωτική σημασία για το κοινωνικό σύνολο, καλύπτοντας πρωταρχικές και στοιχειώδεις ανάγκες του²¹⁰.

Δεν υπάρχει καμία συνταγματική διάταξη που να απαγορεύει την παραχώρηση των εν λόγω υπηρεσιών στον ιδιωτικό τομέα. Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, η μετάθεση αρμοδιοτήτων στον ιδιωτικό τομέα όχι μόνο δεν απαγορεύεται αλλά και επιβάλλεται, εκτός από την περίπτωση που οι ιδιωτικοί φορείς δεν δύνανται να εκπληρώσουν κατά αποτελεσματικό τρόπο τον εκάστοτε σκοπό δημοσίου συμφέροντος. Αλλά και αν δεν γίνει δεκτή η εν λόγω αρχή²¹¹, δεν μπορεί να παραγνωρισθεί η ερμηνευτική επιρροή μιας σειράς ατομικών δικαιωμάτων, με χαρακτηριστικότερο αυτό της οικονομικής ελευθερίας, άρθρο 5 παρ.1), τα οποία δίνουν ένα κατ' αρχήν προβάδισμα στην ιδιωτική πρωτοβουλία.

Βέβαια, η μετάθεση μιας υπηρεσίας ζωτικής για το κοινωνικό σύνολο στον ιδιωτικό τομέα είναι συνταγματικά επιτρεπτή μόνο εφόσον τηρηθούν κάποιες ειδικότερες προϋποθέσεις²¹². Απαιτείται, λοιπόν, η εποπτεία του κράτους επί της ιδιωτικοποιηθείσας ή αποκρατικοποιηθείσας δραστηριότητας. Η άφεση των εν λόγω δραστηριοτήτων εξ' ολοκλήρου

---

²¹⁰ Βλαχόπουλος, *Ιδιωτικοποίηση: Το συνταγματικό πλαίσιο μιας πολιτικής απόφασης*, 1999, σελ. 47, 77

²¹¹ Κασσιμάτης, *οπ.π.*, σελ. 245

²¹² Βλ. και ΣτΕ 385/1995

στην ιδιωτική πρωτοβουλία χωρίς διατήρηση της κρατικής εποπτείας είναι συνταγματικά ανεπίτρεπτη²¹³.

Σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις, η μετάθεση της εκάστοτε δραστηριότητας στον ιδιωτικό τομέα είναι συνταγματικά επιτρεπτή χωρίς ειδικότερες προϋποθέσεις και περιορισμούς. Ευρύ πεδίο ιδιωτικοποιήσεων και αποκρατικοποιήσεων ανοίγεται επίσης στο πεδίο των κρατικών βιομηχανιών παραγωγής προϊόντων. Τέλος, θα μπορούσε να πει κανείς ότι οι ιδιωτικοποιήσεις εμφανίζονται σήμερα ως μια αδήριτη αναγκαιότητα, ιδίως ενόψει της ένταξης της χώρας μας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση και της επήρειας του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου²¹⁴.

---

²¹³ Βλαχόπουλος, οπ.π., σελ. 48-54

²¹⁴ ομοίως, σελ. 61-78

ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η οικονομική ελευθερία είναι μια ειδικότερη εκδήλωση της ελευθερίας. Η ελευθερία κατοχυρώνεται συνταγματικά σαν ατομικό δικαίωμα, σαν όριο δηλαδή μέχρι του οποίου μπορεί να φθάσει η κρατική δράση έτσι ώστε να διαφυλάσσεται μια σφαίρα ελεύθερης και ανεμπόδιστης δράσης του πολίτη. Η οικονομική όμως ελευθερία, που βρίσκεται στην καρδιά των επιλογών των πολιτικών και κοινωνικών συστημάτων, πέρα από το χαρακτήρα της ως ατομικού δικαιώματος, παρουσιάζει και μια άλλη όψη που ενδιαφέρει το δίκαιο, αποτελεί ένα θεσμό, ένα σύστημα οργανώσεως της οικονομικής ζωής.

Η οικονομική ελευθερία κατοχυρώνεται στο ισχύον ελληνικό Σύνταγμα στο άρθρο 5 παράγραφος 1, το οποίο αποτελεί σημαντική καινοτομία του Συντάγματος του 1975, καθώς αναγνωρίζει ρητά πλέον την ελεύθερη συμμετοχή στην οικονομική ζωή. Η οικονομική ελευθερία προστατεύεται στο άρθρο αυτό με προέχον στοιχείο την υποκειμενική της διάσταση, και σε όλες τις μορφές υπό τις οποίες δύναται να εμφανισθεί, μεταξύ των οποίων σημαντικότερες είναι η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία (δηλαδή η ελευθερία άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας ή, σύμφωνα με την παραδοσιακή διατύπωση, η ελευθερία εμπορίου και βιομηχανίας), η ελευθερία των συμβάσεων και η ελευθερία του ανταγωνισμού. Οι τρεις αυτές τελευταίες θεμελιώδεις οικονομικές ελευθερίες αποτελούν, άλλωστε, το στήριγμα της οικονομίας της αγοράς.

Συγκεκριμένα η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, εκτός από το άρθρο 5 παράγραφος 1, βρίσκει συνταγματικό έρεισμα και στο άρθρο 106 παράγραφος 2 του Συντάγματος, το οποίο την οριοθετεί (με άκρα όρια την ανθρώπινη ελευθερία κι αξιοπρέπεια και το συμφέρον της εθνικής οικονομίας) και την κατοχυρώνει περισσότερο ως αντικειμενική αρχή, ως θεσμική εγγύηση. Προέχον στοιχείο, με άλλα λόγια, στο εν λόγω άρθρο έχει η θεσμική διάσταση της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, επί της οποίας στηρίζει, άλλωστε, η κυβέρνηση την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική πρόοδο της χώρας.

Η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, όμως, εκτός του ότι οριοθετείται σύμφωνα με τις προβλέψεις των άρθρων 5 παράγραφος 1 και 106 παράγραφος 2, δύναται επίσης να υποβληθεί σε περιορισμούς βάσει της νομοθετικής εξουσιοδοτήσεως που παρέχεται από την οικεία συνταγματική διάταξη. Η θέσπιση περιορισμών πρέπει, βέβαια, να πληροί ορισμένες προϋποθέσεις, όπως τη μη προσβολή του πυρήνα του δικαιώματος της οικονομικής ελευθερίας, ή την τήρηση της αρχής της αναγκαιότητας ή της αναλογικότητας, καθώς και να δικαιολογείται από λόγους γενικότερου δημόσιου ή κοινωνικού συμφέροντος.

Το άρθρο 106 στην πρώτη του παράγραφο, άλλωστε, ανάγει την προστασία του γενικού συμφέροντος και την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης σε στόχους του προγραμματισμού και του συντονισμού της οικονομίας από το κράτος. Το ίδιο άρθρο, στην παράγραφο 3, προβλέπει μια πιο έντονη μορφή κρατικού παρεμβατισμού στην ιδιωτική επιχειρηματική δραστηριότητα, που μπορεί να φθάσει και τη μορφή του κρατικού μονοπωλίου, σε περιοριστικά απαριθμούμενες ωστόσο περιπτώσεις (επιχειρήσεις με σκοπό την παροχή ζωτικών υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο).

Το πλέγμα των συνταγματικών διατάξεων που κατοχυρώνουν αλλά και οριοθετούν και περιορίζουν την οικονομική ελευθερία και την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, καθώς κι εκείνων που προβλέπουν τις επιτρεπόμενες μορφές κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομική δραστηριότητα, διαμορφώνει και καθορίζει το ισχύον στη χώρα μας οικονομικό σύστημα. Εξάγεται, λοιπόν, το συμπέρασμα ότι το οικονομικό καθεστώς που καθιερώνει το Σύνταγμά μας είναι μικτό και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως φιλελεύθερο και συνάμα δημοκρατικό. Προστατεύει μεν την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία και της δίνει κατ' αρχήν προτεραιότητα, περιορίζοντάς την όμως όποτε αυτό κρίνεται αναγκαίο ενόψει του γενικότερου δημόσιου ή κοινωνικού συμφέροντος, θέτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο ως αντίβαρο στον άκρατο οικονομικό φιλελευθερισμό σταθμίσεις κοινωνικού χαρακτήρα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ελευθερία της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, νοούμενη ως η δυνατότητα του ανθρώπου ν' ασκεί επιχειρηματική δραστηριότητα, κατατάσσεται στα δικαιώματα του οικονομικού χώρου, και φορείς της είναι τόσο φυσικά όσο (και κυρίως) νομικά πρόσωπα. Εμφανίζει αμυντική και προστατευτική διάσταση. Κατοχυρώνεται, ως ατομικό δικαίωμα, στο άρθρο 5 παρ.1 του Συντάγματος που αναγνωρίζει το δικαίωμα στην οικονομική ελευθερία, αφού αποτελεί ειδικότερη εκδήλωση της τελευταίας. Προστατεύεται, όμως, και από το άρθρο 106 παρ.2 ως αντικειμενική αρχή και θεσμική εγγύηση του συστήματος της ελεύθερης αγοράς.

Η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία οριοθετείται όχι μόνο από τις γενικές οριοθετικές ρήτρες του άρθρου 5 παρ.1 (δικαιώματα των άλλων, Σύνταγμα, χρηστά ήθη), αλλά και από τις ειδικά κριτήρια που θέτει το άρθρο 106 παρ.2 (ελευθερία, ανθρώπινη αξιοπρέπεια, συμφέρον της εθνικής οικονομίας). Δύναται να περιοριστεί βάσει της νομοθετικής εξουσιοδότησεως που παρέχει το άρθρο 106, οι παράγραφοι 1 και 3 του οποίου προβλέπουν μορφές κρατικής επεμβάσεως στην ιδιωτική επιχειρηματική δραστηριότητα σε ορισμένες περιπτώσεις.

Τα άρθρα που κατοχυρώνουν και περιορίζουν την ιδιωτική πρωτοβουλία διαμορφώνουν το χαρακτήρα του οικονομικού καθεστώτος που καθιερώνει το Σύνταγμα ως μικτού και «φιλελεύθερου-δημοκρατικού», με στοιχεία όμως κρατικού παρεμβατισμού προς εξυπηρέτηση του κοινωνικού ή γενικού συμφέροντος.

ΒΑΣΙΚΑ ΛΗΜΜΑΤΑ

- Ιδιωτική Οικονομική Πρωτοβουλία
- Οικονομική Ελευθερία
- Επιχειρηματική Δραστηριότητα
- Θεσμική Εγγύηση της Οικονομίας της Αγοράς
- Εθνική Οικονομία
- Κρατικός παρεμβατισμός
- Μικτό Οικονομικό Καθεστώς

SYMMARY

The freedom of the private financial initiative, as one's possibility to exercise business activity, belongs to the rights of the economic field. Entitled to it are both individuals and legal entities. It's a right that has defensive and protective dimension. It is protected, as an individual's right, from article 5 paragraph 1 of the Constitution, which recognizes the right to economic freedom, as it is part of the latter. But it is also protected from article 106 paragraph 2 of the Constitution, mostly like an objective principle and constitutional guarantee of the system of the free market.

The private financial initiative is limited within the general clauses of article 5 paragraph 1 (other people's rights, the Constitution, moral standards), but also within the specific limitations that sets article 106 paragraph 2 (freedom, human dignity, interest of the national economy). It can be restricted by the legislative authority that provides the article 106, paragraphs 1 and 3 of which refer to forms of government intervention in a private enterprise under special circumstances.

The articles of the Constitution that protect and restrict the private financial initiative form the character of the financial system that the Constitution establishes as mixed and "liberal-democratic", along with elements of government intervention for the sake of social and public interest.

KEYWORDS

- Private financial initiative
- Economic freedom
- Business activity
- Constitutional guarantee of the system of the free market
- National Economy
- Government Intervention
- Mixed Financial System

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- **Αναστόπουλος Γ.**, Σημειώσεις Δημόσιου Οικονομικού Δικαίου, 1986
- **Του ιδίου**, Οι δημόσιες επιχειρήσεις, 1987
- **Βλαχόπουλος Σ.**, Ιδιωτικοποίηση: Το συνταγματικό πλαίσιο μιας πολιτικής απόφασης, 1999
- **Βροντάκης Μ.**, Προβλήματα ερμηνευτικής τακτικής του Συμβουλίου της Επικρατείας σε θέματα οικονομικού προγραμματισμού και παρεμβατισμού – Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων, Οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη, 1986
- **Γέμτος**, Οικονομική ελευθερία και προστασία του καταναλωτή σε μια σύγχρονη δημοκρατική κοινωνία, ΤοΣ 1990
- **Γέροντας**, Δημόσιο Οικονομικό Δίκαιο, 2002
- **Γεωργόπουλος**, Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, 2001
- **Δαγτόγλου Π.Δ.**, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Β', Αθήνα-Κομοτηνή 2005
- **Του ιδίου**, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 1984
- **Δεληγιάννης Γ.**, Οικονομική ελευθερία και κρατική παρέμβαση, ΝοΒ 1992
- **Δημητρόπουλος Α.**, Συνταγματικά Δικαιώματα –Γενικό Μέρος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου, Τόμος Γ', Ημίτομος Ι, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2005
- **Του ιδίου**, Συνταγματικά Δικαιώματα –Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος ΙΙΙ, Αθήνα 2004
- **Του ιδίου**, Το Σύνταγμα ως βάση της έννομης τάξης, 2002
- **Του ιδίου**, Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία, Αθήνα –Κομοτηνή 1981/1982
- **Κασιμάτης Γ.**, Νέες μορφές παρέμβασης στο σύστημα οικονομικής παραγωγής, Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων, Οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη, 1986
- **Κουτσούκης – Τζουγανάτος**, Η εφαρμογή του ν.703/1977, 1996

- **Λιακόπουλος Αθ.**, Η οικονομική ελευθερία αντικείμενο προστασίας στο δίκαιο του ανταγωνισμού, 1981
- **Του ιδίου**, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, Έκδοση Ε', Αθήνα 2000
- **Μάνεσης Α.**, Ατομικές Ελευθερίες, 1982
- **Μάνεσης Α. / Μανιτάκης Α.**, Κρατικός παρεμβατισμός και Σύνταγμα (Γνωμοδότηση), ΝοΒ 1981
- **Μάνεσης Α. / Παπαδημητρίου Γ.**, Κρατικός παρεμβατισμός και Σύνταγμα, Η «υπόθεση Ανδρεάδη» και το Οικονομικό Σύνταγμα, 1991
- **Μανιτάκης Α.**, Το υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων, 1981
- **Του ιδίου**, Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, 1994
- **Παραράς**, Σύνταγμα και ΕΣΔΑ, 2001
- **Ράϊκος**, Συνταγματικό Δίκαιο –Θεμελιώδη δικαιώματα, Β' Τόμος, Β' Έκδοση, 2002
- **Ρόκας Ν.**, Η επίδραση του νέου Συντάγματος επί του εμπορικού δικαίου, 1976
- **Ρόκας Ν. Ν.**, Αθέμιτος Ανταγωνισμός, 1981
- **Σαρίπολος Ν.**, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, 1923
- **Σαρμάς Ι.**, Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του ΣτΕ, 1990
- **Σιούτη**, Δίκαιο περιβάλλοντος, 2002
- **Σκανδάμης Ν.**, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, θεσμοί και έννομες τάξεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 1997
- **Σκουρής / Ιωάννου**, η ελευθερία της διαφήμισης –Η συνταγματική προστασία της διαφήμισης στην Ελλάδα, 1999
- **Σπηλιωτόπουλος**, Η δημόσια επιχείρησης, 1963
- **Τάχος**, Διοικητικό Οικονομικό Δίκαιο, 1992
- **Σταθόπουλος Μ.**, Οικονομική ελευθερία, οικονομικό σύστημα και Σύνταγμα, ΤοΣ 1981
- **Χρυσόγονος Κ.**, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Β' Έκδοση, Αθήνα –Κομοτηνή 2002

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΣ/1988 (324), ΤΟΣ/1989 (465)

Σύνταγμα. Προστασία εργασίας - επαγγέλματος. Περιορισμοί χάριν της δημόσιας υγείας. Νομαρχιακή απόφαση που όρισε προθεσμία για την αφαίρεση της ονομασίας "ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ" από τον τίτλο κλινικής. Πράξη εκτελεστή που παραδεκτά προσβάλλεται ενώπιον του ΣΤΕ. Διάταξη νόμου που απαγορεύει τη χρήση ορισμένων όρων στην επωνυμία ιδιωτικών κλινικών δεν παραβιάζει την οικονομική ελευθερία ούτε τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας.

ΣτΕ 1149/1988

Πρόεδρος: Κ. Λασσαδός, αντιπρόεδρος.

Εισηγητής: Β. Μποτόπουλος, σύμβουλος.

Επειδή, ζητείται, εμπροθέσμως και γενικώς νομοτύπως, να ακυρωθεί απόφαση του Νομάρχη Ανατολικής Αττικής, ΔΥ/οικ. 30496/29.9.1986, κατά το μέρος που όρισε στην αιτούσα ανώνυμη εταιρεία προθεσμία 10 εργάσιμων ημερών για την αφαίρεση της ονομασίας "ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ" από τον τίτλο της και προειδοποίησε ότι, σε περίπτωση που η εταιρεία δεν θα συμμορφωθεί εμπροθέσμως, θα επακολουθήσει, από μέρους του νομάρχη, βάσει του άρθρου 12 παρ. 1 του νόμου 1579/1985, ανάκληση της άδειας για την ίδρυση και λειτουργία της κλινικής που η εταιρεία διατηρεί στην περιοχή του Δήμου Αμαρουσίου του νομού Αττικής.

Επειδή, η πιο πάνω νομαρχιακή απόφαση εκδόθηκε βάσει του άρθρου 12 παρ. 1 του νόμου 1579/1985 (ΦΕΚ 217), το οποίο ορίζει τα ακόλουθα: "Η χρήση των όρων ΚΕΝΤΡΟ ΥΓΕΙΑΣ και ΙΑΤΡΙΚΟ

ΚΕΝΤΡΟ, σε συνδυασμό ή όχι με οποιονδήποτε άλλον τίτλο ή επωνυμία, γίνεται αποκλειστικά για υπηρεσίες υγείας που παρέχονται από την Πολιτεία με ευθύνη του Υπουργείου Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Η χρήση των όρων σε τίτλο ή επωνυμία από κάθε τρίτο φυσικό ή νομικό πρόσωπο απαγορεύεται. Στην απαγόρευση υπάγονται όλα τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα όλα τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου που εποπτεύονται ή όχι από το Υπουργείο Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Τα παραπάνω πρόσωπα, εφόσον έχουν ήδη χρησιμοποιήσει τίτλους με τους συγκεκριμένους όρους, υποχρεώνονται, σε διάστημα τριών μηνών από την δημοσίευση του νόμου αυτού, να αφαιρέσουν τους όρους αυτούς από τον τίτλο τους. Με απόφαση του οικείου νομάρχη οι παραβάτες τιμωρούνται με πρόστιμο και σε περίπτωση μη συμμόρφωσής τους σε νέα προθεσμία, με αφαίρεση της άδειας λειτουργίας".

Επειδή, η πράξη του νομάρχη που όταν παρέλθει η τρίμηνη προθεσμία του νόμου ορίζει στις ιδιωτικές κλινικές δεύτερη προθεσμία για την αφαίρεση των μνημονευμένων τίτλων τους είναι πράξη ενταγμένη στη διοικητική διαδικασία που σύμφωνα με τη διάταξη που έχει παρατεθεί καταλήγει στην αφαίρεση της άδειας λειτουργίας της κλινικής αν ο υπόχρεος δεν συμμορφωθεί. Κύριο περιεχόμενο της είναι η υπονοούμενη κρίση του νομάρχη ότι ο τίτλος της συγκεκριμένης ιδιωτικής κλινικής εμπίπτει στην απαγορευτική διάταξη του νόμου, η κρίση δε αυτή, που κατά την έννοια του νόμου περιέχεται στην πιο πάνω πράξη, και ο συνακόλουθος καθορισμός από το νομάρχη προθεσμίας πέραν εκείνης που τάσσει ευθέως ο νόμος, για την αφαίρεση του τίτλου, αποτελούν νόμιμη προϋπόθεση για την έκδοση της πράξης με την οποία αφαιρείται η άδεια λειτουργίας της κλινικής. Επομένως, είναι πράξη εκτελεστή και όχι απλή υπόδειξη προς συμμόρφωση και υπενθύμιση απλώς των συνεπειών που ορίζει ο νόμος, παραδεκτώς δε προσβάλλεται ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Επειδή, η διάταξη που έχει πιο πάνω παρατεθεί, καθώς και οι νομαρχιακές αποφάσεις που εκδίδονται βάσει αυτής, αποβλέπουν στο δημόσιο συμφέρον που απαιτεί να ληφθούν μέτρα για να καταστεί

αδύνατη η σύγκυση που αλλιώς μπορούσε να προκληθεί στο κοινό από την χρησιμοποίηση των όρων ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ και ΚΕΝΤΡΟ ΥΓΕΙΑΣ και από ιδιωτικές επιχειρήσεις, ενώ τους όρους αυτούς που υπονοούν υψηλού επιπέδου οργάνωση των ιατρικών υπηρεσιών, χρησιμοποιεί το κράτος για τις υπηρεσίες υγείας που παρέχει το ίδιο και με δική του ευθύνη μέσω των αντίστοιχων θεσμών που οργανώνει ο νόμος περί του εθνικού συστήματος υγείας (Τα άρθρα 5 παρ. 1, 14 παρ. 1, 15 παρ. 1, 17 του νόμου 1397/1983, ΦΕΚ 143, προβλέπουν και οργανώνουν τα "Κέντρα Υγείας", αποκεντρωμένες οργανικές μονάδες των νοσοκομείων, τα οποία, σύμφωνα με τον πιο πάνω νόμο, ιδρύονται μόνο ως νομικά πρόσωπα δημόσιου δικαίου.

Ο μνημονευμένος νόμος 1579/1985 συνιστά, με το άρθρο 9, "Εθνικό Κέντρο 'Άμεσης Βοήθειας" και προβλέπει, στο άρθρο 10, τη σύσταση ειδικών ιατρικών "Κέντρων"). Ενόψει του δημόσιου συμφέροντος που υπηρετούν, η μνημονευμένη διάταξη του νόμου και η προσβαλλόμενη νομαρχιακή απόφαση δεν παραβιάζουν το άρθρο 5 του Συντάγματος που κατοχυρώνει μεν την οικονομική ελευθερία, επιτρέπει, όμως, περιορισμούς της, ενόψει του δημοσίου συμφέροντος. Το μέτρο δεν παραβιάζει, εξάλλου, ούτε τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας την οποία ειδικότερα επικαλείται η αιτούσα εταιρία και τούτο γιατί ο δικαστής καταλήγει στην αντισυνταγματικότητα του νομοθετικού μέτρου βάσει της αρχής αυτής, μόνο αν είναι κατάδηλο ότι το μέτρο είναι από τη φύση του ακατάλληλο για το σκοπό που ο νόμος επιδιώκει ή ότι υπερακοντίζει, επίσης καταδήλως, το σκοπό αυτόν, όχι δε και όταν μπορεί να αμφισβητηθεί η σκοπιμότητα απλώς του μέτρου, η οποία διαφεύγει τη δικαιοδοσία του δικαστή, αφού ανάγεται στην αξιολόγηση του νόμου από την άποψη, μόνο, αν είναι καλός νόμος ή κακός νόμος. Αν, στην προκειμένη περίπτωση για την προστασία του κοινού από τη σύγκυση. θα ήταν πιο σκόπιμο, πιο ήπιο, μέτρο, όπως η αιτούσα υποστηρίζει, να αρκείτο ο νόμος να υποχρεώσει τον κλινικάρχη να προσθέσει τις λέξεις "Ιατρικό Κέντρο" που χρησιμοποιεί ως τίτλο της κλινικής του τις λέξεις "ιδιωτική κλινική" και όχι να τον υποχρεώσει περαιτέρω να αφαιρέσει τις λέξεις "Ιατρικό Κέντρο" από τον τίτλο της

επιχείρησης, είναι ζήτημα που ανάγεται στην σκοπιμότητα του μέτρου και όχι στην σκοπιμότητα του και σαν τέτοιο ζήτημα δεν ανήκει στην δικαιοδοσία του δικαστή της νομιμότητας.

Επομένως οι λόγοι ακυρώσεως που προβάλλουν ότι η μνημονευμένη διάταξη του νόμου και η προσβαλλόμενη πράξη αντίκεινται στο άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος και στη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας πρέπει να απορριφθούν ως αβάσιμοι. Ένα μέλος όμως του δικαστηρίου μειοψήφισε και διετύπωσε την ακόλουθη γνώμη : Οι περιορισμοί που ο νομοθέτης θέτει στην οικονομική και επαγγελματική ελευθερία πρέπει να είναι μόνο οι αναγκαίοι για την εξυπηρέτηση του σκοπού που επιδιώκουν οι περιορισμοί αυτοί. Αν δε ο συγκεκριμένος σκοπός μπορεί να εξυπηρετηθεί πλήρως με περιορισμό που θίγει λιγότερο το ατομικό δικαίωμα, αυτό το μέτρο πρέπει να προκρίνεται από το νομοθέτη και κάθε άλλο που περιορίζει σε μεγαλύτερο βαθμό το δικαίωμα παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας και είναι αντισυνταγματικό. Στην προκειμένη περίπτωση στο άρθρο 6 παρ. 1 του νόμου 1397/1983 ορίζεται ότι προκειμένου για ιδιωτικές κλινικές η αναφορά "ιδιωτική κλινική" είναι υποχρεωτική, η διάταξη δε αυτή έχει τεθεί για να αποτραπεί η σύγχυση του κοινού ως προς το αν ορισμένο νοσηλευτικό ίδρυμα είναι νοσοκομείο κρατικό ή ιδιωτική κλινική. Η περαιτέρω διάταξη του άρθρου 12 παρ. 1 του νόμου 1579/1985 που απαγορεύει και τη χρήση των όρων "Κέντρο Υγείας" και "Ιατρικό Κέντρο" από τις ιδιωτικές κλινικές χωρίς να προκύπτει ότι εξυπηρετεί ακόμη καλύτερα τον ίδιο σκοπό του νόμου (αφού, πάντως, και πριν από την διάταξη αυτή ήταν υποχρεωτική η αναγραφή της ένδειξης "ιδιωτική κλινική") παραβιάζει τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας γιατί, χωρίς αποχρώντα λόγο, περιορίζει ακόμη περισσότερο την επαγγελματική ελευθερία, κατά παράβαση και του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος, όπως, κατά τη γνώμη αυτή της μειοψηφίας βασίμως προβάλλεται με την αίτηση.

ΑΡΜ/1989 (81), ΝΟΒ/1989 (824), ΤΟΣ/1989 (151)

Φαρμακεία. Προϋποθέσεις χορηγήσεως αδείας φαρμακείου. Δικαιούχοι. Συνταγματικός ο νομοθετικός περιορισμός της λειτουργίας των φαρμακείων υπό ορισμένη νομική (εταιρική) μορφή. Μη παραβίαση της αρχής της ισότητας αν επιτρέπεται στο κράτος η εκμετάλλευση φαρμακαποθήκης με την μορφή Α.Ε. Κοινοτικό δίκαιο. Ελεύθερη εγκατάσταση και παροχή υπηρεσιών. Η άνω κοινοτική ρύθμιση δεν εκτείνεται και σε καθαρά εσωτερικές υποθέσεις κράτους μέλους. Η απαγόρευση του άρθρου 92 παρ. 1 ΣΥΝΘΕΟΚ δεν είναι δεκτική άμεσης εφαρμογής από τις εθνικές δικαιοδοτικές αρχές.

ΣτΕ 3905/1988

Δικαστές : Κ. Λασσαδός, Β. Μποτόπουλος, Ι. Τζεβελεκάκης, Χ.

Γεραρής, Γ. Δεληγιάννης, Μ. Βροντάκης, Κ.

Μενουδάκος.

Δικηγόροι: Δ. Λεοντακιανάκος - Δ. Καλπούζος.

Επειδή η αιτούσα ανώνυμη εταιρία, με την από 9.12.1985 αίτηση προς την Νομαρχία Αττικής (Διεύθυνση Υγιεινής), ζήτησε τη χορήγηση άδεια λειτουργίας φαρμακαποθήκης με υπεύθυνο φαρμακοποιό τον Ι.Χ.. Με την υπ' αριθμ. 5130/12.3.1986 πράξη του Διευθυντή Υγιεινής της Νομαρχίας Αττικής απορρίφθηκε το σχετικό αίτημα, διότι η ισχύουσα νομοθεσία (α.ν. 517/68 και ν. 328/76) δεν επιτρέπει τη λειτουργία φαρμακαποθήκης με τη νομική μορφή της ανώνυμης εταιρίας. Ήδη με την κρινόμενη αίτηση ζητείται παραδεκτώς η ακύρωση της τελευταίας πράξεως που έχει εκτελεστό χαρακτήρα, ως απορρίπτουσα αίτημα ασκήσεως συγκεκριμένης επαγγελματικής δραστηριότητας. Επειδή στη δίκη παρεμβαίνει νομοτύπως υπέρ του

κύρους της προσβαλλομένης αποφάσεως ο Πανελλήνιο Σύλλογος Φαρμακαποθηκαρίων.

Επειδή η φαρμακευτική νομοθεσία (ν. 5607/1932, 363/1941, α.ν. 517/1968), ρυθμίζουσα κατ'αρχήν ενιαίως την άσκηση του επαγγέλματος του φαρμακοποιού και του φαρμακαποθηκαρίου, απαιτεί ο κάτοχος της άδειας ιδρύσεως και λειτουργίας του φαρμακείου ή της φαρμακαποθήκης να είναι επιστήμονας φαρμακοποιός και να έχει την προσωπική διεύθυνση του φαρμακείου ή της φαρμακαποθήκης. Ειδικότερα το άρθρο 17 του ν. 5607/1932, όπως είχε αντικατασταθεί με το άρθρο 7 του α.ν. 751/1937 και στη συνέχεια τροποποιηθεί με το άρθρο 1 παρ. 14 εδ. δ' του ν. 38/1975, επέτρεπε στον αδειούχο φαρμακοποιό να προσλάβει συνεταιίρο με συμβολαιογραφική πράξη, αλλά με περιορισμό ότι η προσωπική διεύθυνση του φαρμακείου ή της φαρμακαποθήκης θα γίνεται από τον αδειούχο φαρμακοποιό. Η τελευταία αυτή διάταξη αντικαταστάθηκε τελικά με το άρθρο 6 του ν. 328/1976 "περί τροποποίησης διατάξεων των της φαρμακευτικής νομοθεσίας" (ΦΕΚ Α' 128), το οποίο επιτρέπει την εταιρική εκμετάλλευση φαρμακείου ή φαρμακαποθήκης μόνο υπό τη μορφή ομόρρυθμης ή ετερόρρυθμης εταιρίας. Ο αδειούχος φαρμακοποιός πρέπει να συμμετέχει υποχρεωτικά στο εταιρικό κεφάλαιο, τα κέρδη και τις ζημίες της εταιρίας σε ποσοστό τουλάχιστον 50%, να έχει την προσωπική διεύθυνση και ευθύνη για τη λειτουργία του φαρμακείου ή της φαρμακαποθήκης και να είναι υποχρεωτικά διαχειριστής της εταιρίας, μη δυνάμενος να εκπροσωπηθεί από πληρεξούσιο κατά τη σύναψη δικαιοπρασιών σχετιζομένων με την εκμετάλλευση της εταιρίας και κατά τη διαχείριση εν γένει των εταιρικών υποθέσεων. Το ίδιο άρθρο στην παράγραφο 6 ανέχεται τη συνέχιση λειτουργίας εταιριών, εκμεταλλευσόμενων φαρμακείο ή φαρμακαποθήκη υπό άλλη νομική μορφή, μέχρι λήξεως του χρόνου διάρκειάς τους, οπότε σε περίπτωση παρατάσεως ή ανανεώσεως αυτού είναι υποχρεωτική η μετατροπή της εταιρίας σε ομόρρυθμη ή ετερόρρυθμη με ποσοστό συμμετοχής του φαρμακοποιού 50%. Η εισηγητική έκθεση επί της προεκτεθείσης

διατάξεως του άρθρου 6 ν. 328/1976 αναφέρει, μεταξύ άλλων, ότι η ατέλεια της μέχρι τότε ισχύουσας νομοθεσίας επέτρεψε να εισέλθουν στο φαρμακευτικό επάγγελμα άτομα ξένα, με αποτέλεσμα να εμφανίζεται τυπικά ως υπεύθυνος φαρμακοποιός και ουσιαστικά η όλη διακίνηση των φαρμάκων να διενεργείται από επιχειρηματίες με αποκλειστικό γνώμονα την κερδοσκοπία. Η νέα ρύθμιση αποσαφηνίζει την υπό το προϊσχύον δίκαιο ερμηνευτικώς συναγομένη εταιρική μορφή εκμεταλλεύσεως φαρμακείου ή φαρμακαποθήκης και η οποία είναι εκείνη της προσωπικής εταιρίας (ομόρρυθμης ή ετερόρρυθμης). Παράλληλα, με τους θεσπιζόμενους περιορισμούς ως προς τη συμμετοχή του αδειούχου φαρμακοποιού στην εκμετάλλευση και διαχείριση της εταιρίας, επιδιώκεται, κατά την εισηγητική πάντοτε έκθεση, να διευθύνονται τα φαρμακεία και οι φαρμακαποθήκες όχι μόνον τυπικά, αλλά και ουσιαστικά, από επιστήμονες φαρμακοποιούς που έχουν έναντι της Πολιτείας την ευθύνη για τη λειτουργία των φαρμακευτικών καταστημάτων. Όπως προκύπτει από τις προαναφερόμενες διατάξεις και την εισηγητική έκθεση, ο νομοθέτης απαιτεί, για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας, η οικονομική δραστηριότητα της εκμεταλλεύσεως φαρμακαποθήκης ν'ασκείται ατομικά από επιστήμονα φαρμακοποιό, ο οποίος είναι κάτοχος της σχετικής άδειας για την λειτουργία της φαρμακαποθήκης, υποκείμενος στον έλεγχο και τις κυρώσεις της φαρμακευτικής νομοθεσίας.

Κατ'εξαιρέση επιτρέπεται η επιχειρηματική δραστηριότητα να διεξάγεται με τη μορφή της προσωπικής εταιρίας, οπότε όμως λαμβάνεται πρόνοια ώστε η διεύθυνση της επιχειρήσεως να ανήκει ουσιαστικά και όχι μόνο τυπικά στον αδειούχο επιστήμονα φαρμακοποιό. Αντιθέτως αποκλείονται εταιρικές νομικές μορφές που δεν εξασφαλίζουν τον ουσιαστικό έλεγχο της εταιρίας προσωπικά από τον αδειούχο επιστήμονα φαρμακοποιό, όπως είναι οι ανώνυμες εταιρίες. Έτσι ο νομοθετικός αυτός περιορισμός, κατά την άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας εκμεταλλεύσεως φαρμακαποθήκης,

δεν αντίκειται στη συνταγματικώς (άρθρο 5) κατοχυρωμένη οικονομική ελευθερία, όπως αβασίμως προβάλλεται με τον πρώτο λόγο ακυρώσεως, διότι δικαιολογείται από λόγους δημοσίου συμφέροντος.

Επειδή ο ν. 1316/1983 "ίδρυση, οργάνωση και αρμοδιότητες του Εθνικού Οργανισμού Φαρμάκων (Ε.Ο.Φ.), της Εθνικής Φαρμακοβιομηχανίας (Ε.Φ.), της Κρατικής Φαρμακαποθήκης (Κ.Φ.) κλπ." (ΦΕΚ Α' 3) συνέστησε με κρατικά κεφάλαια ανώνυμη εταιρία, υπό την επωνυμία "Κ.Τ. ΑΕ", όπου του μετοχικό κεφάλαιο εκφράζεται με μια μετοχή, η οποία ανήκει στον Εθνικό Οργανισμό Φαρμάκων που λειτουργεί ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου (άρθρο 23). Σκοπός της Κρατικής Φαρμακαποθήκης, που εποπτεύεται από τον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας, είναι η εισαγωγή, εξαγωγή, εμπορία και γενικά διακίνηση φαρμακευτικών ειδών για την εξυπηρέτηση των ευρύτερων κοινωνικών συμφερόντων (άρθρα 23, 24). Η αιτούσα εταιρία προβάλλει ότι η ίδρυση και λειτουργία της Κρατικής Φαρμακαποθήκης με τον προαναφερόμενο νόμο παραβιάζει τη συνταγματική αρχή της ισότητας, αφού επιτρέπεται στο Κράτος η εκμετάλλευση φαρμακαποθήκης με τη νομική μορφή της ανώνυμης εταιρίας, ενώ τούτο απαγορεύεται στους ιδιώτες με τις προμνησθείσες διατάξεις του ν. 328/1976. Οι εκτιθέμενοι όμως στην προηγούμενη σκέψη λόγοι δημοσίου συμφέροντος, οι οποίοι επιβάλλουν την αυτοπρόσωπη επιχειρηματική δραστηριότητα επί ιδιωτικών φαρμακαποθηκών, δεν συντρέχουν στην Κρατική Φαρμακαποθήκη που δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Συνεπώς, δεν υπάρχει ταυτότητα συνθηκών μεταξύ ιδιωτικών και κρατικής φαρμακαποθήκης και αβασίμως προβάλλεται παράβαση της αρχής της ισότητας από μόνο το λόγο ότι η Κρατική Φαρμακαποθήκη λειτουργεί υπό εταιρική μορφή που δεν επιτρέπεται στους ιδιώτες.

Επειδή τα άρθρα 48, 52 και 59 της ιδρυτικής Συνθήκης ΕΟΚ, που κατοχυρώνουν την ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων και υπηρεσιών, δεν εφαρμόζονται σε καταστάσεις καθαρά εσωτερικές των κρατών μελών, όπου δεν υφίσταται συνδετικό στοιχείο με σχέση

ρυθμιζόμενη από το κοινοτικό δίκαιο (ΔΕΚ Αποφάσεις της 7.2.1979, Knoors, υπ. 115/78.28.6.1984, Moser, Υπ. 180/83, 23.1.1986, Iorio Paolo, 298/84). Στην προκειμένη περίπτωση η αιτούσα ημεδαπή ανώνυμη εταιρία προβάλλει ότι η διάταξη του άρθρου 6 ν. 328/1976, που απαγορεύει την άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας του φαρμακαποθηκαρίου, υπό την εταιρική μορφή της ανώνυμης εταιρίας, αντίκειται στα άρθρα 52 επ. και 59 επ. της ΣυνθΕΟΚ.

Αλλά ο λόγος αυτός ακυρώσεως πρέπει ν'απορριφθεί προεχόντως διότι, ούτε η αιτούσα εταιρία επικαλείται, ούτε προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλλου ότι η λειτουργία της εταιρίας συνδέεται με δραστηριότητα εμπίπτουσα στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου.

Επειδή τέλος προβάλλεται, κατ'ορθή ερμηνεία του δικογράφου, ότι η προσβαλλόμενη πράξη και η νομοθεσία που αποτελεί το νόμιμο έρεισμά της (άρθρο 6 ν. 328/1976 και άρθρο 23 ν. 1316/1983) αντίκειται στα άρθρα 85 και 86 της Συνθήκης ΕΟΚ, τα οποία κατοχυρώνουν τον ανόθευτο ανταγωνισμό και στα άρθρα 92 επ. που απαγορεύουν τις κρατικές ενισχύσεις. Ανεξάρτητα όμως από το γεγονός ότι η απαγόρευση του άρθρου 92 παρ. 1 της ΣυνθΕΟΚ δεν είναι καταρχήν δεκτική άμεσης εφαρμογής από τα εθνικά δικαστήρια των Κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΔΕΚ 22.3.1977, Iannelli, και Volpi SPA, υπ. 74/76 και της ίδιας ημερομηνίας Steinike και Weinlig, υπ. 78/76, ο υπό κρίση λόγος ακυρώσεως πρέπει ν'απορριφθεί ως αόριστος, εφόσον δεν διευκρινίζεται πώς η έκδοση της προσβαλλομένης επηρεάζει τις διακρατικές συναλλαγές μέσα στην Κοινότητα.

Επειδή, σύμφωνα με τα ανωτέρω εκτεθέντα, πρέπει ν'απορριφθεί ως κατ' ουσίαν αβάσιμη η κρινόμενη αίτηση και αντιστοίχως να γίνει δεκτή η παρέμβαση.

Δια ταύτα

Απορρίπτει την αίτηση.

Δέχεται την παρέμβαση.

Διατάσσει την κατάπτωση του παραβόλου και

Επιβάλλει στην αιτούσα τη δικαστική δαπάνη του Δημοσίου, που ανέρχεται σε δέκα χιλιάδες οκτακόσιες (10.800) δραχμές και του παρεμβαίνοντος, που ανέρχεται σε δέκα πέντε χιλιάδες εκατόν είκοσι (15.120).

ΔΔΙΚΗ/1989 (1298), ΕΔΚΑ/1990 (86), ΝΟΒ/1990 (1226), ΤΟΣ/1989 (468) Σύνταγμα. Νομοθετική εξουσιοδότηση. Ελευθερία οικονομική. Περιορισμοί δυνατοί εφόσον υπηρετούν δημόσιο και κοινωνικό συμφέρον, εξουσιοδοτική διάταξη που επιβάλλει περιορισμούς χάριν ορισμένης επαγγελματικής τάξης, αντίκειται στο Σύνταγμα (μειοψ.). Εταιρείες πετρελαιοειδών. Καθορισμός αριθμού βυτιοφόρων που πρέπει να διαθέτουν. [Ακύρωση των παρ. 1α, 3 και 4 της Α2/23070/1009/16.6.1988 κοινής υπ. απόφασης των Υπ. Βιομ.-ενεργ.-τεχνολ. και Μεταφορών - Επικοινωνιών (ΦΕΚ Β 432).]

Σ.τ.Ε. 2614/1989

Πρόεδρος : Β. Μποτόπουλος.

Εισηγητής: Σ. Χαραλαμπίδης, Σύμβουλος.

Δικηγόροι: Ευ. Περάκης, Χρ. Παπακρήστου, Ν. Μοσχοβάκος.

(Απόσπασμα): Επειδή, ζητείται παραδεκτώς η ακύρωση της υπό τον τίτλο " καθορισμός βυτιοφόρων αυτοκινήτων ιδιωτικής χρήσης που πρέπει να διαθέτουν οι εταιρείες εμπορίας πετρελαιοειδών και ρύθμιση σχετικών θεμάτων" και αριθμό Α2/ 23070/ 1009/ 16.6.1988 κοινής αποφάσεως των Υπουργών Βιομηχανίας Ενέργειας Τεχνολογίας και Μεταφορών Επικοινωνιών (ΦΕΚ Β' 432) ως προς τη ρύθμιση των παρ. 1α, 3 και 4 αυτής ειδικώς ως προς τον μέγιστο αριθμό ιδιόκτητων βυτιοφόρων αυτοκινήτων που πρέπει να διαθέτουν οι πιο πάνω εταιρείες

για να λάβουν την άδεια εμπορίας καθώς και ως προς τον αριθμό των βυτιοφόρων που επιτρέπεται να εισέρχονται στα διυλιστήρια.

Επειδή παραδεκτώς παρεμβαίνει υπέρ του κύρους της προσβαλλομένης πράξεως το σωματείο " Πανελλαδική Ομοσπονδία Επαγγελματιών ιδιοκλήτων Βυτιοφόρων αυτοκινήτων δημοσίας χρήσεως μεταφοράς υγρών καυσίμων ασφάλτου και χημικών προϊόντων".

Επειδή, ο υπό τον τίτλο " Ρύθμιση θεμάτων πετρελαιοειδών και εμπορίας πετρελαιοειδών και άλλες διατάξεις" ν. 1571/1985 (ΦΕΚ Α' 192), με το άρθρο 15 ορίζει στην παρ 1 ότι για την άσκηση εμπορίας πετρελαιοειδών εκδίδεται ειδική άδεια εμπορίας με απόφαση του Υπουργού Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας μετά απο έλεγχο τηρήσεως των διατάξεων του ως άνω νόμου και έκδοση αδείας λειτουργίας των σχετικών εγκαταστάσεων, στην παρ. 2 (ως έχει συμπληρωθεί με το άρθρο πέμπτο παρ 2 ν. 1769/88, Α' 66) ότι η άδεια εμπορίας διακρίνεται σε κατηγορίες Α, Β, Γ, Δ, Ε και ΣΤ και στην παρ 3 (ως έχει αντικατασταθεί και συμπληρωθεί με το άρθρο πέμπτο παρ 3 μνησθέντος ν. 1769/88) ότι " Για τη χορήγηση αδείας εμπορίας πετρελαιοειδών απαιτούνται α) ελάχιστο καταβεβλημένο μετοχικό κεφάλαιο για κάθε άδεια..., β) αποθηκευτικοί χώροι ιδιόκτητοι η και μισθωμένοι..., γ) τεχνικός εξοπλισμός ανά εγκατάσταση κατάλληλος για την ασφαλή αποθήκευση και ομαλή διανομή..., δ) ιδιότητα βυτιοφόρα οχήματα για μέρος των πωλήσεων των εταιρειών εμπορίας πετρελαιοειδών. Η σχέση όγκου πωλήσεων με τον αριθμό και τη δυναμικότητα των ιδιοκλήτων αυτών βυτιοφόρων των παραπάνω εταιρειών, ο καθορισμός ελαχίστου και μεγίστου επιτρεπομένου αριθμού αυτών των βυτιοφόρων κατά εταιρεία εμπορίας και κάθε άλλο σχετικό θέμα ρυθμίζεται με απόφαση των Υπουργών Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας και Μεταφορών και Επικοινωνιών". Κατ' επίκληση της τελευταίας αυτής εξουσιοδοτήσεως, εξεδόθη η προσβαλλομένη κοινή υπουργική απόφαση(...)

5. Επειδή, στην κατ' άρθρ. 5 (&& 1 και 3) και 106 (&& 1 και 2) του Συντάγματος ελευθερία της οικονομικής δραστηριότητας του

προσώπου είναι δυνατόν να τίθενται δια νόμου περιορισμοί εξ αντικειμένου και δικαιολογούμενοι εκ λόγων δημοσίου και κοινωνικού συμφέροντος. Ομως, εν προκειμένω, δεν προκύπτουν τέτοιοι λόγοι για τον καθορισμό μεγίστου αριθμού δυναμένων να αποκτώνται από τις εταιρίες εμπορίας πετρελαιοειδών βυτιοφόρων ιδιωτικής χρήσεως. Ούτε δύναται να θεωρηθούν ως τέτοιος λόγος δημοσίου συμφέροντος, ο δι' εγγράφου (Α2/39978/1927/17.12.1987 Υπουργείου Μεταφορών) προς το Συμβούλιο της Επικρατείας, αν και εμμέσως, αναφερόμενος, δηλαδή η μη αφαίρεση του μεταφορικού έργου των βυτιοφόρων δημοσίας χρήσεως. Διότι, μόνη η εξυπηρέτηση του επαγγελματικού συμφέροντος ορισμένης τάξεως, ως οι ιδιοκτήτες βυτιοφόρων δημοσίας χρήσεως, δεν είναι δυνατόν να τεθεί υπεράνω του γενικού συμφέροντος, συνισταμένου εν προκειμένω (ως και εκ της εισηγητικής εκθέσεως του μνησθέντος ν. 1571/1985 προκύπτει) στην επάρκεια εφοδιασμού και διακινήσεως πετρελαιοειδών χάριν της δημοσίας οικονομίας και της εθνικής αμύνης, στην εξασφάλιση προς τούτο βιωσίμων μονάδων εμπορίας πετρελαιοειδών και ελευθερίας και ίσων όρων ανταγωνισμού των εταιριών τούτων και δη και έναντι του Δημοσίου εφ' ω και ο νόμος αυτός (1571/85) με το άρθρ. 15 θεσπίζει για εταιρίες αυτές ελάχιστο όριο μετοχικού κεφαλαίου, ελάχιστο όριο μετοχικού κεφαλαίου, ελαχίστους αποθηκευτικούς χώρους (βλ. σχετικά πρακτικά συζητήσεων Βουλής, συν. ΙΔ 16.10.1985 σελ. 583, δήλωση Υπουργού Βιομηχανίας) ως και τον απαραίτητο τεχνικό εξοπλισμό. Συνεπώς η δια της προσβαλλομένης αποφάσεως θέσπιση των μνησθέντων περιορισμών αριθμού βυτιοφόρων ιδιωτικής χρήσεως, οι οποίοι υπό το προϊσχύον καθεστώς (βλ. άρθρ. 2 & 5 ν.δ. 49/1968 - Α' 294 -ως έχει κωδικοποιηθεί δι' άρθρ. μόνου βδ. 281/73- Α' 84) δεν υπήρχαν, στηρίζεται σε εξουσιοδοτική διάταξη μη σύμφωνη προς το Σύνταγμα και για το λόγο αυτό, ο οποίος βασίμως προβάλλεται, η εν λόγω απόφαση πρέπει κατά τούτο να ακυρωθεί. Αν και κατά τη γνώμη πέντε με αποφασιστική ψήφο μελών του Δικαστηρίου σκοπός, συναγόμενος από τον καθορισμό μεγίστου αριθμού δυναμένων να αποκτώνται βυτιοφόρων, είναι η εναρμόνιση των συγκρουομένων

συμφερόντων μεταξύ ιδιοκτητών βυτιοφόρων δημοσίας χρήσεως και ιδιοκτητριών βυτιοφόρων ιδιωτικής χρήσεως εταιριών, προς εξασφάλιση του ομαλού εφοδιασμού της αγοράς με καύσιμα, η ρύθμιση δ' αυτή δεν αντιβαίνει στο Σύνταγμα.

6. Επειδή η ως άνω νομοθετική εξουσιοδότηση αφορά τα θέματα τα σχετικά με τον αριθμό των ιδιοκτητών βυτιοφόρων αυτοκινήτων που πρέπει να διαθέτει η επιχείρηση για να λάβει η επιχείρηση άδεια εμπορίας πετρελαιοειδών και όχι τον αριθμό των δυναμένων να εισέρχονται στα διύλιστήρια βυτιοφόρων. Συνεπώς η προσβαλλόμενη πράξη, εκδιδόμενη κατ' επίκληση της ως άνω διατάξεως και όχι άλλης διατάξεως που ενδεχομένως θα επέτρεπε, για λόγους ασφαλείας των εγκαταστάσεων των διύλιστηρίων ή για άλλους λόγους δημοσίου συμφέροντος, την θέσπιση περιορισμού στον αριθμό των δυναμένων να εισέρχονται στα κρατικά διύλιστήρια βυτιοφόρων, είναι ως προς τη ρύθμιση της & 4 αυτής εκτός εξουσιοδοτήσεως.

Επειδή κατά ταύτα πρέπει να ακυρωθεί κατά το προσβαλλόμενο μέρος της η ως άνω υπουργική απόφαση, αποβαινούσης αλυσιτελούς της ερεύνης των λοιπών λόγων ακυρώσεως και να γίνει δεκτή η αίτηση, απορριπτομένης της παρεμβάσεως.

Α ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΝΟΜΟΣ/1998 (1)

Προστασία περιβάλλοντος και βιομηχανική δραστηριότητα στο νομό Αττικής. Μόνη θεμιτή κατά το Σύνταγμα μορφή οικονομικής ανάπτυξης είναι η βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, δηλαδή εκείνη που βρίσκεται σε αλληλεξάρτηση και αρμονία με το φυσικό και οικιστικό περιβάλλον. Με το πδ 84/1984 θεσπίστηκαν απαγορεύσεις και περιορισμοί στην εγκατάσταση βιομηχανιών και βιοτεχνιών στο νομό Αττικής. Ο εκσυγχρονισμός βιομηχανιών, βιοτεχνιών και αποθηκών δεν επιτρέπεται να οδηγεί σε αύξηση της παραγραφής ή της κινητήριας δύναμης ή των κτιριακών εγκαταστάσεων, αφού αυτά συνεπάγονται αυτονόητη επιβάρυνση του περιβάλλοντος. Ανίσχυρη η διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 5 του ανωτέρω πδ. Αντίθετη μειοψηφία. Απορρίπτεται η αίτηση ακύρωσης.

Κ.Ι.

Αριθμός 767/1998

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ Ε

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του την 20ή Σεπτεμβρίου 1995, με την εξής σύνθεση : Μ. Δεκλερής, Αντιπρόεδρος, Πρόεδρος του Ε Τμήματος, Γ. Δεληγιάννης, Ι. Μαρή, Σύμβουλοι, Αθ. Ράντος, Ι. Μαντζουράνης, Πάρεδροι. Γραμματέας η Γ. Σακελλαρίου, Γραμματέας του Ε Τμήματος.

Δ ι ά να δικάσει την από 5 Σεπτεμβρίου 1994 αίτηση :

τ η ς υπό εκκαθάριση ανωνύμου εταιρείας με την επωνυμία "ΥΓΡΑΕΡΙΑ ΚΑΖΑΓΚΑΖ ΑΒΕΕ", που εδρεύει στην Αθήνα (οδός Νίκης αριθ. 24), η οποία παρέστη με τον δικηγόρο Αναστ. Παπαδημητρίου (Α.Μ. 1280), που τον διόρισε με πληρεξούσιο,

κ α τ ά του Υπουργού Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας, ο οποίος παρέστη με την Β. Τήρου, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Με την αίτηση αυτή η αιτούσα εταιρεία ζητεί να ακυρωθούν : 1. η υπ' αριθ. Δ3/13090/7-7-1994 απόφαση του Υπουργού Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας, 2. η υπ' αριθ. 1224/Φ.14.635/ /5-4-1994 απόφαση του Νομάρχη Δυτικής Αττικής καθώς και κάθε άλλη συναφής πράξη ή παράλειψη της Διοικήσεως.

Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως του Εισηγητή, Συμβούλου, Γ. Δεληγιάννη.

Κατόπιν, το δικαστήριο άκουσε τον πληρεξούσιο της αιτούσης εταιρείας, ο οποίος ανέπτυξε και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως και ζήτησε να γίνει δεκτή η αίτηση και την αντιπρόσωπο του Υπουργού, που ζήτησε την απόρριψή της.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση, το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη σε αίθουσα του δικαστηρίου,

Ε ί δ ε τ α σ χ ε τ ι κ ά έ γ γ ρ α φ α κ α ι
ε σ κ έ φ θ η κ α τ ά τ ο Ν ό μ ο

1. Επειδή καταβλήθηκαν τα νόμιμα τέλη (υπ' αριθ. 7503604 και 7503605 του έτους 1994 διπλότυπα της Δ.Ο.Υ. Δικαστικών Εισπραξεων Αθηνών) και το παράβολο (υπ' αριθ. 2291583 και 6372059 γραμμάτια παραβόλου του Δημοσίου).

2. Επειδή με την κρινόμενη αίτηση ζητείται εμπροθέσμως και παραδεκτώς η ακύρωση : 1) της υπ' αριθ. 1224/Φ.14.635/5-4-1994 αποφάσεως της Νομάρχου Δυτικής Αττικής με την οποία απορρίφθηκε αίτημα της εταιρείας "Καζαγκάζ", που διατηρεί μονάδα εμφιαλώσεως υγραερίων στον Ασπρόπυργο Αττικής, σχετικό με τη χορήγηση άδειας λειτουργίας οριζόντιας κυλινδρικής δεξαμενής, χωρητικότητας 50 κ.μ., για την αποθήκευση και εμφιάλωση υγραερίου και διατάχθηκε η διακοπή της λειτουργίας της δεξαμενής αυτής και 2) της υπ' αριθ. Δ3/13090/7-7-1994 αποφάσεως του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας, που εκδόθηκε με "εντολή" του οικείου Υπουργού, με την οποία απορρίφθηκε η προσφυγή της ήδη αιτούσας εταιρείας, κατά της ως άνω Νομαρχιακής αποφάσεως.

3. Επειδή στο μεν άρθρο 24 § 1 του Συντάγματος ορίζεται ότι : "Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα", στο δε άρθρο 106 § 2 ορίζεται ότι : "Η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της Εθνικής Οικονομίας". Εξ άλλου στο μεν άρθρο 4 του πρ. διατάγματος 84/1984 "ίδρυση, επέκταση, εκσυγχρονισμός, συγχώνευση και μετεγκατάσταση βιομηχανιών, βιοτεχνιών και αποθηκών μέσα στα όρια του ηπειρωτικού τμήματος του Νομού Αττικής κλπ" (ΦΕΚ 33 τ. Α) ορίζεται ότι : "Δεν επιτρέπεται επέκταση των ήδη υφισταμένων και λειτουργουσών βιομηχανιών, βιοτεχνιών και αποθηκών εντός των ορίων του ηπειρωτικού τμήματος του Νομού Αττικής και των νησιών Σαλαμίνας και Αίγινας", στο δε άρθρο 5 του ίδιου διατάγματος ότι : "1. Οι βιομηχανίες, βιοτεχνίες και αποθήκες που λειτουργούν νόμιμα μέσα στα όρια του ηπειρωτικού τμήματος του Νομού Αττικής και των νησιών Σαλαμίνας και Αίγινας, μπορούν να εκσυγχρονίζουν τις εγκαταστάσεις τους και το μηχανολογικό εξοπλισμό τους, χωρίς μεταβολή της δραστηριότητάς τους και οπωσδήποτε με την υποχρέωση βελτίωσης των

συνθηκών και διαδικασιών παραγωγής ώστε να μην προκαλείται πρόσθετη επιβάρυνση του περιβάλλοντος. 2. Ο κατά τα ανωτέρω εκσυγχρονισμός μπορεί να περιλαμβάνει : α) αύξηση της παραγωγής, β) αύξηση της συνολικής κινητήριας δύναμης του μηχανολογικού εξοπλισμού που μετέχει στην παραγωγική διαδικασία, μέσα σε μια τριετία. 3. Σε μονάδες με κινητήρια δύναμη πάνω από 1200 HP, μέγιστη αύξηση 300 HP, γ) απεριόριστη αύξηση της συνολικής κινητήριας δύναμης του μηχανολογικού εξοπλισμού που χρησιμοποιείται για την προστασία του περιβάλλοντος και των εργαζομένων χωρίς να συμμετέχει στην παραγωγική διαδικασία, δ) ανέγερση και νέων κτιριακών εγκαταστάσεων σύμφωνα με τις εκάστοτε ισχύουσες πολεοδομικές διατάξεις, στα κατά τη δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως αυτού του Δ/τος υπάρχοντα γήπεδα στα οποία λειτουργεί η μονάδα, με δυνατότητα παρέκκλισης για λόγους προστασίας του περιβάλλοντος ή μόνο καθ' ύψος για λειτουργικούς λόγους κατά τις εκάστοτε ισχύουσες πολεοδομικές διατάξεις". Με τις πιο πάνω συνταγματικές διατάξεις ο συντακτικός νομοθέτης, σταθμίσας τις αξίες του περιβάλλοντος και της οικονομικής ελευθερίας, αξίωσε τον συγκεκριισμό τους μέσα στην νέα αξία της βιώσιμης ανάπτυξης στην οποία, όμως, προέχουσα σημασία, λόγω του προληπτικού χαρακτήρα της, έχει η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Έτσι μόνη θεμιτή κατά το Σύνταγμα μορφή οικονομικής ανάπτυξης είναι η βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, δηλαδή εκείνη που βρίσκεται σε αλληλεξάρτηση και αρμονία με το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, σεβόμενη τα όρια της φέρουσας ικανότητας και των δύο ούτως ώστε να μην διακυβεύεται η ικανοποίηση των αναγκών της παρούσας και των μελλουσών γενεών. Κινούμενος μέσα στα όρια των συνταγματικών αυτών στόχων ο κανονιστικός νομοθέτης με το πρ. διάταγμα 84/1984, που υπαγορεύθηκε από την ανάγκη ελέγχου της ρύπανσης και διαχείρισης των περιβαλλοντικών κινδύνων που συνεπάγεται η επιβάρυνση του περιβάλλοντος από την απρογραμματίστη και υπερβολική συγκέντρωση στο ηπειρωτικό τμήμα του νομού Αττικής μεγάλου αριθμού βιομηχανιών και βιοτεχνιών,

δυσανάλογου προς τη φέρουσα ικανότητα αυτού, εθέσπισε απαγορεύσεις και περιορισμούς στην εγκατάσταση βιομηχανιών και βιοτεχνιών στην περιοχή αυτή. Ειδικότερα με το μεν άρθρο 4 απαγόρευσε την επέκταση των βιομηχανιών, βιοτεχνιών και αποθηκών που λειτουργούσαν κατά την έναρξη της ισχύος του στο ηπειρωτικό τμήμα του Νομού Αττικής και των νήσων Σαλαμίνας και Αίγινας, ενώ με το άρθρο 5 του κανονιστικού αυτού διατάγματος επέτρεψε τον εκσυγχρονισμό του αντικειμένου της δραστηριότητας των ως άνω μονάδων που λειτουργούσαν νόμιμα κατά την έναρξη της ισχύος του, σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου αυτού. Όπως, όμως, έχει ήδη κριθεί από το Δικαστήριο τούτο (βλ. 4209/1997), ο εκσυγχρονισμός βιομηχανιών, βιοτεχνιών και αποθηκών δεν επιτρέπεται να άγει σε αύξηση της παραγωγής ή της κινητήριας δύναμης ή των κτιριακών εγκαταστάσεων, διότι η αυξημένη παραγωγική δραστηριότητα της επιχειρήσεως έχει ως αυτονόητη επίπτωση στο περιβάλλον την επιβάρυνσή του, η δε διάταξη της παραγράφου 2 του άρθρου 5 του ανωτέρω Π.Δ. 84/1984 που ορίζει τα αντίθετα είναι ανίσχυρη ως αντικείμενη στην συνταγματική ρήτρα της υποχρεωτικής βιώσιμης ανάπτυξης. Κατ' ακολουθίαν, επέκταση αποθήκης μέσα στα όρια του ηπειρωτικού τμήματος του νομού Αττικής και των νήσων Σαλαμίνας και Αίγινας ούτε επιτρέπεται ούτε δύναται να συγχωρηθεί ως εκσυγχρονισμός εγκαταστάσεων.

4. Επειδή, η προσβαλλομένη απόφαση που έκρινε έτσι και ορθά εφάρμοσε το άρθρο 24 του Συντάγματος και το νόμο (Π.Δ. 84/1984) μη χορηγώντας την επίμαχη άδεια λειτουργίας της πιο πάνω οριζόντιας κυλινδρικής δεξαμενής, αφού, κατά τα προεκτεθέντα, αυτή αποτελεί ανεπίτρεπτη επέκταση αποθηκευτικού χώρου, είναι δε απορριπτέοι ως αβάσιμοι οι περί του αντιθέτου λόγοι και ισχυρισμοί της αιτούσης. Κατά την γνώμην, όμως, του Συμβούλου Γ. Δεληγιάννη το άρθρο 5 του πιο πάνω κανονιστικού διατάγματος, όπως προκύπτει από την θέση του στο σύστημα των κανόνων του εν λόγω διατάγματος που θεσπίζουν, κατ' αρχήν, απαγόρευση κάθε επέκτασης βιομηχανικής ή βιοτεχνικής

μονάδας ή αποθήκης και ανέχονται την εξαίρεση μέσα όμως στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού των εγκαταστάσεων των μονάδων που ήδη λειτουργούν στην περιοχή αυτή και από το όλο πνεύμα του ως άνω κανονιστικού διατάγματος, που αποβλέπει στον συγκερασμό των συνταγματικών αξιών για την προστασία του περιβάλλοντος και για την οικονομική ανάπτυξη και την καταπολέμηση της ανεργίας στην περιοχή αυτή, έχει την έννοια ότι ο εκσυγχρονισμός των εγκαταστάσεων μιας μονάδας, που ήδη λειτουργεί στην ως άνω περιοχή, μπορεί θεμιτά να οδηγήσει ακόμη και σε αύξηση της παραγωγής ή της κινητήριας δύναμης υπό τον αυτονόητο όμως όρο ότι από την σχετική μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων θα προκύπτει, κατά τρόπο σαφή και ανενδοίαστο, ότι η αύξηση της κινητήριας δύναμης ή της παραγωγής αντισταθμίζεται από την ανακαίνιση του μηχανολογικού εξοπλισμού με την εισαγωγή νέων μεθόδων παραγωγής ή προηγμένης τεχνολογίας, έτσι ώστε οι δυσμενείς για το περιβάλλον επιπτώσεις από την λειτουργία της δεδομένης μονάδας να είναι μικρότερες ή τουλάχιστον ίσες με εκείνες που προκαλούσε προηγουμένως. Με την έννοια αυτή η επίμαχη διάταξη όχι μόνον δεν αντιτίθεται αλλ' εναρμονίζεται πλήρως με την έννοια της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης, όπως προκύπτει από την σύνθεση των πιο πάνω συνταγματικών διατάξεων και αξιών (πρβλ. Ολ. Σ.τ.Ε. 2755/1994).

5. Επειδή, κατά ταύτα, η κρινόμενη αίτηση πρέπει να απορριφθεί.

Δ ι ά τ α ύ τ α

Απορρίπτει την υπό κρίση αίτηση.

Διατάσσει την κατάπτωση του παραβόλου.

Επιβάλλει εις βάρος της αιτούσας την δικαστική δαπάνη του Δημοσίου εκ δραχμών δεκατεσσάρων χιλιάδων (14.000).

Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα στις 9 Οκτωβρίου 1995 και 22 Δεκεμβρίου 1997 και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση της 16ης Φεβρουαρίου 1998.

Ο Πρόεδρος του Ε Τμήματος

Η Γραμματέας του Ε Τμήματος

Μ. Δεκλερής

Γ. Σακελλαρίου